

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΟΜΗΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΧΟΛΗ Σ.Τ.Ε.Φ.
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ Τ.Ε.

Πλουμιστού Ευγενία
Γαρυφάλλου Ευαγγελία

Εισηγητής
Μελάς Κωνσταντίνος
Ερευνητική εργασία
Αθήνα
Ιανουάριος 2014

Α.Τ.Ε.Ι. ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΧΟΛΗ Σ.Τ.Ε.Φ.
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ Τ.Ε.

“Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΩΣ
ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΔΟΜΗΜΕΝΟΥ ΧΩΡΟΥ”

ΠΛΟΥΜΙΣΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΑ
ΓΑΡΥΦΑΛΛΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ:
ΜΕΛΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΘΗΝΑ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2014

*«Το μυαλό δεν είναι δοχείο που πρέπει να γεμίσει.....
.....αλλα μια φωτιά που πρέπει να ανάψει»*

Πλούταρχος

Θέλουμε να ευχαριστήσουμε τον εισηγητή μας Κωνσταντίνο Μελά που υπήρξε η σπίθα.....

Γαρυφάλλου Ευαγγελία
Πλουμιστού Ευγενία

Αθήνα, Ιανουάριος 2014

Σημαντικό στοιχείο της κουλτούρας κάθε πολιτισμού είναι ο τρόπος και ο λόγος που δομεί τις πόλεις του. Η έκφραση των δομών στο χώρο εξαρτήθηκε σημαντικά εκτός άλλων και από τον φόβο της κατάκτησης και της εξολόθρευσης. Καθώς όμως η ανθρωπότητα πέρασε από την πρώτη μορφή βίαιων εχθροπραξιών στο οργανωμένο πόλεμο, η τεχνολογία εξελίχτηκε, οι κοινωνίες άλλαξαν και ο δομημένος χώρος υπήρξε πεδίο στρατηγικής έκφρασης.

Η μελέτη επικεντρώνεται στην ιστορία των πόλεων σε διάφορα μήκη και πλάτη του πλανήτη από την προϊστορία έως την σύγχρονη εποχή. Κάθε πολιτισμός και κάθε εποχή προσθέτουν το δικό του ξεχωριστό στοιχείο στην έρευνα η οποία γίνεται με γνώμονα τον τρόπο διαμόρφωσης του πολεοδομικού ιστού υπό την απειλή του πολέμου. Η συγκεκριμένη εργασία επιχειρεί να εξετάσει δηλαδή, το πώς οι οχυρώσεις, οι κοινωνικοί διαχωρισμοί και τα πολεοδομικά κατασκευάσματα εξυπηρετούσαν την στρατηγική άμυνα και πως αυτή με τη σειρά της επηρέασε και συνεχίζει να επηρεάζει τις εξελίξεις. Δεν παραβλέπεται φυσικά πως κάθε εποχή αντιλήφθηκε τη βία του πολέμου διαφορετικά.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αναλύεται η οργάνωση των πρώτων πόλεων-κρατών. Οι τάφροι τα βαριά οχυρά οριοθετούν και προστατεύουν τις κοινωνίες και η στρατηγική εδαφικής άμυνας αρχίζει να φαίνεται στα σχέδια των πόλεων. Η τοποθεσία τους, οι φάσεις ανάπτυξης τους, οι λειτουργίες και η πολεοδομία τους μαρτυρούν στρατηγικές άμεσα συνδεδεμένες με τον πόλεμο. Πιθανών βέβαια, η έννοια της λέξης πόλη να μην είναι τόσο ξεκάθαρη κατά την προϊστορική εποχή και αυτό γιατί τόσο τα οικονομικά, θρησκευτικά, κοινωνικά όσο και τα ιδεολογικά και πολιτισμικά κριτήρια της συνύπαρξης των ανθρώπων δεν ήταν παντού ίδια. Σίγουρα πάντως η πόλη περιγράφει έναν οικισμό μονίμου χαρακτήρα, δομημένου έτσι ώστε να εξυπηρετεί τη συλλογική ζωή. Επίσης ο όρος πόλη- κράτος χρησιμοποιείται ως αναφορά για κάθε κοινωνική ομάδα που έχει πετύχει μεγάλο βαθμό ανεξαρτησίας, καθαρή πολιτισμική ταυτότητα και τα όρια της είναι σαφή .

Στη συνέχεια εξετάζονται οι αλλαγές που ήρθαν με την επεκτατική πολιτική. Οι μεγάλες αυτοκρατορίες σπάνε τα τοπικά όρια των πόλεων και ορίζουν νέα σύνορα. Μελετώντας τις στρατηγικές της εδαφικής άμυνας παρατηρείται πως η ιδέα μιας πιο συγκεκριμένης χωροταξικής οργάνωσης, πολεοδομικής εξέλιξης και καινοτόμων στρατηγικών μεθόδων καθόρισαν σημαντικά την ευημερία των αυτοκρατοριών και την διαμόρφωση του χώρου τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο προσεγγίζονται οι πόλεις που άκμασαν το 14ο -17ο αιώνα. Εκείνη την εποχή στην Κίνα, η πόλη του Πεκίνου ολοκληρώνεται λαμβάνοντας το τίτλο της πρωτεύουσας και έχοντας έναν άρτιο πολεοδομικό ιστό που φέρει τη σφραγίδα της κλασσικής κινέζικης αρχιτεκτονικής. Στον αντίποδα του γεωπολιτικού χάρτη η Ευρώπη

εκείνη την περίοδο βγαίνει από τα μαύρα χρόνια του μεσαίωνα. Ταυτόχρονα με εφελτήριο την πυρίτιδα δίνει μια νέα μορφή στην οχυρωματική διάταξη και κατ' επέκταση στον πολεοδομικό ιστό .

Τέλος η ιστορική αναδρομή μας φτάνει όλο και πιο κοντά στο σήμερα. Στην εποχή που τα βαριά οχυρά και τα ψηλά προπύργια δεν έχουν καμιά σημασία μιας και ο πόλεμος αλλάζει μορφή. Θεμελιώδεις ανακατατάξεις στην μορφή των κοινωνιών και νέοι όροι στην ανάπτυξη των πόλεων ενισχύουν τις κοινωνικές ανισότητες .Φανερώνονται άμεσες αλλά και έμμεσες πολιτικές στρατηγικές οι οποίες εκφράζονται μέσω της επιστήμης της πολεοδομίας και διαμορφώνουν τον δομημένο χώρο όπως τις εξυπηρετεί. Η αδιάκοπη πάλη των τάξεων οδηγεί στον ταξικό "πόλεμο" και δεν είναι οι στρατιωτικές εκστρατείες και τα όπλα αυτά που τον ορίζουν αλλά οι αντιδράσεις, οι εξεγέρσεις και οι επαναστάσεις.

Είναι γεγονός πώς τα πολεοδομικά κατασκευάσματα αποτελούσαν και αποτελούν το κέλυφος των κοινωνιών, ανεξαρτήτου εποχής. Ένα κέλυφος που σχεδιάστηκε άλλοτε για να υπερασπίζει το χώρο από τις στρατηγικές πολέμου και άλλοτε για να τις εξυπηρετεί.

Κεφάλαιο 1.

Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε Πόλεις – Κράτη (σελ. 10 - 55)

- Εισαγωγή Κεφαλαίου (σελ. 10 - 11)

1.1 Πολιτισμός Μέσης Ανατολής (σελ. 12 - 25)

I. Μεσοποταμία (σελ. 12 - 19)

- Ουρ (σελ. 14 - 15)

- Ασούρ (σελ. 16 - 17)

- Βαβυλωνία (σελ. 18 - 19)

II. Χανααν(Συρία) (σελ. 20 - 24)

- Ιεριχώ (σελ. 20)

- Αλαλάκ (σελ. 21 - 24)

III. Αίγυπτος (σελ. 24 - 25)

- Τελ ελ Αμαρνα (σελ. 24 - 25)

1.2 Πολιτισμοί στον Ελλαδικό Χώρο (σελ. 26 - 45)

I. Μινωικός Πολιτισμός (σελ. 27 - 28)

II. Αιγιακός Πολιτισμός (σελ. 28 - 31)

III. Μυκηναϊκός Πολιτισμός (σελ. 31 - 34)

IV. Αρχαία Ελλάδα (σελ. 34 - 42)

V. Εποχή Μεγάλου Αλεξάνδρου (σελ. 43 - 45)

1.3 Κέλτικος Πολιτισμός (σελ. 46 - 50)

- Συμπέρασμα 1ου Κεφαλαίου (σελ. 52 - 54)

Κεφάλαιο 2.

Οι αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα (σελ. 56 - 83)

- Εισαγωγή Κεφαλαίου (σελ. 56)

2.1 Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (σελ. 57 - 65)

- Λίμες (σελ. 58)
- Οδικά Δύκτια (σελ. 59 - 60)
- Αποικίες (σελ. 61)
- Υδραγωγεία (σελ. 62)
- Πολεοδομική Οργάνωση (σελ. 63 - 64)

2.2 Βυζαντινή Αυτοκρατορία (σελ. 66 - 79)

- Επαρχίες (σελ. 67)
- Νέες ασφαλείς οδοί (σελ. 67 - 68)
- Μεταναστευτικές κινήσεις & εισβολές (σελ. 68 - 69)
- Θρησκευτικοί πόλεμοι (σελ. 69 - 73)
- Βυζαντινές πόλεις (σελ. 74 - 79)

I. Κωνσταντινούπολη (σελ. 74 - 76)

II. Καστροπολιτείες (σελ. 76 - 79)

- Καστροπολιτεία του Μυστρά (σελ. 78)
- Καστροπολιτεία Μονεμβασίας (σελ. 79)

- Συμπέρασμα 2ου Κεφαλαίου (σελ. 80 - 83)

Κεφάλαιο 3.

Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα (σελ. 84 - 99)

- Εισαγωγή Κεφαλαίου (σελ. 84)

3.1 Κίνα (σελ. 85 - 91)

- Πεκίνο (σελ. 86 - 90)
- Συμπέρασμα (σελ. 91)

3.2 Δυτική Ευρώπη (σελ. 92 - 99)

- Στρατιωτική Μηχανική (σελ. 93)
- Ιδανική Πόλη (σελ. 94)
- Στρατιωτικά Φρούρια (σελ. 95 - 96)
- Συμπέρασμα (σελ. 97 - 99)

Κεφάλαιο 4.

Ταξικός «Πόλεμος» (σελ. 100 - 125)

- Εισαγωγή Κεφαλαίου (σελ. 100 - 101)

4.1 Δυτικό Πολεοδομικό Μοντέλο (σελ. 102 - 113)

- Παραγκουπόλεις (σελ. 103 - 104)
- Η ανάπτυξη των προαστίων (σελ. 104)
- Το τείχος ανάμεσα στη Πόλη και τα Προάστια (σελ. 105 - 107)
- Αναπλάσεις και εξευγενισμός (σελ. 108 - 111)
- Μεταπολεμική Κρίση (σελ. 112 - 113)

4.2 Η Ελλάδα μετά το τέλος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (σελ. 114 - 123)

- Δυτικά προάστια (σελ. 115)
- Ανατολικά προάστια (σελ. 116 - 117)
- Προσφυγικά (σελ. 118 - 119)
- Πολεοδομικές επεμβάσεις στον αστικό ιστό (σελ. 121 - 123)
- Συμπέρασμα 4ου Κεφαλαίου (σελ. 124 - 125)

- Συμπεράσματα Εργασίας (σελ. 126 - 129)

- Βιβλιογραφία (σελ. 130 - 143)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.

Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

"Στην αρχαιολογία ο όρος (πόλη - κράτος) χρησιμοποιείται ως αναφορά σε κάθε κοινωνική και πολιτική ομάδα η οποία συντίθεται από ένα μείζον αστικό κέντρο και την περιφέρειά του, που έχει πετύχει μεγάλο βαθμό ανεξαρτησίας και καθαρή πολιτισμική ταυτότητα". (1)

(1) "City-state" The Concise Oxford Dictionary of Archaeology. Timothy Darvill. Oxford University Press, 2008.

(2) Οι αρχαίες πόλεις κράτη θεμελιώνονται με την ύπαρξη πλήρους αυτονομίας, διοικητικού ή και θρησκευτικού κέντρου (ακροπόλεις, Ζιγκουράτ κτλ), περιφέρειες και καλλιεργητικές εκτάσεις σημαντικές για την επιβίωση της πόλης. Ο όρος παίρνει την τελική του μορφή κατά την αρχαϊκή ελληνική εποχή και αντιπροσωπεύει την αστική περιοχή, δομημένη έτσι ώστε να εξυπηρετεί τη συλλογική ζωή.

Σε αυτό το κεφάλαιο γίνεται αναφορά στους πρώτους πολιτισμούς και στο πως η ανάγκη για την προστασία της γης σε συνδυασμό με την πολιτισμική ανάπτυξη που χαρακτήριζε την εκάστοτε κοινωνία συντέλεσε στην διαμόρφωση του περιβάλλοντα χώρου. Η έννοια της ασφάλειας, η οποία συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του πολέμου, καθόρισε τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι προστάτευαν τους οικισμούς τους. Χρονολογική αφετηρία είναι η εποχή του χαλκού, κατά την οποία οι κοινωνίες έχουν περάσει από το στάδιο της νεολιθικής επανάστασης και αρχίζουν να οργανώνονται στα πρώτα μεγάλα αστικά κέντρα.

Αρχικά, η επιλογή της γεωγραφικής θέσης σχεδόν ποτέ δεν ήταν τυχαία αλλά γινόταν με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλιστεί η ευημερία. Με κύριο σκοπό την παραγωγή και προστασία της τροφής δημιουργήθηκαν από τον ίδιο τον άνθρωπο οι πρώτοι περίβολοι που εξελίχθηκαν στα πρώτα οχυρά. Στην συνέχεια η φιλοδοξία των κοινωνιών για στρατιωτική και πολιτική υπεροχή οδήγησε στους εμφύλιους πολέμους και κατά συνέπεια στην ανάγκη για προστασία όχι μόνο της τροφής αλλά και των ίδιων των κοινωνικών ομάδων. Αποτέλεσμα αυτών είναι η σύνθεση των απλών οικισμών σε πόλεις-κράτη. **(2)**

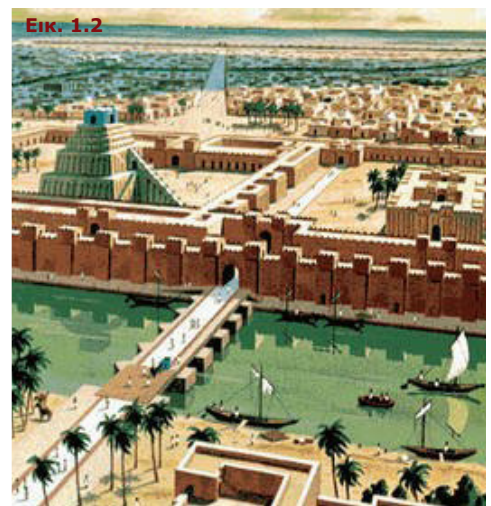
Εικ. 1.1

Οργανωμένος συνοικισμός Πρώιμης Εποχής Χαλκού (3.200π.Χ. - 2.000π.Χ.).

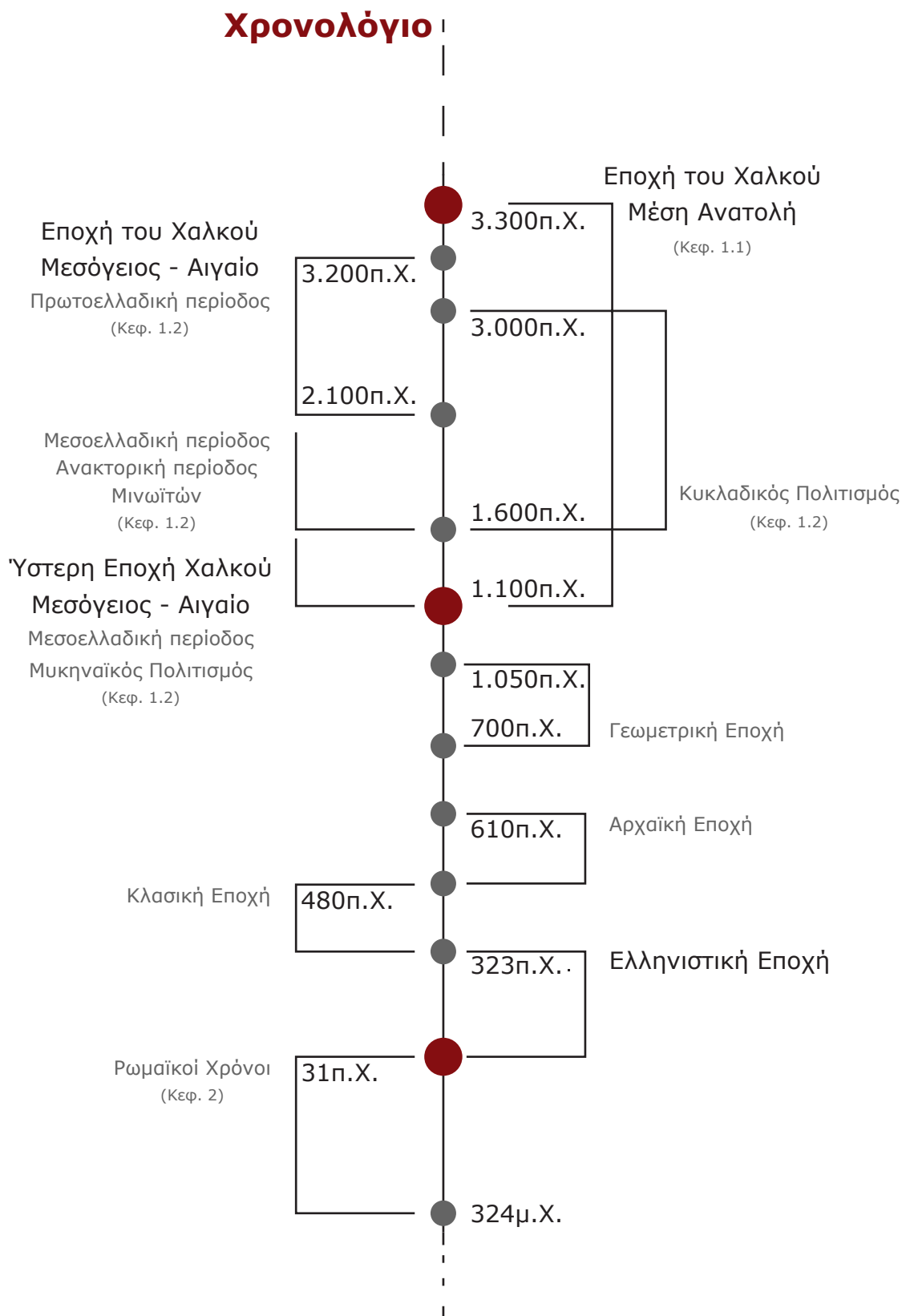

Εικ. 1.2

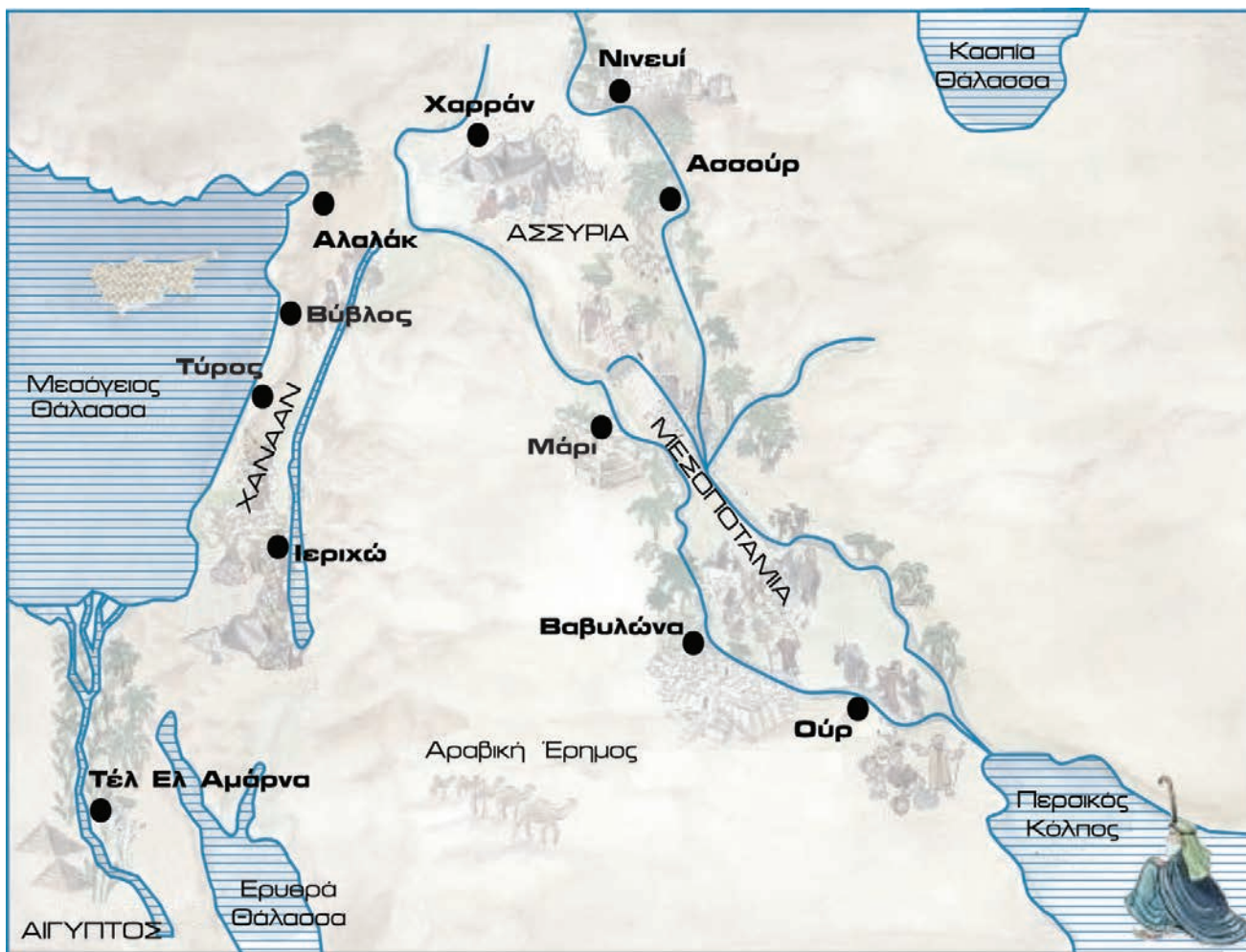
Οργανωμένη πόλη Μέσης Εποχής Χαλκού (2.000π.Χ. - 1.600π.Χ.).

Όπως θα φανεί και αργότερα, η πρώτη μορφή βίαιων εχθροπραξιών δίνει την σκυτάλη στον οργανωμένο πόλεμο και όσο ο χώρος δομείται και η τεχνολογία εξελίσσεται, οι κοινωνίες αλλάζουν, κάποιοι πολιτισμοί παρακμάζουν και κάποιοι αναδύονται.

1.1 Πολιτισμοί της Μέσης Ανατολής

Εικ. 1.3 Χάρτης στον οποίο αναγράφονται οι σημαντικότερες πόλεις των πολιτισμών της Μέσης Ανατολής.

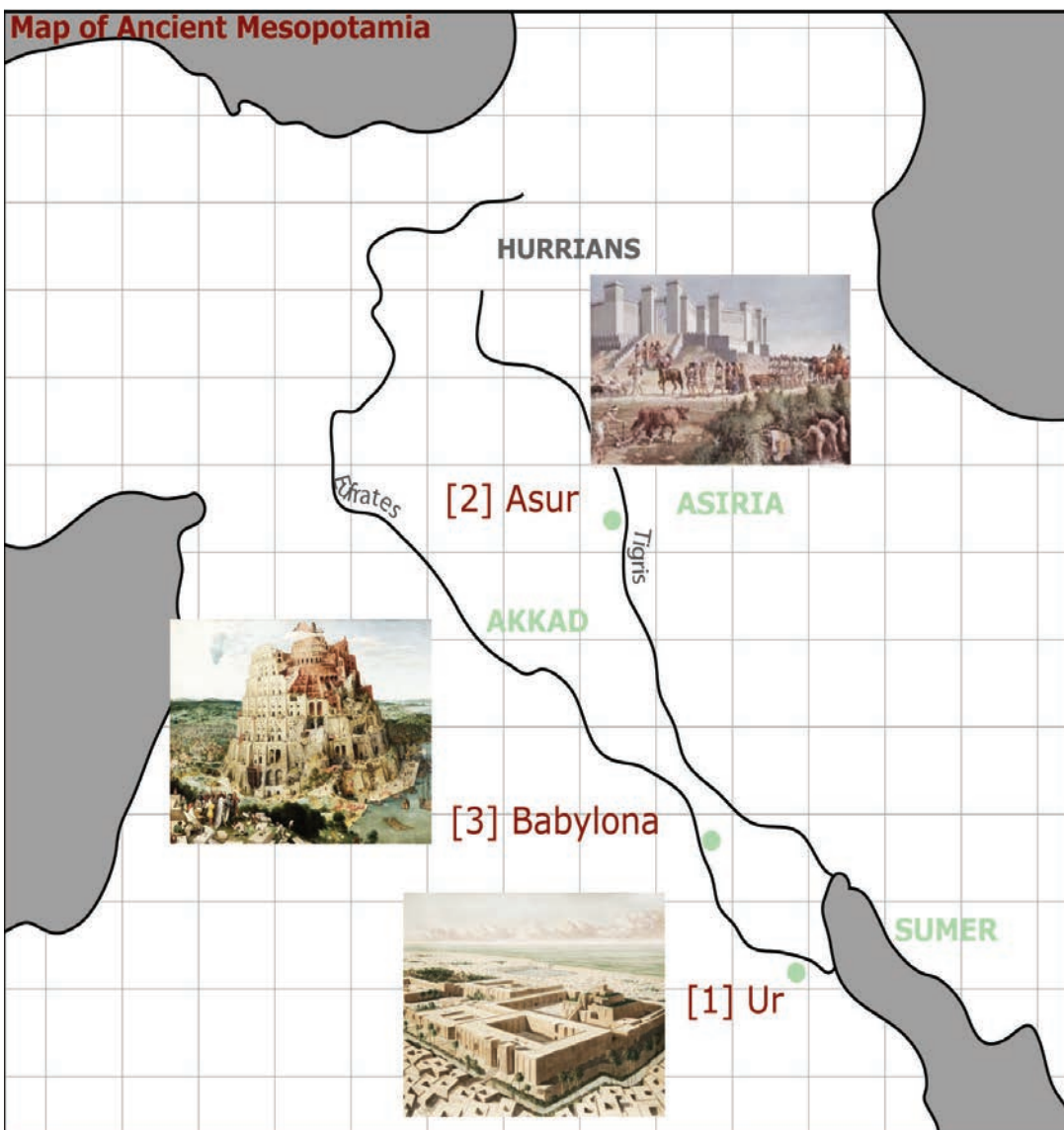
I. Μεσοποταμία

Η Ιστορία της Μεσοποταμίας, “της γης ανάμεσα στα ποτάμια”, έχει να επιδείξει τα συγκλονιστικότερα επιτεύγματα του ανθρώπου. Η Μεσοποταμία πρόσφερε το έδαφος για να καλλιεργηθούν όλα τα καλά και όλα τα κακά που χαρακτηρίζουν τον σύγχρονο κόσμο. Τη λογοτεχνία, την ιατρική και την επιστήμη, τον δεσποτισμό και τον πόλεμο. Απροστάτευτη γεωγραφικά, στο έλεος απρόβλεπτων ποταμών, όχι μόνο άντεξε αλλά και επωφελήθηκε από τις επιδρομές πολυάριθμων εισβολέων και μεταναστών, το αίμα των οποίων έχει αναμειχθεί με των σύγχρονων Ιρακινών. Η νότια χώρα καταλήφθηκε από ένα κύμα μεταναστών που έρχονταν από την ανατολή ενώ η βόρεια από ένα λαό σημιτικού γένους. Η γη μοιράστηκε λοιπόν σε δύο ανόμοιους λαούς. Η Μεσοποταμία μπορεί να πρόσφερε στον πολιτισμένο κόσμο μια αιώνια κληρονομία, αλλά οι κάτοικοι της δεν επρόκειτο να κυβερνήσουν για πολύ τον κόσμο αυτό αφού στα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ κατακτήθηκαν από τους Πέρσες.

Στον χώρο της Μεσοποταμίας αναπτύχθηκαν οι πρώτοι μεγάλοι πολιτισμοί.⁽³⁾ Κάθε πόλη αποτελούσε ένα μικρό κράτος που κρατούσε ζηλότυπα την αυτονομία του. Στη νότια χώρα ο Σουμερίοι ανέδειξαν έναν ξεχωριστό πολιτισμό. Από το 3.000π.Χ η Σουμερία ήταν εντελώς διαμορφωμένη σε θεοκρατικές κοινωνίες . Ήταν χωρισμένη σε μικροσκοπικά βασίλεια, που το καθένα ήταν κάτω από την προστασία του τοπικού θεού. ⁽⁴⁾ Το γεγονός πως ευημερούσε δεν απέκλειε, αντίθετα ενθάρρυνε τον πόλεμο ανάμεσα σε γείτονες, με αφορμή πότε τις διαφορές γύρω από την κατοχή του νερού και πότε τον ανταγωνισμό για κάποια γόνιμη γη. Μια σουμεριακή πόλη μπορούσε να περικλείει διάφορους δήμους, αλλά αυτοί πολιτικά ήταν δορυφόροι της πρωτεύουσας και όλες οι πόλεις ήταν προσαρμοσμένες σε ένα γενικό σχέδιο. Για την επιβίωση των πόλεων αυτών από τις συνεχείς απειλές η διαμόρφωση των οικισμών και των στοιχείων που τους αποτελούν σίγουρα θα αποτέλεσαν σπουδαίο ρόλο.

⁽³⁾ "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς, Τόμος 2, Κεφάλαιο 1.

⁽⁴⁾ "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεονάρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Σουμερία και Ακκάδ", σελ. 481.

Εικ. 1.4 Διάγραμμα απεικόνισης των τριών πόλεων της αρχαίας Μεσοποταμίας που αναφέρονται στο κείμενο.

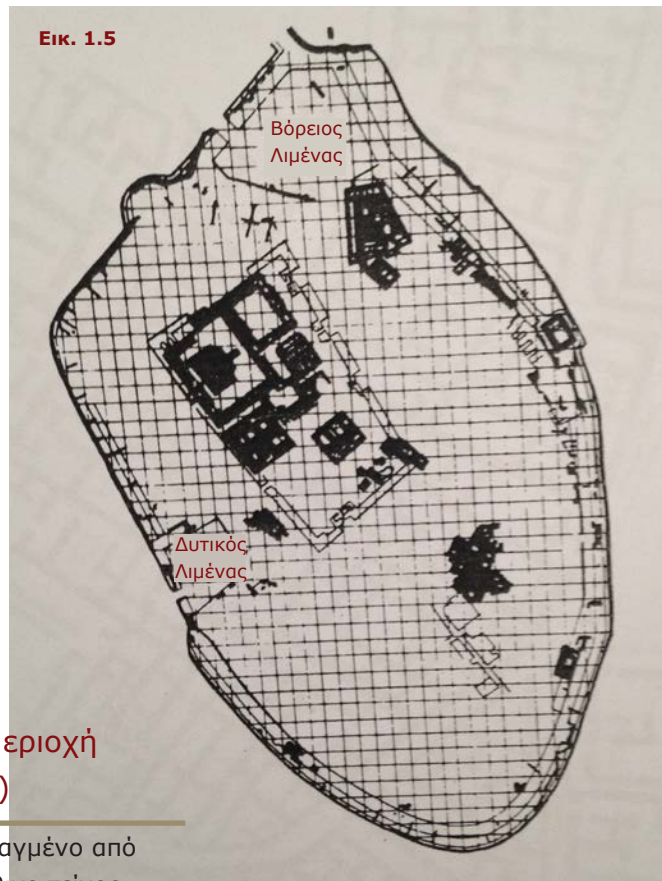

ΟΥΡ

Πιο λεπτομερή και πιστή εικόνα μιας μεγάλης Σουμεριακής πόλης αναδιδλώνεται μελετώντας την Ουρ. Η ύπαρξη υψηλών οχυρών μαρτυρά πως η απειλή πολέμων συχνά αναστάτωνε την περιοχή. Η πόλη ήταν χωρισμένη σε τρία μέρη, το Τέμενος που αποτελούσε την εξαιρετικής σημασίας για τους πολίτες Ιερή περιοχή, την τειχισμένη πολιτεία και την εξωτερική πόλη. Η τειχισμένη πολιτεία ήταν κτισμένη σε λόφο, δίπλα στις όχθες του Ευφράτη, είχε σχήμα ακανόνιστης έλλειψης και περιβαλλόταν από ισχυρά τείχη, ύψους 8μ. Κατά μήκος του δυτικού τείχους έρεε ο Ευφράτης ενώ κατά μήκος του ανατολικού μια ευρύχωρη διώρυγα οδηγούσε στον ποταμό. Έτσι η πόλη έμοιαζε με νησί. Ένα μικρότερο κανάλι ξεκινούσε από το Βόρειο λιμάνι και διέσχιζε την πόλη με κατεύθυνση προς το δυτικό λιμάνι. Κατά μήκος των τειχών είχε κτιστεί μεγάλο αμυντικό τείχος το οποίο γκρεμίστηκε όταν οι Ελαμίτες κατέστρεψαν την πόλη και το αντικατέστησαν με μια αδιάκοπη σειρά ναών και ιδιωτικών σπιτιών, που οι γυμνοί τοίχοι λειτουργούσαν ως προπύργιο.

(5) "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεονάρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Σουμερία", σελ. 524-530.

Στη βορειοδυτική γωνιά της πόλης βρισκόταν το Τέμενος, ένα πραγματικό ανακτορικό συγκρότημα, καθώς για τους Σουμερίους ο ναός αποτελούσε το κέντρο της πόλης. Όσο η πολιτεία ήταν θεοκρατική, η Ιερή Περιοχή ήταν το διοικητικό κέντρο. Διαμορφωνόταν από έναν τετράγωνο περίβολο, υψωμένο σε ένα είδος τεχνητής εξέδρας επάνω από το γενικό επίπεδο του εδάφους της πολιτείας καθώς ένα βαρύ πλίνθινο τείχος το περιέβαλε. Τα παλάτια του γήινου βασιλιά βρισκόνταν έξω από το ίδιο το Τέμενος, σε ένα κάπως χαμηλότερο επίπεδο ενώ δυτικά βρισκόταν το Δυτικό Λιμάνι. Όλη η υπόλοιπη έκταση της πόλης ήταν πυκνά δομημένη από κατοικίες και η συμφόρηση μέσα στα τείχη ήταν πραγματικά αξιοσημείωτη, μια πραγματικότητα πρωτόγονου χωριού και όχι κάποιας πόλης με συγκεκριμένο πολεοδομικό σχέδιο. Οι χωρίς πλακόστρωτο δρόμοι είναι στενοί και γυριστοί και τα κτίρια χτισμένα στην τύχη. Τα σπίτια του λαού μέσης και χαμηλότερης τάξης δεν διέφεραν πολύ από τα αριστοκρατικά σπίτια άλλων πολιτισμών. Χωρίς αμφιβολία βέβαια υπήρχαν και φτωχογειτονίες. Έξω από την τειχισμένη πολιτεία βρισκόνταν οι συνοικίες των τεχνιτών, όπου οι άνθρωποι που ασκούσαν το ίδιο επάγγελμα ζούσαν μαζί. (5)

Εικ. 1.5 "Ούρ: η τειχισμένη πόλη".

1. Ιερή Περιοχή (Τέμενος)

- προφυλαγμένο από βαρύ πλίνθινο τείχος

το πιο σημαντικό σημείο της πόλης

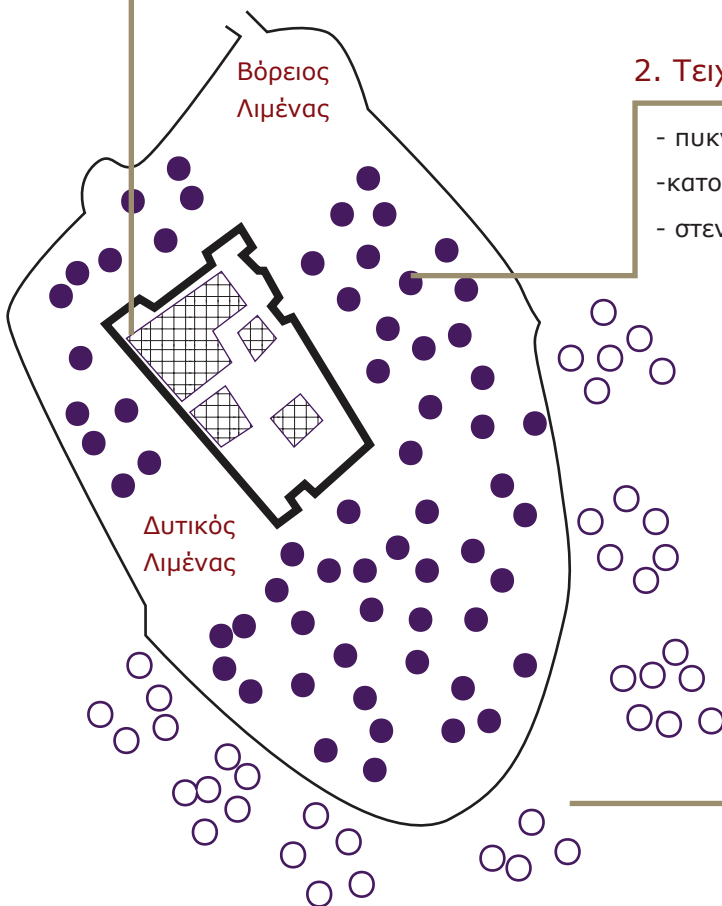
2. Τειχισμένη πολιτεία

- πυκνή δόμηση
- κατοικίες τυχαία χωροθετημένες
- στενοί δρόμοι

Εικ. 1.6 Διάγραμμα χωροταξικών σχέσεων της πόλης Ούρ.

3. Εξωτερική πόλη

- συνοικίες τεχνιτών κατώτερα κοινωνικά στρώματα

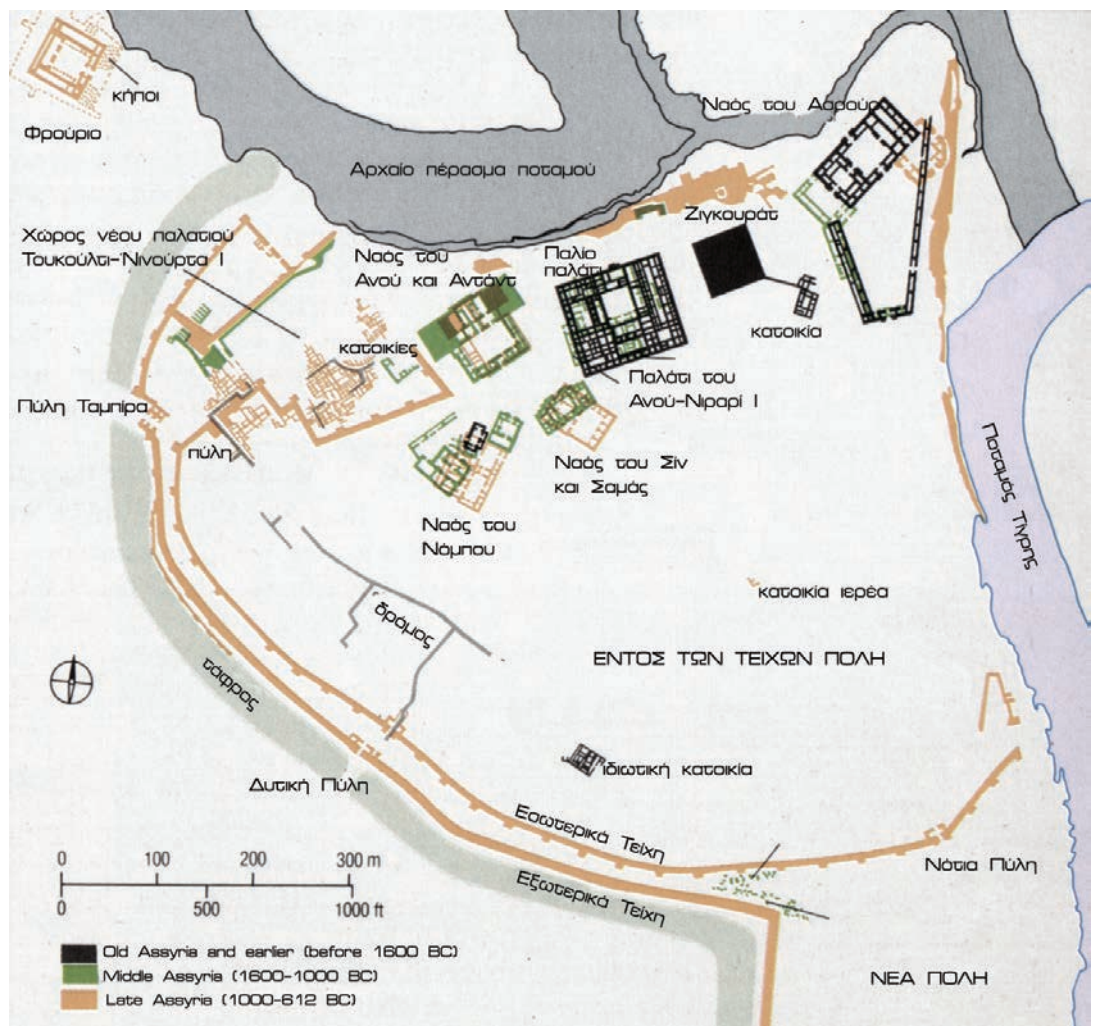

ΑΣΣΟΥΡ

Στην Βόρεια Μεσοποταμία οι Σημίτες ανέπτυξαν τον ασσυριακό πολιτισμό ανόμοιο από αυτών των Σουμεριών. (6) Η ασσυριακή απόλυτη μοναρχία που την ασκούσαν φιλόδοξοι πολεμιστές βασιλείς φανερώνει ένα καθαρά στρατιωτικό χαρακτήρα, που δεν θα μπορούσε να μην βρει την έκφραση του στην υλική εμφάνιση των πόλεων. Ο πολιτισμός αυτός φωτίζεται καλά με τις ανασκαφές της πόλης Ασσούρ. Την πόλη προστάτευε ένα περιμετρικό φρούριο κτισμένο επάνω σε ένα ακρωτήριο, ασφαλισμένο από τις δύο πλευρές με τα νερά του Τίγρη, από την μεριά της στεριάς ήταν προφυλαγμένο από μια τάφρο και ένα βαρύ αμυντικό τείχος. Μόνο δύο πύλες, και αυτές γερά οχυρωμένες, έδιναν πρόσβαση, ενώ μια πύλη προς το νερό ανοιγόταν σε μια προκυμαία στη βόρεια πλευρά του ακρωτηρίου. Η πολιτεία είχε σχεδιαστεί σαν οχυρό που και η διαμόρφωση του εδάφους έκανε το φρούριο απόρθητο. Ολόκληρη η βόρεια πλευρά της πολιτείας είναι αφιερωμένη στους ναούς και στα παλάτια αλλά δεν υπήρχε τέμενος τυπικής μορφής όπως στην Σουμερία. Η πολεοδομία ήταν μεθοδική και υπήρχε μια κάπως καλύτερη ρυμοτομία και ένα αρκετά καλό αποχετευτικό σύστημα. (7) Όλα αυτά τα στοιχεία είναι ιδιαίτερα σημαντικά για μια πόλη που έρχεται συχνά αντιμέτωπη με την απειλή του πολέμου.

(6) "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεονάρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Οι Βόρειοι Σημίτες", σελ. 544.

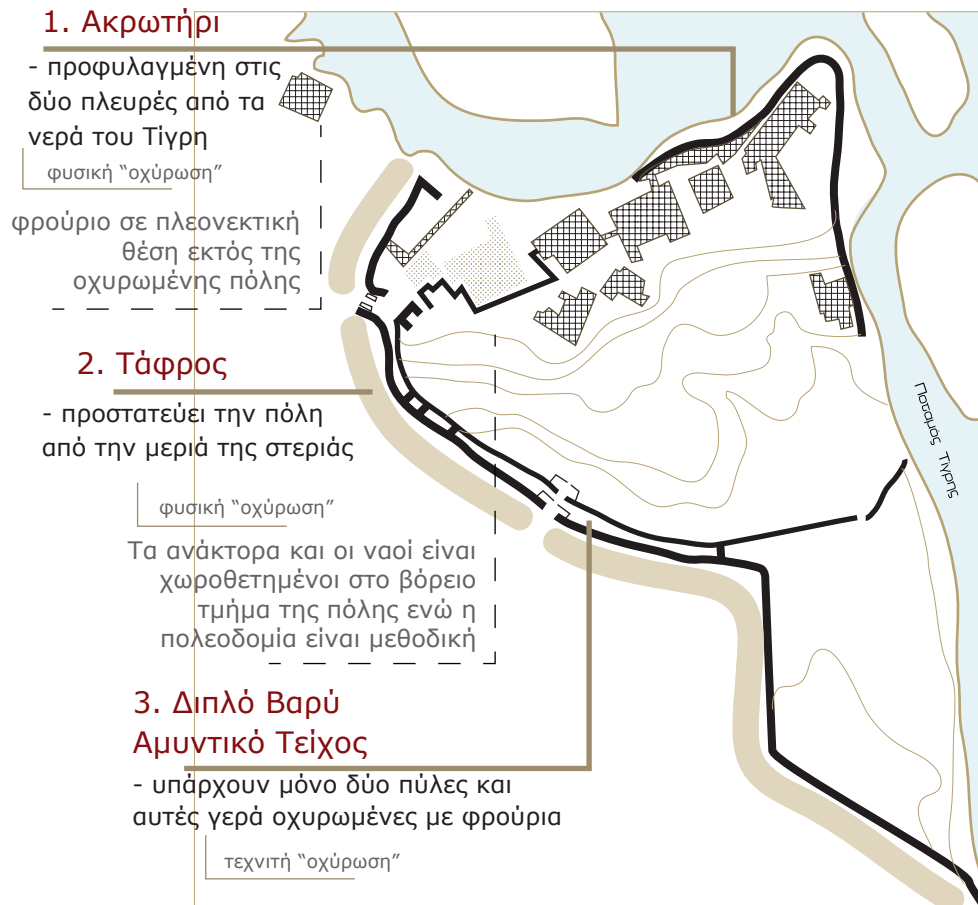
(7) "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεονάρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Οι Βόρειοι Σημίτες", σελ. 545.

Εικ. 1.7 Ο χάρτης της πόλης Ασσούρ με διάφορα κτίρια και τείχη την περίοδο 1600 - 612 π.Χ.

Εικ. 1.8 Ασσούρ: Γενικό σχεδιάγραμμα (κατά Andrae).

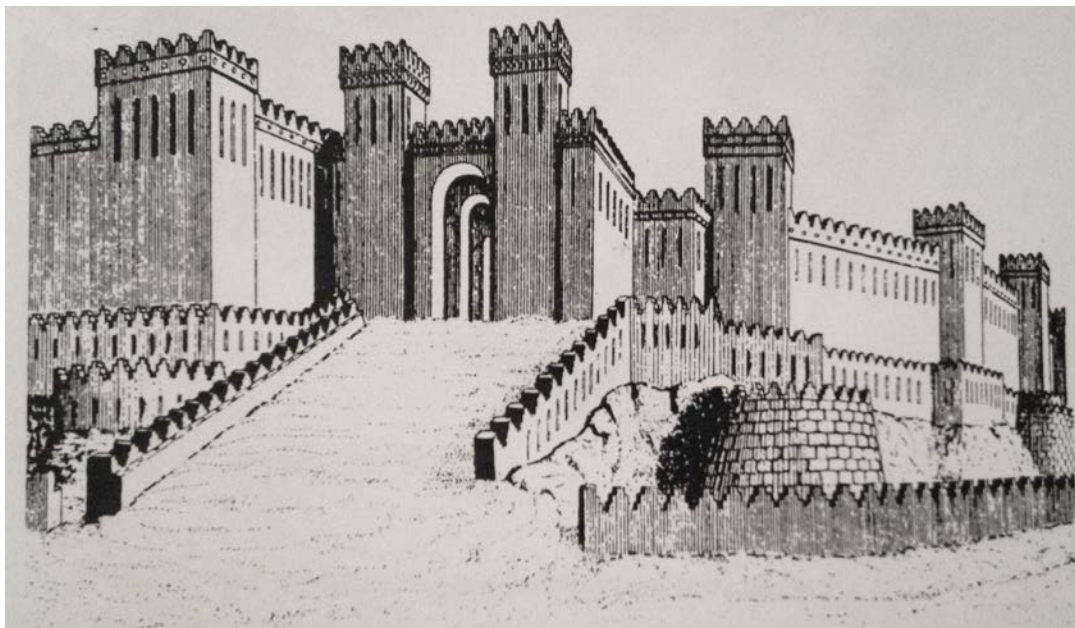

Εικ. 1.9 Διάγραμμα χωροταξικών σχέσεων της πόλης Ασσούρ.

ολόκληρη η πόλη έχει σχεδιαστεί σαν όχυρο και σε αυτό βοηθάει και η γεωγραφική της θέση

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Εικ. 1.10 Ασσούρ:
Μεσόγεια πύλη (κατά
Andrae).

BABY ΛΩΝΙΑ

Aκόμα ένα βασίλειο άκμασε για πρώτη φορά στην κεντρική Μεσοποταμία και είναι αυτό των Βαβυλωνίων . Ως Μεσοποτάμιοι και αυτοί παρουσιάζουν κοινά στοιχεία με τους Σουμερίους αλλά ο ανταγωνισμός ανάμεσα στους λαούς ήταν συχνός. Την Βαβυλώνα διέσχιζε ο ποταμός Ευφράτης ενώ ένα τεράστιο τείχος με συνολικό μήκος 90 χλμ. και ύψος που έφθανε τα 50 μ. την περίβαλε. Στην διαμορφωμένη σε ένα αρκετά για την εποχή ορθοκανονικό σχέδιο πόλη, είναι χωροθετημένοι περίπου τριακόσιοι εξήντα ναοί, τα Ζιγκουράτ,(8) σε απόσταση περίπου πενήντα μέτρα ο ένας από τον άλλο. Στο δυτικό μέρος της πόλης υψωνόταν ο μεγάλος ναός πάνω σε τεράστιες ταράτσες που ήταν εφτά στον αριθμό, ο περίφημος πύργος της Βαβέλ ενώ τα βασιλικά ανάκτορα ήταν χτισμένα στο ανατολικό τμήμα της πόλης, όπου βρίσκονταν και οι περίφημοι κρεμαστοί κήποι, ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου. Η πόλη της Βαβυλώνας υπήρξε η μεγαλύτερη οχυρωμένη πόλη ολόκληρης της Ανατολής και παραμένει μέχρι και σήμερα η μεγαλύτερη από όλες τις πόλεις που χτίστηκαν ποτέ από ανθρώπινο χέρι.

(8) Τα ζιγκουράτ είναι θρησκευτικά κτίρια της Μεσοποταμίας σε βαθμίδες, αποτελούμενα από πολλαπλές πεζούλες με ναό στην κορυφή. Ο όρος προέρχεται από την ακκαδική (βαβυλώνιο-ασσυριακά) λέξη ziqurratu(m) παράφραση του ρήματος zaqaru, "ανύψωση", "κατασκευή καθ' ύψος".

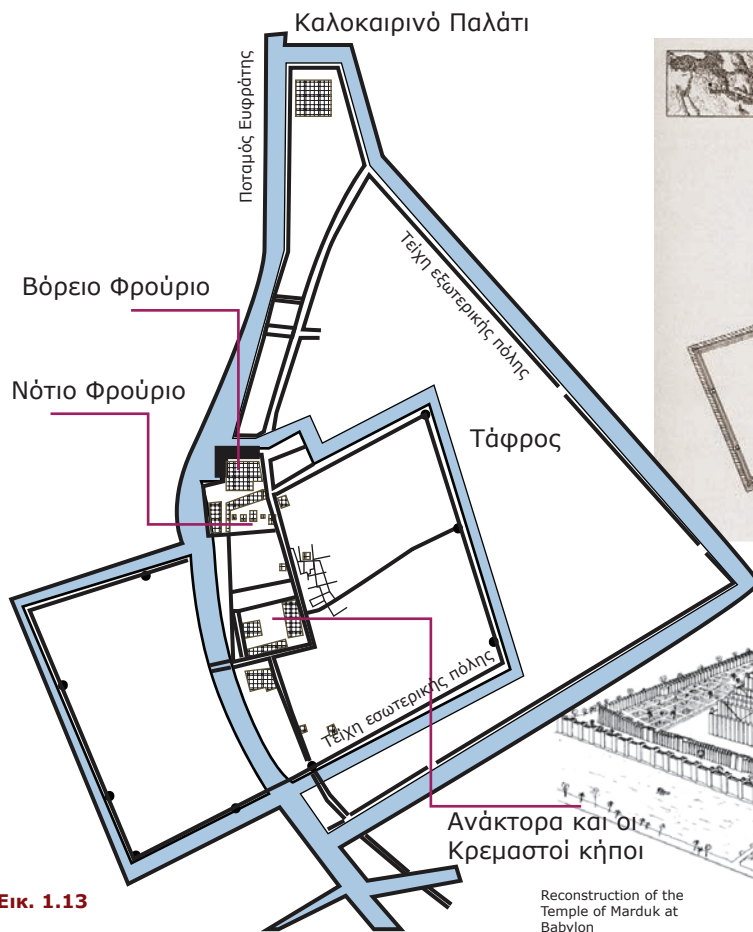
Εικ. 1.11 "The City of Babylon".

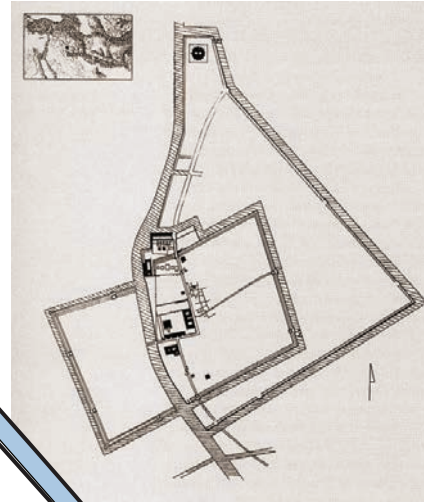
Εικ. 1.12 "babylonia-view-jerusalem".

Το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ένα από τα σημαντικότερα που αντιπροσωπεύουν την εποχή αφού ο πλούτος και η αρχιτεκτονική σε συνδυασμό με την ανάγκη για προστασία από τις εχθρικές απειλές δημιούργησαν μια ξεχωριστή πόλη

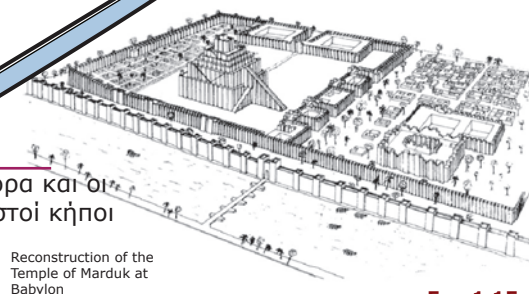

Εικ. 1.13

Εικ. 1.13 Διάγραμμα χωροταξικών σχέσεων της πόλης Βαβυλώνας.

Εικ. 1.14 Babylon City plan.

Reconstruction of the Temple of Marduk at Babylon

Εικ. 1.15

Εικ. 1.15 Morduk Temple at Babylon.

Συνοψίζοντας παρατηρείται πως παρά την μικρή σχετικά έκταση της συγκεκριμένης περιοχής, πολιτισμοί άκμασαν και απέδειξαν πως οι απειλές του πολέμου έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην προστασία των κοινωνιών. Παρά τα κοινά ερεθίσματα βέβαια κάθε πολιτισμός διαμόρφωσε τον χώρο του τελείως διαφορετικά. Οι θεοκρατικές κοινωνίες των Σουμερίων δίνουν ιδιαίτερη προσοχή στη προστασία του Ιερού χώρου με ένα επιπλέον εσωτερικό τείχος και η προστασία της πόλης-κράτους εξασφαλίζεται με ένα απλό οχυρό. Αντίθετα οι βόρειοι Μεσοποτάμιοι φαίνεται να έχουν μια πιο οργανωμένη διαμόρφωση των πόλεων και δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην προστασία ολόκληρης της πόλης με φυσική ή τεχνητή οχύρωση αναδεικνύοντας έτσι τον στρατιωτικό τους χαρακτήρα. Τέλος, η δημιουργία των επιβλητικών μνημείων στη Βαβυλώνα φτιαγμένα από βασιλιάδες αποτελεί έναν άλλο τρόπο προβολής δύναμης και εξουσίας, από αυτόν των μεγάλων οχυρών, ο οποίος επηρεάζει άμεσα την εξέλιξη και διαμόρφωση του εκάστοτε χώρου.

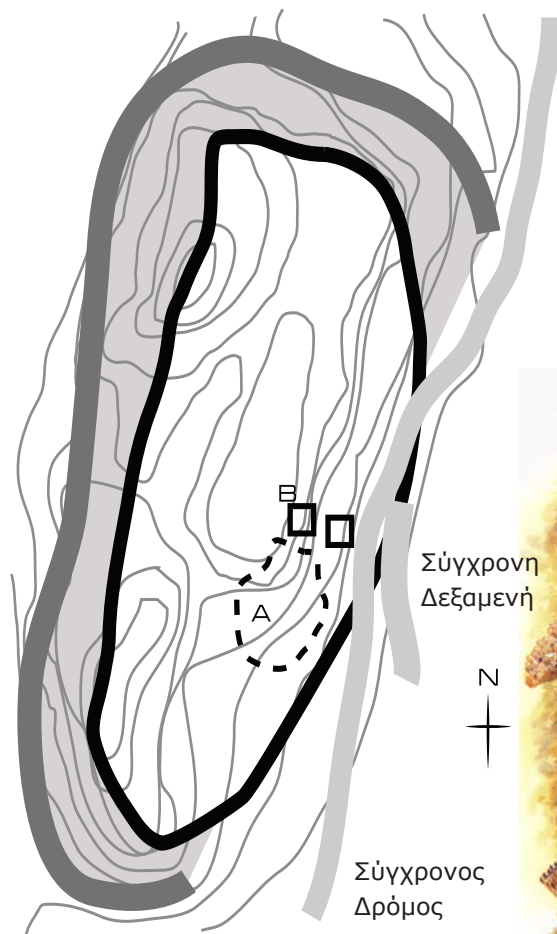
II. Χαναάν (Συρία)

ΙΕΡΙΧΩ

Λίγο πιο δυτικά της Μεσοποταμίας στην βόρεια και κεντρική Συρία πολλές μικρές πόλεις που αποτελούσαν μικρά κράτη μοιράζονται την περιοχή και οι περισσότερες διαθέτουν βαριά τείχη πύργους και αμυντικές τεχνικές. Ο πολιτισμός είναι αυτός των Χουρριτών-Αμοριτών. Πρότυπη πόλη είναι η πανάρχαια Ιεριχώ που ήταν η πρώτη οχυρωμένη πόλη. Ένας από τους κινδύνους ήταν οι συνεχείς λεηλατήσεις λόγω της πλούσιας γης και φυσικών αγαθών που διέθετε. Ίσως έτσι να εξηγείται πως αμυντικές τεχνικές είχαν διαμορφώσει την πόλη από τα προϊστορικά χρόνια. Μια τάφρος στερούσε από τους επιτιθέμενους τη δυνατότητα να πλησιάζουν στα θεμέλια και παράλληλα δημιουργούσε το έδαφος της θανάτωσης τους.

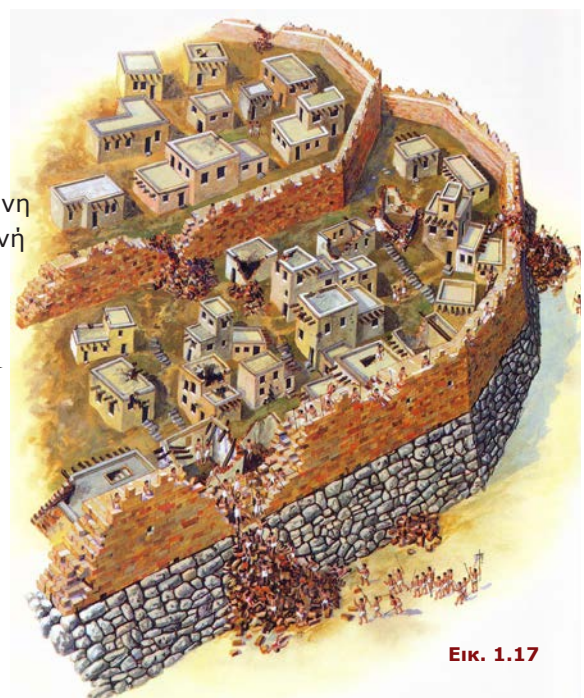
(9) Το τείχος ,περίπου τρεις φορές το ύψος του ανθρώπου, απαιτούσε από τους επιτιθέμενους να χρησιμοποιούν σκάλες και προχωρημένες μεθόδους λεηλασίας ενώ ο πύργος που ξεπερνούσε το ύψος του τείχους έδινε ένα επιπλέον πλεονέκτημα ύψους στους αμυνόμενους.

(9) "Ιστορία του Πολέμου", John Keegan, Κεφάλαιο Οχυρώσεις, "Νέα Σύνορα" - Α.Α. Λιβάνη.

Εικ. 1.16 Διάγραμμα χωροταξικών σχέσεων της πόλης Ιεριχούς.

Στην κάτοψη φαίνεται το προτείχισμα, ο προμαχώνας και η γραμμή του άνω τείχους όπως εικάζεται ότι ήταν στο τέλος της εποχής του Χαλκού. Το A και το B είναι οι περιοχές που ανακαλύφθηκαν κατά τις ανασκαφές των Garstang και Kenyon, όπου εκτός των άλλων βρέθηκε μια κατασκευή που μοιάζει με παλάτι. Ένας σύγχρονος δρόμος και μια δεξαμενή διακόπτουν την δυτική πλευρά της αρχαίας πόλης.

Εικ. 1.17

ΑΛΑΛΑΚ

Μια άλλη πόλη που αναμφίβολα η εχθρική απειλή αποτέλεσε παράγοντα διαμόρφωσης, η Αλαλάκ μπορεί να θεωρηθεί και αυτή τυπικό παράδειγμα. Τον 18ο αιώνα περιτριγυριζόταν από βαρύ τείχος που υψωνόταν πάνω σε ένα προκάλυμμα επτά μέτρα ψηλό, ένα από τα στρατιωτικά χαρακτηριστικά της βόρειας Συρίας. Η μόνη πύλη που βρέθηκε προστατευόταν από ένα συμπαγή πύργο- πυλώνα, και στη νοτιοδυτική της πλευρά μια μικρή πόρτα που έβγαине στην όχθη του ποταμού. Στη βορειοδυτική άκρη, όπου υπήρχε το προσόν του δροσερού αέρα βρισκόταν το βασιλικό παλάτι και ο ναός του πολιούχου θεού, και κοντά στο παλάτι, αμέσως μετά την πύλη της πόλης, υπήρχε φρούριο που στέγαζε το βασιλικό στρατό. Το υπόλοιπο από την τειχισμένη πόλη φαίνεται πως είναι πυκνά γεμάτο από ιδιωτικά σπίτια. Η γενική διάταξη φαίνεται πως είναι αρκετά κανονική, με ίσους δρόμους που συναντιούνται σε ορθές γωνίες εκτός από εκεί που εκτρέπονται από την κατεύθυνση που είχε το τείχος της πόλης. (10)

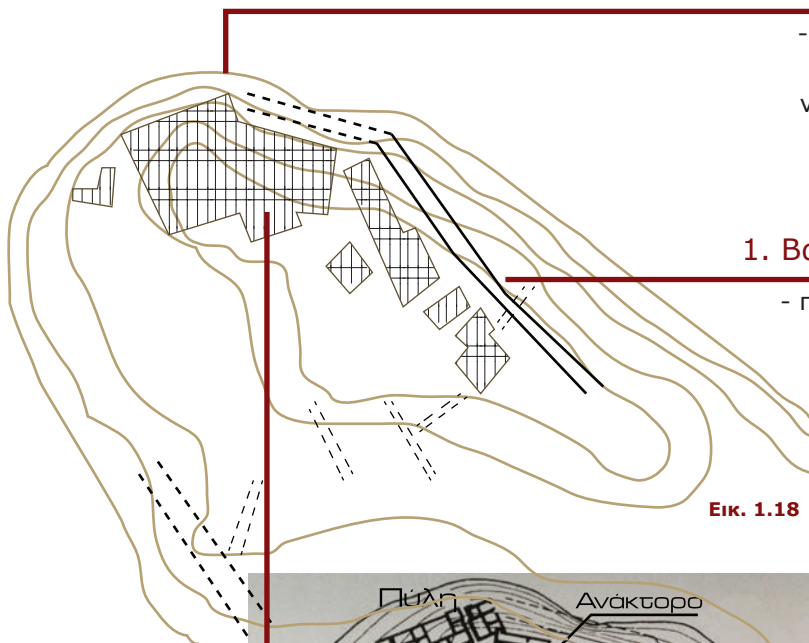
(10) "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεονάρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "οι Χουρρίτες και οι Αμορίτες", σελ. 549

2. Πύλη

- μόνο μία από συμπαγή πύργο με πόρτα στη νοτιοδυτική πλευρά που έβγαине στον ποταμό

1. Βαρύ Τείχος

- περιτριγύριζε την πόλη

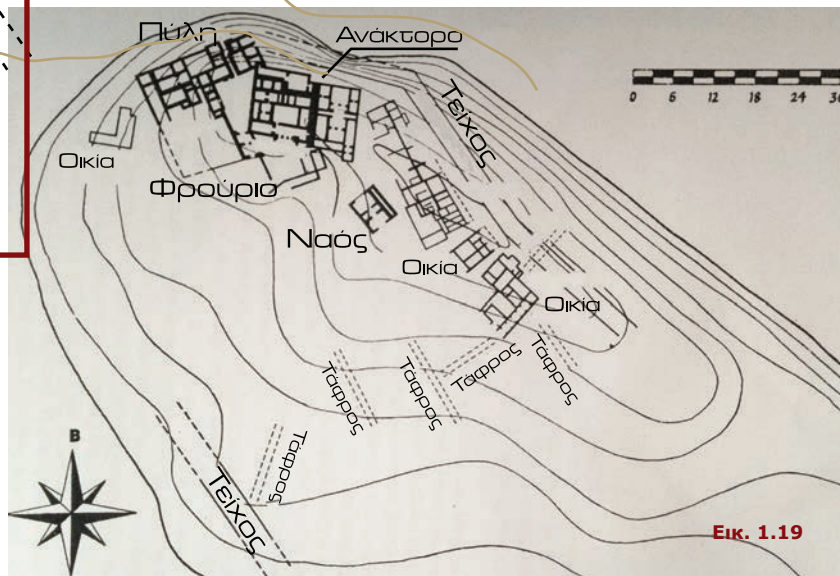

Εικ. 1.18

Εικ. 1.18 Διάγραμμα χωροταξικών σχέσεων της πόλης Αλαλάκ.

3. Βασιλικό Παλάτι + Ναός

- σε ευάερη θέση
- δίπλα από το παλάτι, αμέσως μετά την πύλη υπήρχε και το φρούριο του βασιλικού στρατού

Εικ. 1.19

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Στην παραλιακή Συρία, στην γη Χαναάν ζούσε ο λαός των Φοινίκων. Επειδή δεν υπήρχε γεωργική παραγωγή οι κάτοικοι της στράφηκαν στην θάλασσα και το εμπόριο, πράγμα που υποδηλώνεται και από τον τρόπο που είναι τοποθετημένες στο χάρτη οι πόλεις-κράτη. Οι ιδρυτές της πρέπει να ήταν ναυτικός λαός και από την πρώιμη εποχή οι παράλιες εγκαταστάσεις των φοινίκων ήταν τειχισμένες πολιτείες. Αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον κατά την χωροταξική μελέτη αυτών των πόλεων-κρατών είναι ότι η έντονη οχυρωματική διάταξη δεν αναπτύσσεται από τη μεριά της θάλασσας, αφού δεν υπήρχαν επικίνδυνοι θαλάσσιοι αντίπαλοι, αλλά από την μεριά της στεριάς, και αυτό γιατί οι άποικοι προστάτευαν τους εαυτούς τους από επιθέσεις των αρχικών κατοίκων της χώρας. Όσο και αν ήταν δυνατό το αστικό πνεύμα των Φοινίκων, οι πόλεις τους δεν πήραν τη μορφή που ήταν κοινή σε όλες τις πολιτείες της μέσης Ανατολής ακόμα και στους γειτονικούς συριακούς λαούς. Πιο συγκεκριμένα αν παρατηρήσει κανείς την Τύρο, την Σιδώνα, την Βύβλο, οι οποίες αποτέλεσαν τις κύριες πόλεις του Φοινικικού πολιτισμού για το εμπόριο, θα διαπιστώσει πολύ εύκολα ότι η κάθε μια από αυτές είχε το δικό της φυσικό λιμάνι και οι θέσεις τους επιλέχθηκαν επειδή διευκόλυναν την διεξαγωγή του εμπορίου και της ναυτιλίας.

Εικ. 1.20

Γκραβούρα της πόλης Βύβλου, Φοινικική παραλιακή πόλη τον 10ο αιώνα π.Χ.

Μελετώντας τη ιστορία των πόλεων στην περιοχή αυτή ποικίλα συμπεράσματα ανάγονται. Μια πλούσια σε νερό και αγαθά γη φαίνεται να πρωτοκατοικείται, να απειλείται και να εξελίσσεται γοργά τόσο σε πολιτισμικό όσο και σε δομικό επίπεδο. Οι συχνές κατακτητικές απειλές εξέλιξαν την ανάγκη γέννησης καινοτόμων αμυντικών μεθόδων από το 6.000 π.Χ. Με το πέρασμα των χρόνων οχυρά, τάφροι και υπερυψωμένοι λόφοι αποτελούν μυστικά της ευημερίας ενώ η διάταξη της πόλης δεν είναι πλέον τυχαία.

Εικ. 1.21

Γκραβούρα της πόλης Τύρου, Φοινικική ακτή τον 9ο αιώνα π.Χ.

Όπως φαίνεται και στην πόλη Αλαλάκ, το παλάτι, το οποίο πιο σημαντικό κατασκεύασμα, χωροθετείται σε ευάερο σημείο, ακριβώς δίπλα από το φρούριο του βασιλικού στρατού έτσι ώστε να είναι καλύτερα και άμεσα προστατευμένο. Επίσης διαπιστώνεται πως οι παραθαλάσσιες πόλεις του κατά βάση ναυτικού φοινικικού λαού προσαρμόζονταν σύμφωνα με τις απειλές. Φυσικά λιμάνια αποστασιοποιημένα από τις περιοχές αναταραχών, εξέλιξαν το εμπόριο με ιδιαίτερη διπλωματία που βασιζόταν σε ειρηνικές διαθέσεις.

Έως τη έλευση της πυρίτιδας, όλες οι επιθέσεις εναντίον οχυρών γίνονταν από μικρή απόσταση. Τείχη, τάφροι και πύργοι αποτελούσαν το κύριο αμυντικό σύστημα. Εξωτερικά τείχη χτίζονται γύρω από τα εσωτερικά τείχη, σαν ένα είδος πολλαπλών προχωμάτων και εμπόδια τοποθετούνται στα χείλη των τάφρων. Εσωτερικά οχυρά, ακροπόρτια ή ακροπόλεις, προσθέτονται όπως επίσης και πύργοι που εφάπτονται στην εξωτερική πλευρά του εξωτερικού τείχους, ώστε να βρίσκεται ο εχθρός σε διασταυρωμένα πυρά. Η Ιεριχώ είναι η πρώτη τόσο καλά οχυρωμένη πόλη και πολλές κατασκευές παρόμοιες με αυτής της Ιεριχούς έγιναν σε όλα τα μήκη και πλάτη. Βέβαια θα ήταν λάθος να εικάσουμε ότι οι λόγοι που οδήγησαν στην οχυρωματική αρχιτεκτονική της πόλης αυτής συνέτρεξαν σύντομα και σε άλλες περιοχές. Οι κάτοικοι της Ιεριχούς ήταν για την εποχή τους πλούσιοι ενώ αλλού οι άνθρωποι παρέμεναν φτωχοί και λίγοι είχαν μόνιμη εγκατάσταση ακόμα και μετά τα μέσα της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Μόνο στην πρώτη χιλιετία άρχισαν να χτίζονται σε πολλές περιοχές οχυρωματικοί οικισμοί.

Όσο αναφορά τα οχυρά σημαντική παρατήρηση είναι πως έως την άφιξη της πυρίτιδας, τα πλεονεκτήματα βρίσκονταν στην πλευρά των αμυνόμενων, αν βέβαια είχαν προνοήσει για ικανοποιητικό εφοδιασμό. Υπήρχαν οχυρά πεισματικά προασπιζόμενα και καλά εφοδιασμένα, οχυρά που χρησιμοποιούνταν για να αμφισβητηθεί η κεντρική εξουσία, οχυρά που χρησιμοποιούνταν ως μέσα υπερεξουσίας επί των ελευθέρων κατοίκων των πόλεων και των ελεύθερων καλλιεργητών και τέλος οχυρά τμήματα γραμμών στρατιωτικής άμυνας.

III. Αίγυπτος

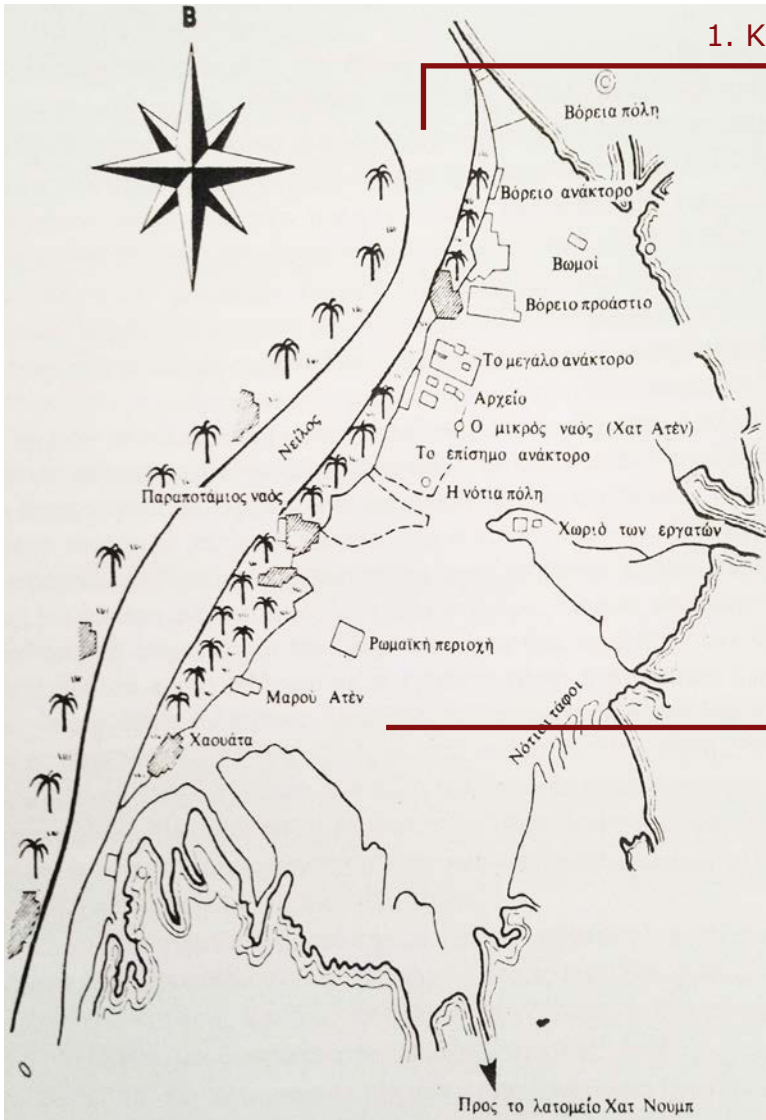
Η Αίγυπτος αποτελεί μια από τις πιο αναπτυγμένες χώρες της μέσης ανατολής από τα νεολιθικά χρόνια .Ο πολιτισμός αυτός εδραιώθηκε και αναπτύχθηκε στην κοιλάδα του Νείλου. Η πλεονεκτική θέση της αρχαίας Αιγύπτου στο γεωφυσικό χάρτη αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες εξέλιξης της και αυτό γιατί η μακριά κοιλάδα στην οποία τοποθετείται η χώρα αυτή, είχε ένα εξαιρετικά εύφορο έδαφος. Ο μεγάλος ποταμός (Νείλος) που την διέσχιζε έφερνε νερό σε μια χώρα που ψήνονταν από τον ήλιο, την πλημύριζε και άφηνε πίσω του ένα λασπόχωμα που πλούτιζε ακόμα περισσότερο το έδαφος. Αξίζει να σημειωθεί πως είχαν δημιουργήσει τέτοιο αρδευτικό σύστημα όπου το λασπόχωμα αυτό μπορούσε να κρατηθεί με κανάλια, ώστε να εξασφαλίσει ευφορία στο έδαφος για ολόκληρο το χρόνο. Έτσι , οι Αιγύπτιοι είχαν απαλλαχθεί από την ανάγκη να αφιερώνουν όλοι τους την ενεργητικότητα και όλες τους τις σκέψεις στο πρόβλημα της απλής επιβίωσης.

ΤΕΛ ΕΛ ΑΜΑΡΝΑ

Όπως και η Σουμερία, αντίστοιχα και η Αίγυπτος ήταν μια θεοκρατική πολιτεία. Βέβαια, η μεγάλη διαφορά είναι πως δεν αποτελούνταν από πόλεις - η κάθε μια και ένας ξεχωριστός πυρήνας - αλλά η Αίγυπτος ήταν μία και αδιαίρετη. Οι εμφύλιοι πόλεμοι ήταν σπάνιοι και οι ένοπλες εισβολές από ξένους ακόμα πιο σπάνιες. Έτσι δεν αισθανόντουσαν την ανάγκη για άμυνα πίσω από τείχη. Εκτός από την έλλειψη απειλών, οι έρημοι που περιτριγύριζαν τη χώρα καθόριζαν ξεκάθαρα και τα όρια της. Η Τελ ελ Αμάρνα μπορεί να μας δώσει σωστή εικόνα του συνηθισμένου αιγυπτιακού τύπου πρωτεύουσας. Η ατείχιστη πόλη απλώνεται άτακτα περίπου πέντε μίλια κατά μήκος της όχθης του Νείλου. Δεν υπάρχει τείχος , ούτε "εσωτερική πολιτεία", ούτε ιερό Τέμενος.

Οι ναοί, τα μεγάλα παλάτια και τα κτίρια των κρατικών υπηρεσιών, που μαζί πιάνουν σε μεγάλη αναλογία τον χώρο της πόλεως, δεν είναι συγκεντρωμένα σε μία μόνο συνοικία, αλλά είναι τοποθετημένα σχεδόν στη τύχη. Εκτός από το ότι υπήρχαν δύο κύριοι δρόμοι παράλληλοι προς τον ποταμό, δεν υπήρχε ούτε προσπάθεια για πολεοδομικό σχέδιο. (11)

(11) "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεονάρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Αίγυπτος", σελ. 535

1. Κατά μήκος του Νείλου

- πηγή ζωής κάθε πόλης της Αιγύπτου

Εικ. 1.22 Διάγραμμα χωροταξικών σχέσεων της πόλης Τελ ελ Αμάρνα.

2. Πολεοδομία

- δεν υπάρχει τείχος, εσωτερική πολιτεία και ιερή περιοχή.
- οι ναοί τα παλάτια και οι υπηρεσίες δεν είναι συγκεντρωτικά χωροθετημένα αλλά σχεδόν στην τύχη διάσπαρτα.

Σε μια χώρα φυσικά προστατευμένη από την έρημο και τον μεγάλο ποταμό βλέπουμε μια άτακτα και καθόλου αυστηρή διαμόρφωση του δομημένου χώρου. Το γεγονός πως δεν υπάρχουν πόλεμοι να απειλούν την καθημερινότητα αλλάζει κατά πολύ την πρότυπη πόλη που γνωρίζουμε την εποχή του χαλκού. Δεν υπάρχουν τείχη, αμυντικές υποδομές, φρούρια και δρόμοι διαφυγής που να οδηγούν σε πύλες. Οι πόλεις είναι κτισμένες στη τύχη αφού δεν ήταν αναγκαία η προάσπιση της γης και των κατοίκων ,και παρόλο που στρατιωτικές και επεκτατικές διαθέσεις υπήρχαν το γεγονός πως οι υπόλοιποι λαοί δεν διέθεταν τα μέσα να ξεπεράσουν τα φυσικά εμπόδια που προάσπιζαν την Αίγυπτο έκανε τις αιγυπτιακές πόλεις πολύ διαφορετικά δομημένες .

1.2 Πολιτισμοί στον Ελλαδικό χώρο

(1) Η Ελληνική Πόλις από την Προϊστορία ως τη Ρωμαϊκή Εποχή | Άρθρο του Κ. Καλογερόπουλος | (MA) in Anthropology.

Από την Κρήτη, τις Κυκλάδες, την κεντρική Ελλάδα και την Πελοπόννησο παρατηρούνται ποικίλοι πολιτισμοί που αποτέλεσαν το λίκνο ολόκληρου του Δυτικού πολιτισμού. Το ενδιαφέρον για την αναζήτηση της πρώιμης αστικοποίησης αρχίζει να επικεντρώνεται στην Τελική Νεολιθική ή Χαλκολιθική Εποχή (4500-3200 Π.Κ.Ε.), περίοδο κατά την οποία γίνεται εμφανής η μετάβαση από τη νεολιθική γεωργική και κτηνοτροφική οικονομία στην οικονομία της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Οι παραγωγικές δραστηριότητες βελτιώνονται και εκτείνονται με την διάδοση της χρήσης μετάλλων. Στην ίδια περίοδο εντατικοποιείται η κατοίκηση παράκτιων ζωνών και η δημιουργία πρωτοαστικών κέντρων με εκτεταμένο δίκτυο θαλάσσιων επαφών και εμπορικών ανταλλαγών. Αυτά τα πρωτοαστικά κέντρα εξασφαλίζουν αποθέματα για την επιβίωση τους και αυτό εξηγείται από την ανακάλυψη αποθηκευτικών χώρων. Κατά την Μέση Χαλκοκρατία όσο αναφορά στην ηπειρώτικη Ελλάδα παρατηρείται μια γενική ανασφάλεια. Αυτή η ανασφάλεια, ωστόσο, των πρωτοελλαδικών και μεσοελλαδικών πρωτοαστικών οικισμών δεν ισχύει για το Αιγαίο, τον Κυκλαδικό πολιτισμό και την Μινωική Κρήτη. **(1)**

Εικ. 1.23

Χάρτης στον οποίο αναγράφονται τα σημαντικά σημεία πολιτισμικής άνθησης

I. Μινωικός πολιτισμός

Πρώτος πολιτισμός αξιόλογης σημασίας είναι ο Μινωικός. Οι μινωικές εγκαταστάσεις ήδη από την Πρώιμη Χαλκοκρατία βρίσκονται σε ένα αρκετά εξελιγμένο στάδιο αστικοποίησης, ώστε να χαρακτηρίζονται πόλεις. Ιδιαίτερα κατά τη μεσομινωική περίοδο (2000-1550 π. Χ), η ίδρυση των ανακτόρων αντιπροσωπεύει μια νέα μορφή αστικής εγκατάστασης, που είναι μάλλον αποτέλεσμα ανατολικών επιδράσεων και εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Ευρώπη. Τα οικοδομικά συγκροτήματα της Πρωτομινωικής περιόδου είναι μεγάλα έργα, που έχουν κατασκευαστεί με τη συνείδηση της κοινής φυλετικής ταυτότητας και με κριτήριο τη μόνιμη εγκατάσταση. Κατά την περίοδο αυτή, αντίθετα από τις περισσότερες πόλεις της εποχής του Χαλκού στο νησιωτικό χώρο, τα μινωικά ανάκτορα δε διέθεταν οχύρωση. Αυτό το γεγονός οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι ένιωθαν ασφάλεια στο εσωτερικό του νησιού και ότι κατά το μεγαλύτερο μέρος της Μινωικής περιόδου επικρατούσε εσωτερική ειρήνη. Οι εξωτερικοί εχθροί αντιμετωπιζόνταν πιθανότατα στις ανοικτές θάλασσες από το μινωικό στόλο, η παντοδυναμία του οποίου εξασφάλιζε την *ραχ μινόικα*, τη μινωική ειρήνη. (2)

(2) "Ο στόλος του λαού του Μίνωα ήλεγχε τα νερά της ανατολικής Μεσογείου .Ο ηγεμόνας της Κρήτης διέθετε την ίδια δύναμη με τον Φαραώ της Αιγύπτου και αυτό οφειλόταν στον μεγάλο αριθμό πλοίων του εύπορου νησιού του. Η πειρατεία είχε εξαλειφθεί, οι ανταγωνιστές είχαν ταπεινωθεί και οι θαλάσσιοι δρόμοι είχαν γίνει ασφαλείς, με αποτέλεσμα το εμπόριο και ο πολιτισμός σε όλη την Μεσόγειο να γνωρίσουν τόσο μεγάλη ανάπτυξη όσο ποτέ κατά το παρελθόν" περιοδικό "Ναυτική Ιστορία" τεύχος 10, Απρίλιος-Ιούνιος, 2007.

Εικ. 1.24

Το Μινωικό ανάκτορο της Κνωσού οι κατοικίες που το πλαισιώναν

Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο που τονίζει την μεγάλη διαφορά των μινωικών οικισμών με τους πρώτους οικισμούς στον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο είναι οι σιταποθήκες οι οποίες σχεδόν πάντα βρισκόντουσαν καλά κρυμμένες πίσω από περιβόλους για να προστατεύονται από τους άρπαγες γείτονες και ανεπιθύμητες εισβολές. Αντίθετα στις ανακτορικές πόλεις οι αποθήκες ήταν χώροι σε παράλληλη διάταξη, γεμάτοι από τεράστια πιθάρια και βρισκόνταν συνήθως στη δυτική ισόγεια πτέρυγα, κοντά στην είσοδο. Κατά μία άποψη, η θέση των αποθηκών δεν ήταν τυχαία, αλλά στόχευε έμμεσα στην επίδειξη του οικονομικού κύρους.

(3) "Ιστορία της Ανθρωπότητας", Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεονάρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Κρήτη".

Μελετώντας τους μινωικούς οικισμούς φαίνεται πως το πολιτικό, διοικητικό και οικονομικό σύστημα είναι συγκεντρωτικό, με κέντρο τα μινωικά ανάκτορα. Γύρω από το παλάτι του γήινου βασιλιά, που μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας μεγάλος οικοδομικός λαβύρινθος, υπήρχαν καλοκτισμένα σπίτια, ελεύθερα από όλες τις μεριές αλλά πολύ κοντά το ένα στο άλλο. Αυτά τα σπίτια ήταν των πολιτών της ανώτερης τάξης και πέρα από αυτές ήταν οι ταπεινότερες κατοικίες της φτωχότερης τάξης. (3) Η παραγωγή και η διακίνηση των γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων δεν γίνεται μέσα στα ανάκτορα, αλλά στις αγροικίες ή τις μινωικές επαύλεις, οι οποίες είναι διάσπαρτες σε όλη την Κρήτη. Ευνόητο είναι ότι μέσα ή κοντά στα πολυτελή ανάκτορα δεν είχε θέση η αναπόφευκτη ακαθαρσία που συνεπάγεται η εκτροφή ζώων. Έτσι αυτή η ιεραρχική οργάνωση έφερνε εσωτερική ασφάλεια.

Σε μία εποχή που τα θαλάσσια μέσα δεν είχαν εξελιχθεί και οι επεκτατικές απειλές δεν ήταν ιδιαίτερα επικίνδυνες ένας σπουδαίος πολιτισμός αναπτύσσεται. Ανάκτορα δομούνται, ιδιαίτερης σημασίας εγκαταστάσεις υγιεινής και άρδευσης αναπτύσσονται και φαίνεται πως οι Μινωίτες απολάμβαναν ένα αξιοζήλευτα υψηλό επίπεδο ζωής. Μια ήρεμη καθημερινότητα εκτυλίσσεται γύρω από το παλάτι. Δεν υπάρχουν τείχη και οχυρώσεις να προστατεύουν το ανάκτορο και να το διαχωρίζουν από τις κατώτερες κατοικίες, όπως παρατηρείται στην συνέχεια σε οικισμούς άλλων ελλαδικών πολιτισμών.

II. Αιγαιακός και Κυκλαδικός Πολιτισμός

(4) Οι Κυκλάδες εποχή του χαλκού /R.L.N. BARBER/ ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 | ΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ |

Σε αντίθεση με τα ατείχιστα κρητικά ανάκτορα οι πρώιμοι, μικροί οχυρωμένοι αιγαιακοί οικισμοί βρίσκονται σε απόκρημνους, παραθαλάσσιους λόφους ή σε ψηλές θέσεις απομακρυσμένες από την ακτή. Στο εσωτερικό κάποιων μεγαλύτερων νησιών υπάρχουν και μικροί συνοικισμοί. Όπως οι λαοί της Μέσης Ανατολής έτσι και στο βορειανατολικό αιγαίο και τις Κυκλάδες οι άνθρωποι επέλεξαν τον τόπο κατοικίας τους σε μέρη που τους εξασφάλιζαν αρχικά την ευημερία και την προστασία από τα φυσικά φαινόμενα και έπειτα την προστασία από εχθρικές απειλές. (4) Η πολεοδομική οργάνωση, η ύπαρξη οχυρωματικών τειχών, ένα πρώιμο σύστημα δρόμων, οι πλατείες με τα κοινόχρηστα πηγάδια, το εκτεταμένο αποχετευτικό σύστημα, που βρισκόταν κάτω από τους επιμελώς πλακοστρωμένους δρόμους, τις πλατείες και τις αυλές, δίνουν, από την αρχή κιόλας της 3ης χιλιετίας π. Χ., την εικόνα οργανωμένων

πόλεων. Ο “ληστρικός βίος” συμπεριλαμβάνεται στις πέντε κατά φύσιν δραστηριότητες με τις οποίες εξασφαλίζεται η αυτάρκεια, δίπλα στην κτηνοτροφία, την αλιεία, το κυνήγι και τη γεωργία. (5) Έτσι οι συχνές και βίαιες πειρατικές εισβολές και ο αναπτυσσόμενος ανταγωνισμός μεταξύ των ευημερούντων κέντρων των νησιών και της ηπειρωτικής Ελλάδας επηρέασαν την αρχιτεκτονική και πολεοδομική εξέλιξη των νησιών. Κατά την περίοδο της Χαλκοκρατίας βλέπουμε τη μετεξέλιξη των πρώιμων χαλκολιθικών οικισμών σε πρωτοαστικά κέντρα και κατόπιν αστικά κέντρα και εξειδικευμένες τάξεις (βιοτέχνες, έμποροι, ναυτικοί), οικονομικές τάξεις (ανακτορική κοινωνία, περίοικοι) και διοικητικές τάξεις (ανακτορική διοικητική ιεραρχία).

(5) Αριστοτέλους
Πολιτικά

Ένας ενδιαφέρον προς μελέτη νησιωτικός οικισμός που πέρασε από αρκετές πολεοδομικές αλλαγές είναι αυτός της Θερμής. Κτίστηκε γύρω στο 3000 π.Χ σε μια επίπεδη χερσόνησο στην ανατολική παραλία της Λέσβου και βρισκόταν σε μία από τις πιο εύφορες περιοχές του νησιού. Η θέση του οικισμού ευνόησε την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και του θαλάσσιου εμπορίου, που ανέδειξαν τη Θερμή σε ένα από τα πρωιμότερα και σημαντικότερα πρωτοαστικά κέντρα του βορείου Αιγαίου κατά το πρώτο μισό της 3ης χιλιετίας π. Χ. Στην ιστορία της Θερμής διακρίνονται επτά οικοδομικές φάσεις της Πρώιμης Χαλκοκρατίας (Θερμή I, II, IIIA-III B, IVA-IV B και V) . Ο οικισμός αλλάζει σταδιακά αφού ο πληθυσμός αυξάνεται, οι ανάγκες για έναν πιο λειτουργικό πολεοδομικό σχεδιασμό εντείνονται καθώς επίσης και οι εχθρικές απειλές προκαλούν αναταραχές.

Στη Θερμή I-III B υπήρχε μία κεντρική κτηριακή ομάδα και άλλες, παραταγμένες ακτινωτά γύρω από το δομημένο κέντρο. Δρόμοι πλάτους μέχρι δύο μέτρα διαχωρίζαν αυτές τις κτηριακές ομάδες και οδηγούσαν από την περιφέρεια προς το κέντρο του οικισμού. Πρόκειται για το κλειστό “περικεντρικό” πολεοδομικό σύστημα, εφαρμοσμένο σε πιο σύγχρονους από τη Θερμή οικισμούς της δυτικής Μικράς Ασίας (Τροία, Besik-Tepe, Bakla Tepe, Demircihuyuk κ.α.). Στη φάση III B το κεντρικό τμήμα του οικισμού προστατευόταν με λίθινο περίβολο πάχους ένα-δύο μέτρων, ενισχυμένο με τέσσερις τουλάχιστον πύργους.

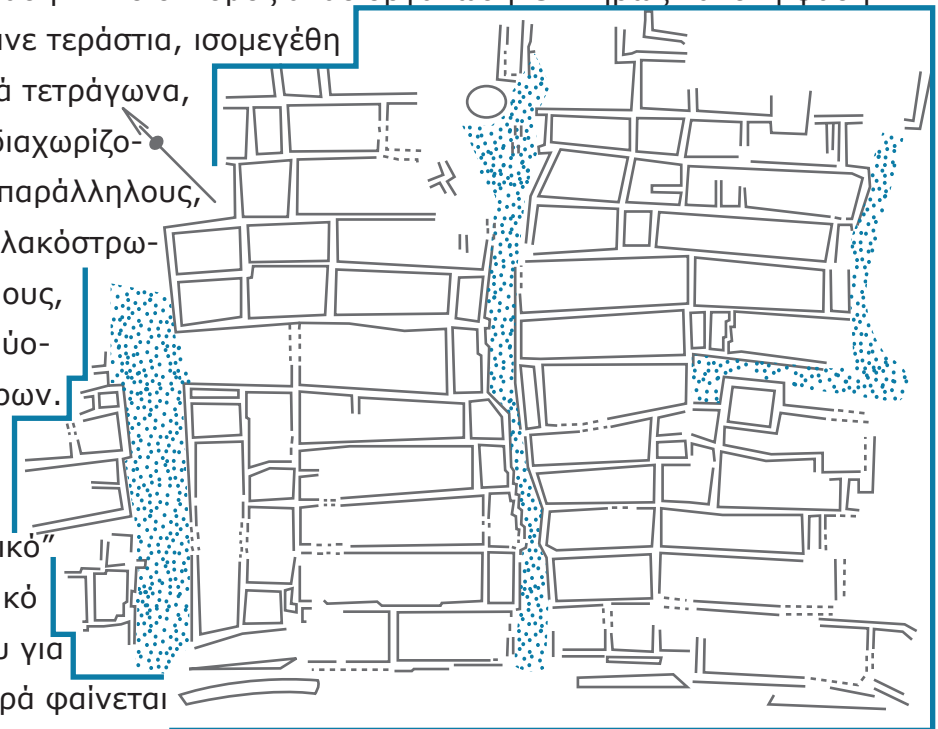

Εικ. 1.25
Κάτοψη της φάσης
Θερμή II.

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Στη φάση IVA ο οικισμός αναδιοργανώθηκε πλήρως και στη φάση IVB περιλάμβανε τεράστια, ισομεγέθη οικοδομικά τετράγωνα, τα οποία διαχωρίζονταν από παράλληλους, εν μέρει πλακόστρωτους δρόμους, πλάτους δύοπέντε μέτρων. Πρόκειται για το "ορθογωνικό" πολεοδομικό σχήμα που για πρώτη φορά φαίνεται

Εικ. 1.26
Κάτοψη της φάσης
Θερμή IV.

στην αρχιτεκτονική του προϊστορικού Αιγαίου, και αποκτά την εξιδανικευμένη του μορφή κατά την ιστορική εποχή εφαρμογής του ιπποδάμειου συστήματος.

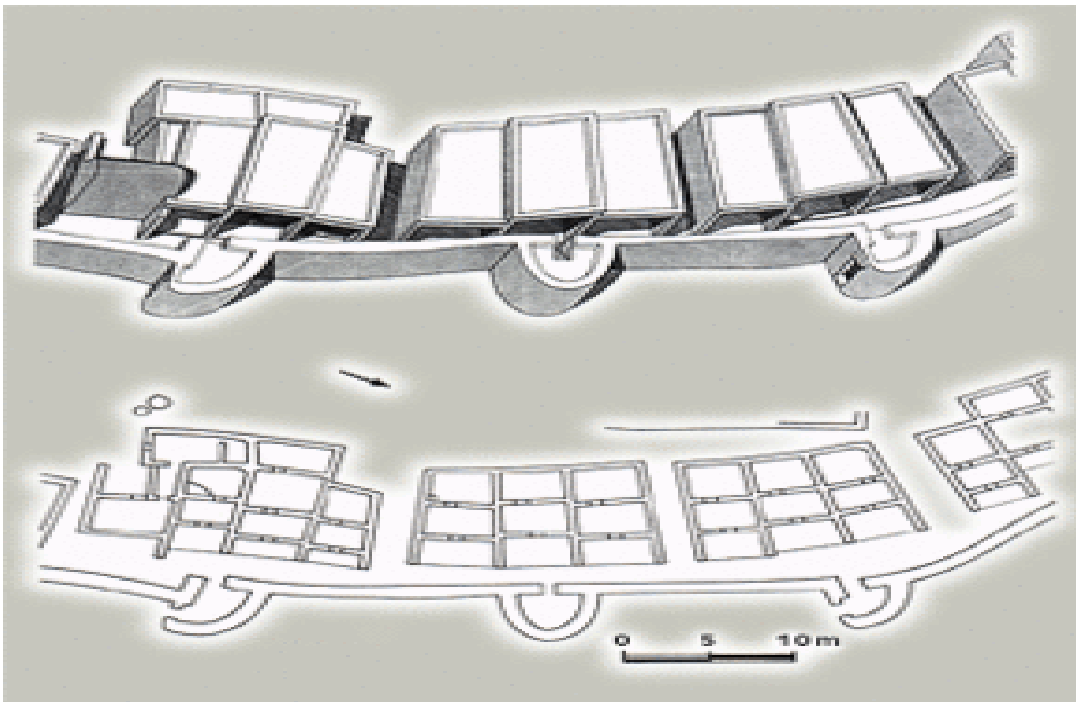
Στη φάση V, την πολεοδομική μορφή της Θερμής καθορίζει η χάραξη μιας κεντρικής οδικής αρτηρίας, που αποσκοπεί στην καλύτερη επικοινωνία μεταξύ των οικοδομικών τετραγώνων. Το νέο πολεοδομικό σχήμα, που πριν από τη Θερμή εφαρμόστηκε στην Πολιόχνη, ονομάζεται

Εικ. 1.27
Κάτοψη της φάσης
Θέρμη V.

γραμμικό" και χαρακτηρίζεται από την παρουσία βασικών κοινοτικών και βιοτεχνικών λειτουργιών (συνοικία του μεταλλουργού) στον κεντρικό δρόμο του οικισμού. Στη φάση αυτή ο οικισμός στέγαζε περίπου 1200 άτομα και προστατευόταν από ένα σύνθετο αμυντικό σύστημα, που άρχισε να διαμορφώνεται στη φάση IV. Περιλάμβανε ένα ισχυρό, εσωτερικό τείχος και δύο, παράλληλους με αυτό, λίθινους περιβόλους. Εγκάρσια τοιχάρια συνέδεαν το εσωτερικό τείχος με τον πρώτο εξωτερικό περίβολο, σχηματίζοντας μικρά δωμάτια, κατάλληλα για κατοίκηση και αποθήκευση. Δύο πύλες, ενισχυμένες με προεξέχοντες πύργους, εξυπηρέτούσαν την είσοδο από την ενδοχώρα στο εσωτερικό του οικισμού.

Η οχύρωση αρκετών γνωστών κυκλαδικών οικισμών υποδηλώνει την αναγκαιότητα μεγαλύτερης προστασίας τους το διάστημα 2.450π.Χ-2.150π.Χ. Σταδιακά φαίνεται μια σημαντική αλλαγή. Από εκεί που οι οικισμοί αποτελούνταν από διάσπαρτες και πυκνοδομημένες κατοικίες οι άνθρωποι αρχίζουν να συγκεντρώνονται πιο οργανωμένα μέσα από τα τείχη και να δομούν τον χώρο που χαρακτηρίζεται από πολεοδομική εξέλιξη. Έτσι κάθε νησί έχει την Χώρα του, καλά προστατευμένη, άλλοτε σε λόφους και άλλοτε κοντά στην θάλασσα. Σε πολλές περιπτώσεις πολλά στενά δρομάκια που μπερδεύονταν μεταξύ τους διαμόρφωναν την χώρα έτσι ώστε να είναι δύσκολη και αργή η κίνηση πειρατών. Υπάρχουν οικισμοί με αυστηρά σχεδιασμένο τείχος, οικισμοί όπου τα σπίτια σχηματίζουν τείχος και οικισμοί με επάλληλους περιβόλους. Οχυρωμένες ακροπόλεις προστάτευαν τους κατοίκους, τα χωράφια και τα αγαθά τους.

Εικ. 1.28

Αναπαράσταση του τείχους του οικισμού της Αίγινας 2.200 π.Χ.

III. Μυκηναϊκός πολιτισμός

Τους πρώιμα τειχισμένους οικισμούς των προϊστορικών μινωικών και νησιωτικών πόλεων διαδέχτηκαν οι βαριά τειχισμένες ακροπόλεις των Μυκηναίων. (6) Τα βλοσυρά οχυρά των Μυκηναϊκών ανακτόρων βρίσκονται σε ζωηρή αντίθεση με τα γεμάτα χάρη και χωρίς αμυντική δυνατότητα ανάκτορα της Κρήτης. Τα προβλήματα ασφάλειας που προφανώς αναστάτωναν την περιοχή αυτή εξηγούν το γεγονός πως οι πρότυποι οικισμοί ήταν τα "ορεινά φρούρια". Ήταν τειχισμένα ανακτορικά συγκροτήματα, διοικητικές έδρες και ταυτόχρονα θησαυροφυλάκια του εκάστοτε «μυκηναϊκού» κρατιδίου. Ο πληθυσμός ζούσε από την

(6) ΕΝΕΤΟΙ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΙΤΕΣ ΙΠΠΟΤΕΣ|ΔΙΚΤΥΑ ΟΧΥΡΩΜΑΤΙΚΗΣ ΤΕΧΝΙΚΗΣ| Δέσποινα Ευγενίδου σελ:21

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

κτηνοτροφία ,την καλλιέργεια , το ψάρεμα και ήταν διασκορπισμένοι σε λόφους, πεδιάδες, ακτές σε καλύβες και σε χωριά. Αυτοί ήταν οι 'δήμοι' αλλά ο πολιτικός βίος του κάθε κρατιδίου συγκεντρωνόταν στο γερά κτισμένο βασιλικό ανάκτορο, το οποίο ήταν τριγυρισμένο από συγκροτήματα κτιρίων για τους αγρότες, τους αυλικούς και τους τεχνίτες. Οι περισσότεροι στρατηγικής θέσης οικισμοί ήταν σε απομονωμένο ύψωμα κοντά σε καλό νερό και γόνιμη γη.

Οι Μυκήνες είναι μία από τις σημαντικές πόλεις για την οποία υπάρχει πλήρη εικόνα της διάταξης του χώρου. Χαρακτηριστικές είναι οι τεχνοτροπίες και τα συστήματα που σε περίπτωση πολιορκίας λειτουργούσαν υπέρ των αμυνόμενων. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι πως με σκοπό την προφύλαξη της υπόγειας δεξαμενής, των ζώων, των αλόγων αλλά κυρίως των γεωργικών πληθυσμών που σε καιρό ειρήνης ζούσαν στην περιφέρεια του κρατιδίου, διαμορφώθηκαν περαιτέρω εγκαταστάσεις και έγινε επέκταση των κυκλόπειων τειχών. Έτσι προσφερόταν καλύτερη ασφάλεια σε καιρό πολέμου και εισβολής. (7)

(7) ΜΥΚΗΝΑΙ |Τα μνημεία και η Ιστορία τους| Γεώργιος Ε. Μυλωνάς| σελ:20

Εικ. 1.29
Ακρόπολη Μυκηνών

θα κτυπούσε τη βόρεια πύλη. Παρόμοια με την Πύλη των Λεόντων είναι και η Βόρεια πύλη κοντά στην οποία υπάρχουν επίσης κλίμακες, φυλάκιο, αποθήκες και άνοδος προς το υπερυψωμένο ανάκτορο.

Έξω από την ακρόπολη είχαν τα σπίτια τους οι αστοί, διασκορπισμένα στους γειτονικούς λόφους της ακροπόλεως. Πιστεύεται ότι οι Μυκηναίοι ήταν εγκατεστημένοι στην περιοχή "κατά κώμας", σε μικρές δηλαδή ανεξάρτητες συστάδες σπιτιών οικογενειακών ομάδων. Την επικοινωνία μεταξύ αυτών των εγκαταστάσεων και της ακρόπολης αλλά και μεταξύ άλλων μεγάλων κέντρων της περιοχής εξασφάλιζε ένα ανεπτυγμένο οδικό δίκτυο. Από έναν δρόμο που ξεκινούσε από την Πύλη των Λεόντων και έτρεχε παράλληλα προς το βόρειο τείχος.

Μελετώντας τις Μυκήνες, την πρότυπη ακρόπολη του Μυκηναϊκού πολιτισμού, εύκολα γίνεται αντιληπτό το γεγονός της οχυρωματικής εξέλιξης και των στρατηγικών μεθόδων. Υπήρχαν τείχη ιδικά διαμορφωμένα να αντέχουν την πολιορκία και κρυφοί δρόμοι και πύλες ρύθμιζαν την πολεοδομική οργάνωση των πόλεων. Σε μια εποχή που χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις βασιλείων ο πόλεμος επηρέασε σημαντικά την οργάνωση του χώρου εκτός αλλά κυρίως και εντός των τειχών.

IV. Αρχαία Ελλάδα

Η περίοδος που ακολούθησε την κατάρρευση του μυκηναϊκού πολιτισμού στην Ελλάδα είναι γνωστή ως Σκοτεινοί χρόνοι ή ελληνικός Μεσαίωνας. Μεταξύ του 1050 και 900 π.Χ παρατηρείται μια μεγάλη ρήξη με το μυκηναϊκό παρελθόν που ακολουθείται από ερήμωση των αστικών κέντρων, με αποτέλεσμα να καταλυθούν βασικές πολιτικές και οικονομικές δομές του ανακτορικού συστήματος. Από τη δημογραφική συρρίκνωση και την ερήμωση ξεφεύγουν οικιστικά κέντρα όπως η Αθήνα, η Ασίνη και η Τίρυνθα στην Αργολίδα. Μια νέα πραγματικότητα παρατηρείται στην περιοχή της Μεσογείου λοιπόν την ύστερη εποχή του χαλκού. Οι αυτοκρατορίες και οι πρώτοι πολιτισμοί παρακμάζουν ενώ οι μεταναστεύσεις και η ίδρυση νέων κρατών χαρακτηρίζουν την εποχή αυτή. Ενώ ο κόσμος της δεύτερης χιλιετίας ήταν οργανωμένος σε ακροπόλεις όπου δέσποζαν τα ανάκτορα των ηγεμόνων από το 800 π. Χ και έπειτα η ελληνική ακρόπολη πήρε μια άλλη μορφή. Σημαντικός παράγοντας αυτής της αλλαγής που παρατηρείται στον τότε δομημένο χώρο είναι οι συχνοί πόλεμοι. Οι Μικρασιατικές επιρροές φαίνεται να εξαλείφουν την ιδέα της πόλης όπου οι κατοικίες περιτριγύριζαν τα μυκηναϊκά ανάκτορα. Οι νέες εγκαταστάσεις των Ελλήνων ήταν επηρεασμένες από το πρότυπο των μεγάλων πόλεων με τις οποίες είχαν πολεμήσει.

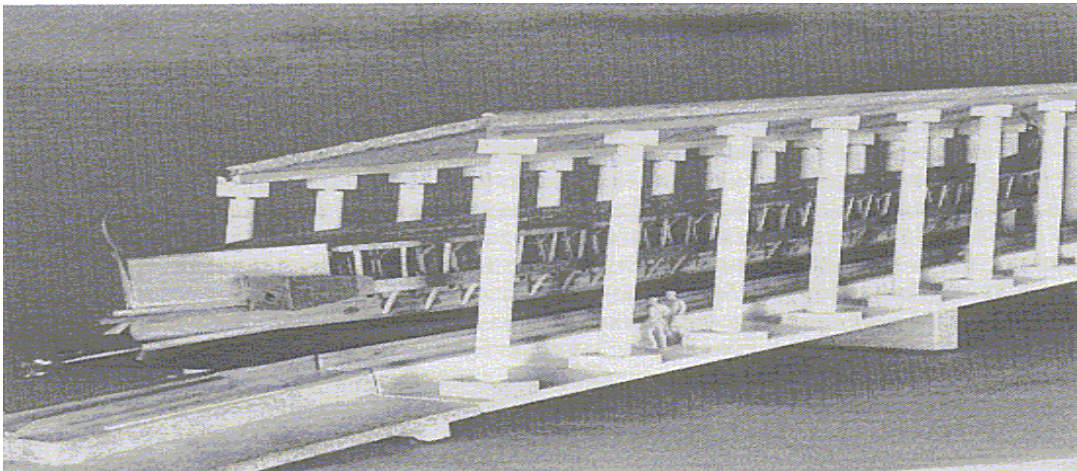
"Οι πόλεμοι συνήθως έχουν σαν αποτέλεσμα την επιτάχυνση της διαδικασίας της ιστορίας." Pieter Geyl, 1887-1966, Ολλανδός ιστορικός

Ένας ακόμα παράγοντας είναι η ανάπτυξη υψηλής τεχνολογίας, στον τομέα της ναυπηγικής, των τεχνοτροπιών, των καλύτερων μεθόδων υγιεινής και των υδρευτικών συστημάτων που έφερε και την ανάλογη ανάγκη για νέες εγκαταστάσεις χρήσιμες όχι μόνο σε περιόδους ειρήνης αλλά και σε καιρό πολέμου. Κατασκευάζονταν σκευοθήκες, οικοδόμημα που βρίσκονταν στις πύλες των αγορών, και ήταν αίθουσες για την αρματωσιά των πλοίων. Οι κατάλληλα διαμορφωμένες πύλες τους βοηθούσαν στο να αποφευχθεί ο συνωπισμός των ναυτών σε περίπτωση μεγάλης βιασύνης. Άλλες τέτοιες εγκαταστάσεις ήταν τα μεταλλουργία σιδήρου και χάλυβα, κτίσματα και εγκαταστάσεις προστασίας πολεμικών πλοίων οι λεγόμενοι Νεώσοικοι αλλά και συστήματα υπόγειας ύδρευσης με τούνελ που επικοινωνούσαν με κατακόρυφα πηγάδια. (8)

(8) Αναμφίβολα και οι Πέρσες χρησιμοποιούσαν αυτήν την μέθοδο ύδρευσης των πόλεων τους, Χαρακτηριστικά η αρχαία πόλη Ecbatana, υποχρεώθηκε σε παράδοση όταν οι επιδρομείς κατέστρεψαν τα κανάλια που υδροδοτούσαν την πόλη. | εφημερίδα καθημερινή | Ιανουάριος 1998 | Ελευθέριος Βιβλιάκης

(...) Σε ορισμένες τέχνες, τεχνικές ή επαγγέλματα (τέχναι), είναι αναγκαίο να υπάρχουν τα κατάλληλα εργαλεία, μηχανήματα ή συσκευές, για να μπορέσει να ολοκληρωθεί το τεχνικό έργο. (...) Έτσι κάθε απόκτημα του ανθρώπου είναι εργαλείο για την ζωή του και την περιουσία του (...)

Αριστοτέλης, Πόλιτικά, Α,2,4

Εικ. 1.31
Αναπαράσταση εγκάρσιας τομής νεώσοικου της Ζέας.

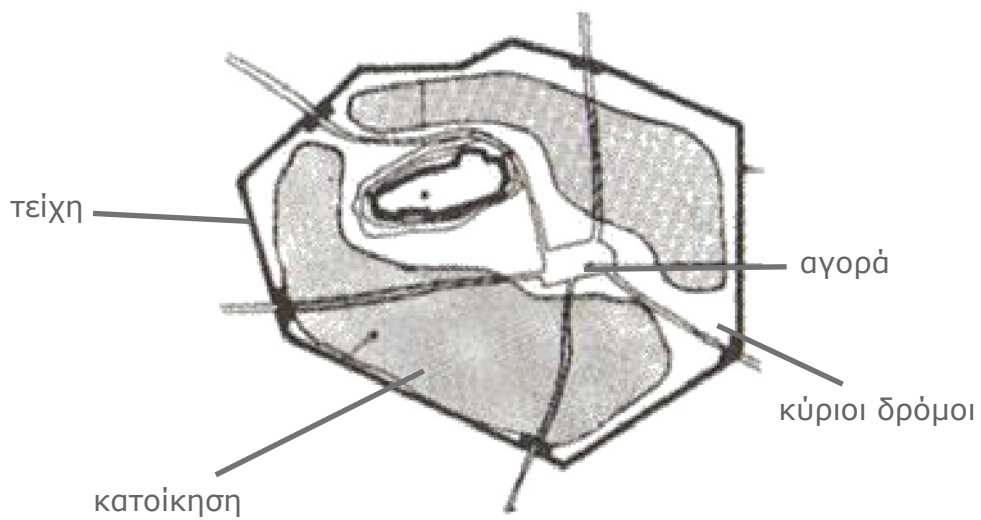
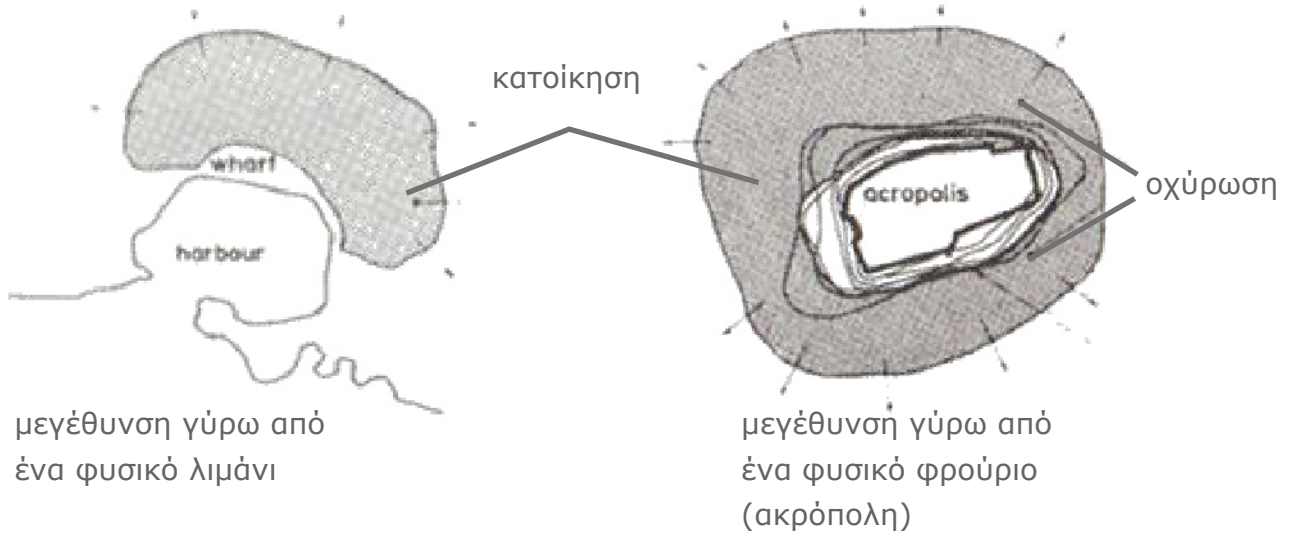

Εικ. 1.32
Αναπαράσταση εργαστηρίων.

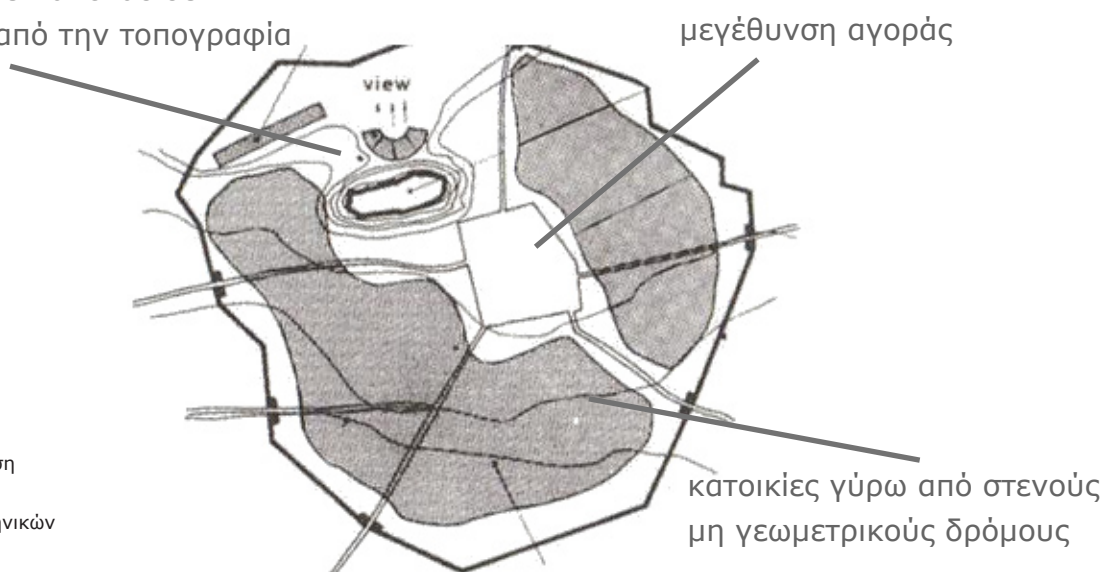
Η έννοια της σχεδιασμένης πόλης αποτελεί προϊόν της κλασσικής εποχής και σιγά σιγά στην Ελλάδα σχηματιζόντουσαν ενότητες μέσω του συνοικισμού. Μικρές δηλαδή περιοχές ανεξάρτητων πόλεων κρατών συγχωνευόντουσαν σε μία πόλη, με πιο χαρακτηριστική περίπτωση ενοποίησης την Αττική, όπου όλα τα ανεξάρτητα κέντρα έγιναν ένα που ονομάστηκε Αθήναι. Πυρήνας της πόλης είναι η ακρόπολη, και όχι το βασιλικό ανάκτορο , η οποία ήταν καταφύγιο σε καιρό πολέμου αλλά γύρω της σε καιρό ειρήνης ήταν το κέντρο της πολιτιστικής ζωής, των συνελεύσεων, των αγορών των εγκαταστάσεων και των τεχνιτών. Έτσι αναπτύχθηκε για πρώτη φορά στην ιστορία η πόλις-κράτος δομημένη έτσι ώστε να εξυπηρετεί τη συλλογική ζωή .

Ένας τελευταίος παράγοντας της μεγάλης πολεοδομικής αλλαγής ήταν οι καταστροφές όπου ήρθαν κατά την κλασσική περίοδο και κύρια αιτία ήταν οι συνέπειες πολέμου. Οι διάλυση των προγενέστερων πόλεων από τις Περσικές εισβολές ήταν ο λόγος που αυτές ανοικοδομήθηκαν και οργανώθηκαν εκ νέου. Έτσι εδραιώθηκε μια χωροταξική αντίληψη με την οποία ο σύγχρονος άνθρωπος εύκολα ταυτίζεται.

Με την ευκαιρία των ανοικοδομήσεων οι πολίτες, που είχαν αναλάβει εξολοκλήρου τη διοίκηση των πόλεων-κρατών, δημιουργούν νέα πρότυπα διοικητικών κέντρων και κτηριακών συγκροτημάτων. Η εκκλησία του δήμου, το πρυτανείο , το θέατρο για τις λαϊκές συνελεύσεις και οι αίθουσες των δικαστηρίων απαιτούσαν χώρο στο κέντρο της πόλης και συνεχώς άλλαζαν την δόμηση. Με δεδομένο τόσο τους συχνούς πολέμους, εμφύλιους και μη, όσο και την ανάπτυξη της δημοκρατίας κάθε πολεοδομικός σχεδιασμός που γεννιέται αναπτύσσει μεθόδους που εξυπηρετούν την ασφάλεια της πόλης ταυτόχρονα με την ανάδειξη της δημοκρατικής καθημερινότητας εντός της. Για πρώτη φορά η ανθρωπότητα δείχνει να ξεφεύγει από ένα απλό γεωμετρικό σχέδιο που σε αυτό πρωταρχικό ρόλο έχουν τα τείχη και η ασφαλής θέση του άρχοντα και σχεδιάζονται οι πρώτες πόλεις με υποδομές που προνοούν την ανάπτυξη της περιοχής. (9)

θέση θεάτρου και σταδίου
εξαρτώνται από την τοπογραφία

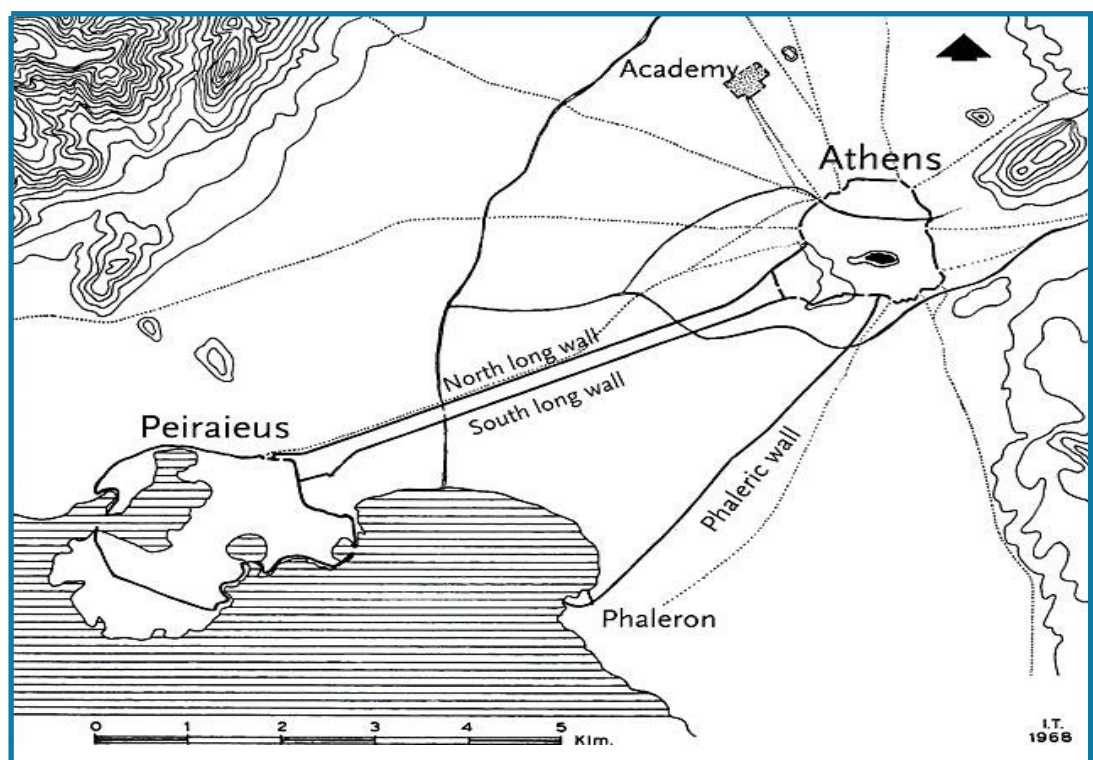

Εικ. 1.33
Αναπαράσταση
χωροταξικής
εξέλιξης ελληνικών
ακροπόλεων.

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Σε κάθε οργανωμένο πολεοδομικό σχέδιο που εφαρμοζόταν, οι κύριες οδικές αρτηρίες συνέδεαν τα λιμάνια με τις πύλες και τις αγορές στο κέντρο και τα θέατρα. Μεγάλης σημασίας πολεοδομικής εξέλιξης ήταν η κατασκευή του νέου λιμανιού του Πειραιά και η σύνδεση του με την πόλη της Αθήνας. (10) Τα Μακρά Τείχη ήταν αμυντικά τείχη της πόλης των Αθηνών που χτίστηκαν μεταξύ 461 π.Χ.-455 π.Χ., τα οποία ένωναν την αρχαία Αθήνα με τον λιμένα του Πειραιά. Αποτελούνταν από δύο τείχη, το «Βόρειο», (ή «Εξωθεν») και το «Μέσον» Τείχος (ή «Φαληρικό») σε παράλληλη διάταξη, που όμως φθάνοντας στον Πειραιά περιέκλειαν όλη την πόλη, το λιμάνι και την Πειραιϊκή χερσόνησο, με κύριο ακριβώς στόχο να προστατευθεί η επικοινωνία της Αθήνας με το λιμάνι της. Εκτός όμως των δύο παράλληλων αυτών τειχών υπήρχε και τρίτο το «Νότιο» που από την Αθήνα κατέληγε στο σημερινό Παλιό Φάληρο, που περιλαμβανόταν όμως στα Μακρά Τείχη. Δεν επρόκειτο απλά για οχυρωματικό αμυντικό έργο, αλλά αποτελούσε μέρος του οικονομικού σχεδιασμού των Αθηνών, αφού ο Πειραιάς αναδεικνυόταν έτσι σε ασφαλές λιμάνι και εμπορικό κέντρο που πολλαπλασίαζε τις οικονομικές επιδόσεις των Αθηναίων. Σημαντικό είναι πως τα Μακρά Τείχη δεν απέκοψαν την Αθήνα ούτε ύψωσαν διαχωριστικές γραμμές σε μια πόλη που αποτελούσε δοκιμή της ανοιχτής κοινωνίας στην εποχή της, γεγονός που δείχνει πως τα τείχη αυτά δεν ταυτίζονται με την έννοια του συνόρου. Εγκιβώτιζαν τη δημόσια ασφάλεια, την οικονομική και εμπορική ανάπτυξη, τις τέχνες, τον πολιτισμό και την νομοθεσία, και προστάτευαν την πόλη-κράτος από τις συχνές απειλές.

(10) Town-planning
in classical age|
W.Hoepfer| σελ:27

Εικ. 1.34
Τα Μακρά Τείχη των
Αθηνών

Μελετώντας πολεοδομικά τις αρχαίες ελληνικές πόλεις παρατηρείται πως υπάρχουν αυτές που δημιουργήθηκαν μέσα από φυσική μεγέθυνση και οι ιπποδάμειες πόλεις που χαρακτηρίζονται από ένα οργανωμένο σχέδιο μια δεδομένη χρονική περίοδο. Στην πρώτη κατηγορία πόλεων συναντάμε την Αθήνα που αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα πόλης που διαμορφωνόταν σε ευρύτερους κύκλους γύρω από την ακρόπολη της, ενώ σιγά σιγά σχηματίστηκε και ένας άλλος σημαντικός πυρήνας, η αγορά. Όλοι οι κεντρικοί δρόμοι οδηγούσαν ακτινωτά σε αυτά τα δύο κέντρα της. Το θέατρο τοποθετούνταν κοντά στην ακρόπολη σε απότομη πλαγιά της, ενώ το στάδιο σε φυσικό λόφο της πόλης. Αντίθετα στις Ιπποδάμειες πόλεις, με χαρακτηριστικά παραδείγματα την Μίλητο, το λιμάνι του Πειραιά, την Όλυνθο και την Πριήνη, η αγορά αποτελεί τον πυρήνα τους, βρίσκεται στο κέντρο και καταλαμβάνει μερικά τετράγωνα. Το στάδιο και το θέατρο τοποθετούνταν πιο μακριά από την αγορά και το κέντρο και οι δρόμοι είναι παράλληλοι και σχηματίζουν ορθές γωνίες. Κοινό χαρακτηριστικό είναι ότι και στους δύο τύπους μπορούσε κανείς να κινηθεί εύκολα από οποιοδήποτε σημείο της πόλης προς το κέντρο, το οποίο φαινόταν από κάθε σημείο της. Ο κάτοικος λοιπόν μπορούσε να μεταβεί κατευθείαν στο κέντρο είτε ακολουθώντας μια φυσική στροφή στις πόλεις που σχηματίστηκαν μέσα από φυσική ανάπτυξη, είτε ακολουθώντας στροφή 90°. Σημαντική είναι η παρατήρηση του Αριστοτέλη στα Πολιτικά (11). Αναφέρει πως στο Ιπποδάμειο σύστημα η διάταξη των οίκων είναι πιο ευχάριστη και πιο χρήσιμη για τις ανάγκες, αντίθετα η ανάπτυξη μέσω φυσικής μεγέθυνσης είναι χρησιμότερη για την ασφάλεια σε καιρό πολέμου, γιατί δυσκολεύει την είσοδο του ξένου στρατού καθώς και την γρήγορη διέλευση της πόλης από τους εισβολείς. (12)

(11) Αριστοτέλης, Πολιτικά, Τόμος 1,2 και 3 | Μετάφραση – σχόλια φιλολογική ομάδα κάκτου υπό την εποπτεία του Δρ. Η. Π. Νικολούδη | Αθήνα: Εκδόσεις Κάκτος.

(12) ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ | " Η ΠΟΛΙΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΕΣΤΙΝ" | η περίπτωση της αρχαίας Μιλήτου | ΜΑΥΡΙΚΗ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ | σελ 13.

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

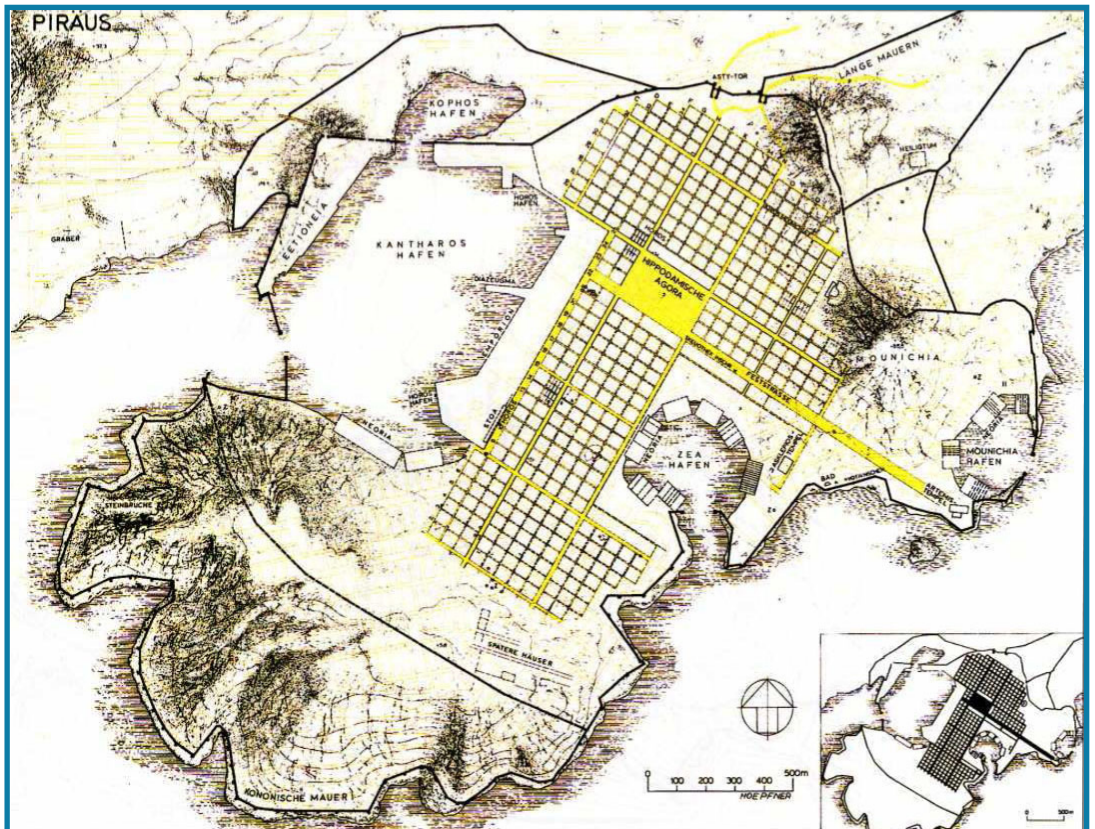
Εικ. 1.35

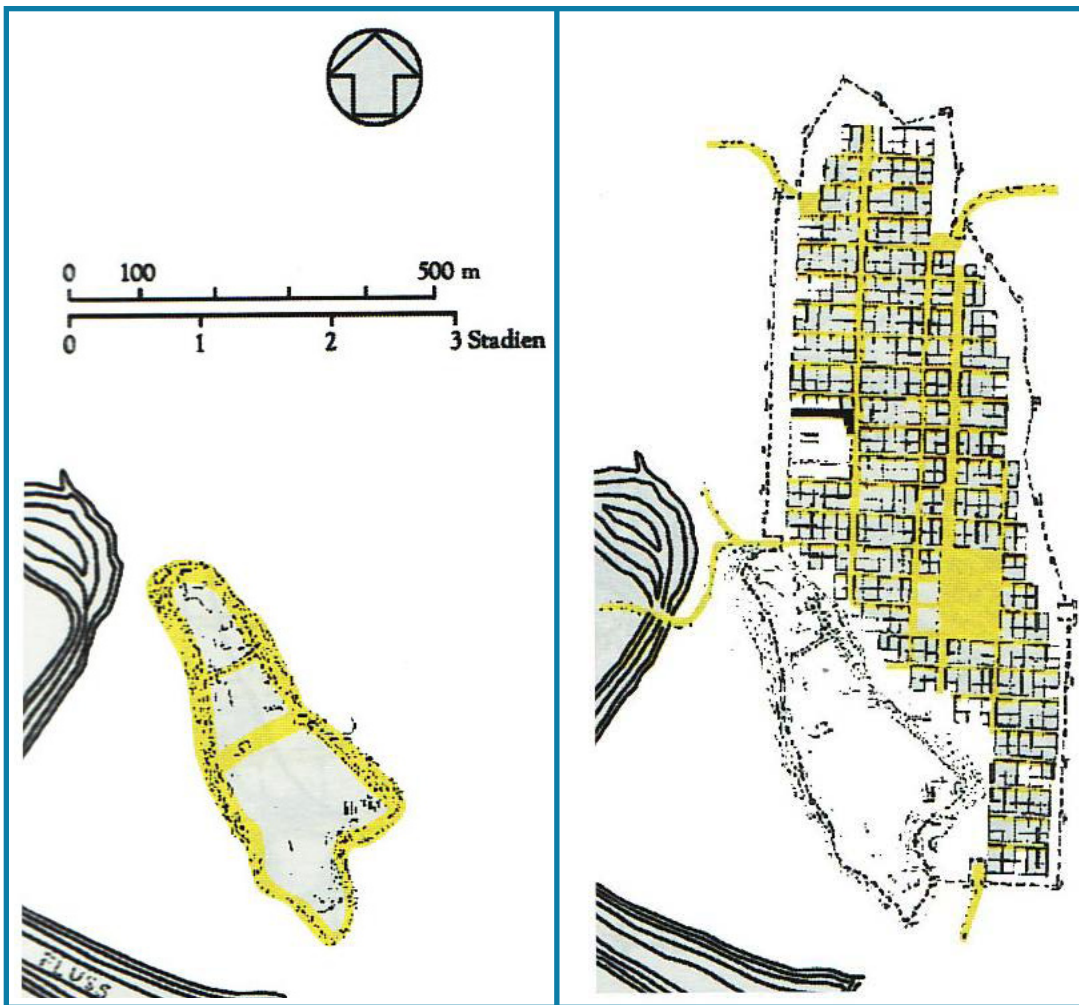
Τοπογραφικό διάγραμμα της Αθήνας του 5ου αι. π.Χ. Τείχη και πύλες. Πόλη διαμορφωμένη μέσα από φυσική μεγέθυνση.

Εικ. 1.36

Τοπογραφικό διάγραμμα Πειραιά. Εφαρμογή Ιπποδάμειου πολεοδομικού συστήματος

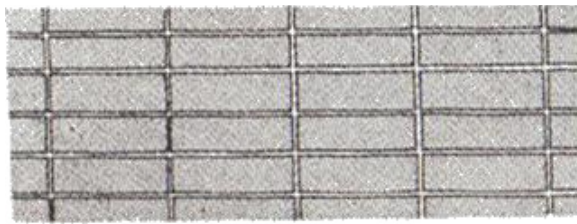

Εικ. 1.37
Πολοδομική εξέλιξη
και μεγέθυνση της
Αρχαίας Ολύνθου.

A. η παλιά πόλη

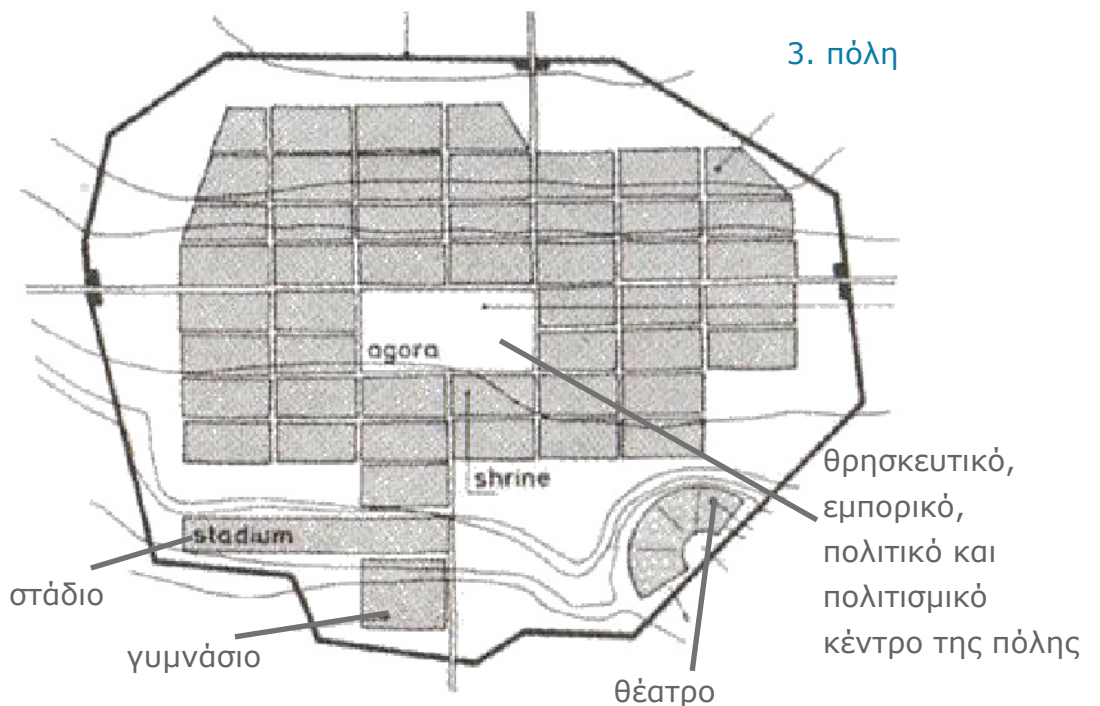
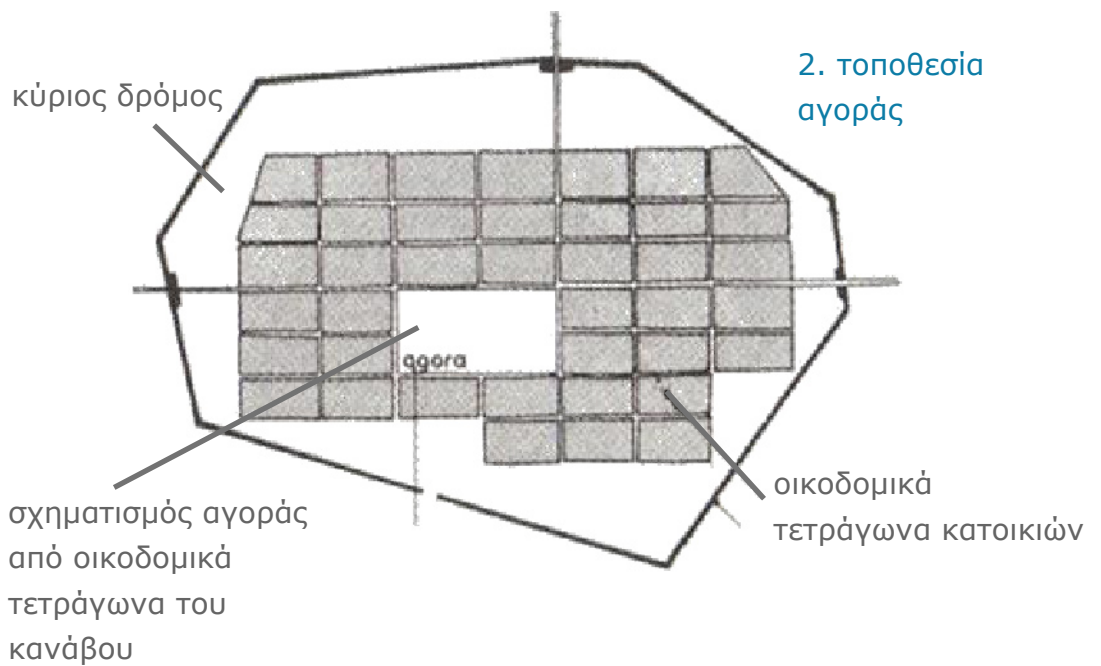
B. περιφερειακή δόμηση 410 π. Χ.

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

1. ιπποδάμειο
πρότυπο κανάβου
διάταξη δρόμων

Εικ. 1.38
Αναπαράσταση
χωροταξικής εξέλιξης
ελληνικών πόλεων
που σχεδιάστηκαν
σύμφωνα με το
ιπποδάμειο σύστημα

V. Η εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου

Tο 334π.Χ ο Μέγας Αλέξανδρος ξεκινάει την ιστορική εκστρατεία κατά των Περσών. Το κέντρο βάρους της ιστορίας, μετατοπίζεται από τον Ελλαδικό χώρο στην ανατολή, που παίρνει σταδιακά έναν Ελληνίζοντα χαρακτήρα. Ο Ελληνικός πολιτισμός απλώθηκε σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο και εξημερώνει πολλούς λαούς της Ασίας. Ένα σημαντικό αποτέλεσμα αυτής της επεκτατικής εκστρατείας είναι η εδραίωση νέων πόλεων που θύμιζαν πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά τις ελληνικές πόλεις-κράτη. Οι πόλεις αυτές ιδρύονται σε επιλεγμένα στρατηγικά σημεία για τον έλεγχο της ενδοχώρας αλλά και για τις προοπτικές της οικονομικής τους ανάπτυξης. Ο Μέγας Αλέξανδρος ακολούθησε πιστά την άποψη του Αριστοτέλη για την <<ιδανική πολιτεία>>. Οι πόλεις επωφελούνταν επειδή βρισκόντουσαν σε επικοινωνία με όλα ανεξαιρέτως τα μέρη της επικράτειας τους. Προσέφεραν ευκολίες στις μεταφορές αφού το ιπποδάμειο σχέδιο ήταν βασισμένο σε αυτήν την προοπτική. Διώρυγες, δρόμοι, ψηλοί λόφοι και απόκρημνοι χώροι πρόσφεραν στις πόλεις στρατηγική υπεροχή για πολεμικές επιχειρήσεις. Σε περίπτωση πολέμου οι πόλεις πρόσφεραν στους πολίτες άφθονο νερό και φυσικές πηγές καθώς επίσης και μια εύκολη διέξοδο. Συγχρόνως οι συνθήκες πολιορκίας ήταν δύσκολες για τους εχθρούς και έτσι οι πόλεις που περιβάλλονταν από τείχη έδιναν την δυνατότητα στους κατοίκους να την χρησιμοποιούν ταυτόχρονα και ως οχυρό και ως πόλη.

Η πόλη Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα παραδείγματα πόλεων όπου τα οράματα και οι φιλοδοξίες ενός βασιλιά αντικατοπτρίζονται στον δομημένο χώρο τους. Οι πολεοδομικές ρυθμίσεις και ανοικοδομήσεις γίνονται σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα και την λογική του Αριστοτέλη. Σύμφωνα με μία έρευνα που δημοσιεύθηκε στο Oxford Journal of Archaeology ο μεγάλος κεντρικός δρόμος της πόλης, η Κανωπική Οδός ή Μέσον Πεδίον, ευθυγραμμίζεται σχεδόν τέλεια με τον ήλιο όπως θα ανέτελλε το πρωινό της 20ής Ιουλίου 356 π.Χ σύμφωνα με το Ιουλιανό ημερολόγιο. Το σύνηθες σε πόλεις εκείνης της εποχής ήταν η κύρια οδός να σχεδιαζόταν παράλληλα με την ακτή της Μεσογείου. Μολαταύτα η Κανωπική οδός παρεκκλίνει από την παράλληλο με την παραλία και η υπάρχει ευθυγράμμιση μιας ολόκληρης πόλης με την ημερομηνία γέννησης του Μεγάλου Αλεξάνδρου στοιχείο που τόνιζε emphatically την ισχύ και εξουσία του.

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Εικ. 1.39
Κάτοψη της πόλης
Αλεξάνδρειας της
Αιγύπτου.

Με το πέρασμα των χρόνων καθιερώνονται σε όλο τον Ελλαδικό χώρο πρότυπες ακροπόλεις που έπαιρναν μορφή ανάλογα με την γεωγραφική τους θέση και την πολιτισμική ανάπτυξη. Είναι φανερό όμως πως και οι εχθρικές απειλές καθώς και τα μέσα εισβολών καθόρισαν την διαμόρφωση αυτή.

Στην Κρήτη όπου οι εχθροπραξίες ήταν σπάνιες δεν αναπτύσσονται προφυλαγμένες ακροπόλεις αλλά ανακτορικές αυτόνομες πόλεις που αναδείκνυαν τον πλούτο και εξυπηρετούσαν μια ήρεμη καθημερινότητα. Ήταν χωρισμένη σε κοινωνικές ομάδες και μια ιεραρχία οικισμών εξασφάλιζε την εσωτερική ειρήνη. Οι αυτόνομοι οικισμοί των Κυκλάδων, από την άλλη, που είχαν στόχο την άμυνα κυρίως εναντίον της πειρατείας ήταν διαμορφωμένοι σε μικρές οχυρωμένες ακροπόλεις. Κατά το τέλος της εποχής του χαλκού μάλιστα που οι εισβολές γίνονται όλο και πιο οργανωμένα και τα χερσαία και θαλάσσια μέσα εξελίσσονται συνεχώς, σημειώνεται πρόοδος στην διαμόρφωσή τους με πρότυπη μορφή αυτή των μυκηναϊκών πόλεων .

Τα μυκηναϊκά κράτη ήταν οργανωμένα σε μικρά ανεξάρτητα βασίλεια των οποίων τα ανάκτορα ήταν κτισμένα σε ισχυρά οχυρωμένες ακροπόλεις. Οι πόλεμοι μεταξύ των βασιλιάδων καθόριζαν την ζωή των πολιτειών και έτσι αναπόφευκτη είναι η οχυρωματική, πολεοδομική και στρατηγική τους διάταξη. Μετά την σταδιακή κατάρρευση του Μυκηναϊκού προτύπου την σκυτάλη παίρνει το ιδεώδες της κλασικής εποχής. Πόλεις ανοικοδομούνται και υπάρχει μια έντονη ιδεολογική δομή τους. Οι βασικότεροι παράγοντες όλης αυτής της εξέλιξης στον ελλαδικό χώρο είναι δύο. Η έντονη ανάγκη

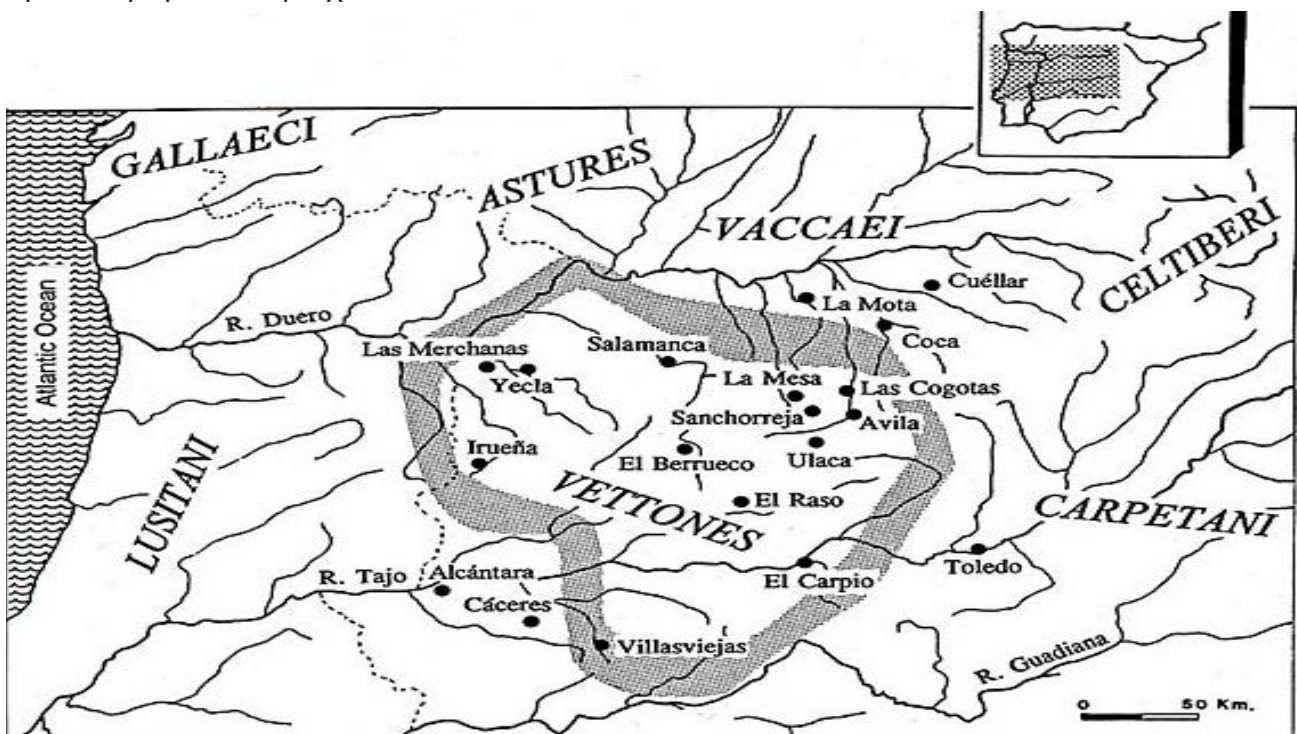
τόσο για την οχύρωση και προστασία των πόλεων όσο και η ανάγκη ύπαρξης πόλεων που να εξυπηρετούν την καθημερινότητα του πολίτη ορίζουν νέες πολεοδομικές αρχές. Οι ιστορικοί πόλεμοι συνεχίζονται και απόρροια αυτών είναι οι καταστροφές των ηττημένων πόλεων. Οι γκρεμισμένες ακροπόλεις επεκτείνονται και διαμορφώνονται εκ νέου είτε μέσα από φυσική μεγέθυνση είτε σύμφωνα με τον ιπποδάμειο πολεοδομικό σχεδιασμό, με κύριο σκοπό την εξασφάλιση της ευημερίας σε όλους τους τομείς. Φτάνοντας στην κλασική εποχή, η ακρόπολη δεν αντιπροσωπεύει απλά την έννοια του οχυρού ή του προπύργιου, που μπορεί να υποστηρίξει και να διαφυλάξει τον υλικό πλούτο, αντιπροσωπεύει και ταυτόχρονα προστατεύει μία νέα κοινωνικοπολιτική ιδεολογία με ύψιστο αγαθό της τη δημοκρατία και το «Ευ Ζην», δηλαδή την ευδαιμονία και τη καλή ζωή. Βέβαια την ευημερία διατάραζαν οι εμφύλιες διαμάχες και οι απειλές ξένων εισβολών. Έτσι ταυτόχρονα με αυτήν τη σπουδαία πολιτισμική ανάπτυξη οι Ελληνικές πόλεις-κράτη οργανώνονται σε ισχυρές συμμαχίες που η κάθε μία επηρέαζε σημαντικά την άλλη.

Αυτό το Ελληνικό πρότυπο πόλης ο Μέγας Αλέξανδρος μέσα από μια επεκτατική πολιτική βασισμένη σε πολεμικές στρατηγικές μεταδίδει ως τα βάση της Ανατολής και έτσι νέες ισχυρές πόλεις, γερά οχυρωμένες και τέλεια σχεδιασμένες, δομούνται στο όνομα του μεγάλου βασιλιά. Με τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, τα ελληνοιστικά κράτη του 3ου και 2ου αιώνα π.Χ είναι οργανωμένα είτε σε ελληνοιστικά βασίλεια (βασίλειο των Πτολεμαίων), είτε σε πόλεις-κράτη που συνέχιζαν να είναι αυτόνομες (Αθήνα, Σπάρτη, Ρόδος, Δήλος), είτε ήταν οργανωμένες σε συμπολιτείες πόλεων, μέχρι να απορροφηθούν από την νέα δύναμη της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Κάπως έτσι γεννιούνται οι ελληνοιστικές – ρωμαϊκές πόλεις.

1.3 Κελτικός πολιτισμός

Το πολιτισμικό πρόσωπο της κεντρικής Ευρώπης από 1.500-500 π.Χ κυριαρχήθηκε από μια ισχυρή και διαφοροποιημένη ομάδα λαών, τους Κέλτες. Οι πρώιμες κελτικές κοινωνίες ήταν οργανωμένες γύρω από πολεμικές δραστηριότητες που εστιάζονταν σε επιδρομές και κυνήγια και επεκτάθηκαν μέχρι την Μικρά Ασία και την Ιρλανδία. Σε αντίθεση με τους λαούς της Μέσης Ανατολής και της Μεσογείου, οι οποίοι κατείχαν μεγάλες πόλεις κράτη, τα κελτικά φύλα της βόρειας Ευρώπης και των Άλπεων προτίμησαν να συγκεντρώνονται σε μικρά υπαίθρια χωριά ή λόφους (hillforts). Έτσι η Ευρώπη, μέχρι την έλευση των Ρωμαίων, δεν ήταν οργανωμένη σε αστικές αλλά σε φυλετικές κοινωνίες με πολλά διοικητικά και οικονομικά κέντρα.

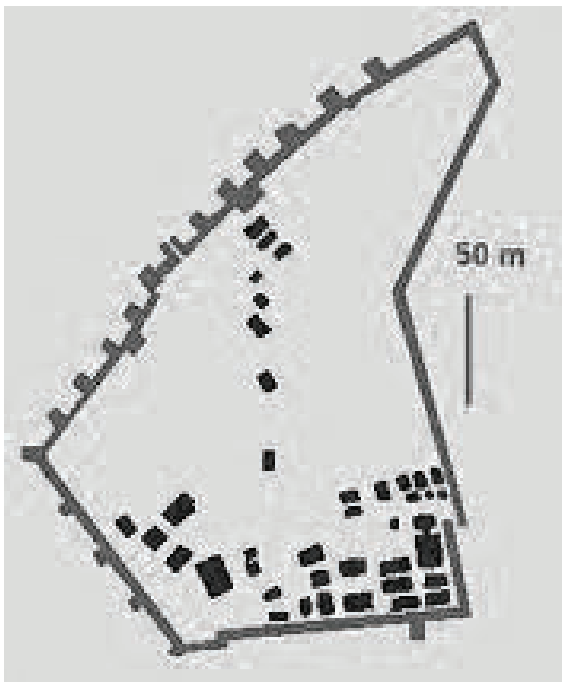
Η μεγάλη εξάπλωση του κελτικού πολιτισμού οφείλεται στις οχυρωμένες πόλεις όπου ανέπτυξαν τις παραγωγικές τους διαδικασίες και το εμπόριο με τους γείτονες. Στην αρχή του 4,ου αιώνα π.Χ μεγάλα οχυρωμένα κέντρα άρχισαν να εμφανίζονται στην δυτική Γαλλία, την ιβηρική χερσόνησο καθώς και στις Άλπεις. Τα χαμηλού υψομέτρου οχυρωμένα χωριά εγκαταλείφθηκαν και απότομη είναι η εμφάνιση οχυρής θέσης στην κορυφή του λόφου. Αυτοί οι οχυρωμένοι οικισμοί λέγονται oppidum και είναι το κέντρο πολιτικής, στρατιωτικής και εμπορικής οργάνωσης των κελτικών φυλών. Κάθε φυλή διέθετε πολλά oppidum και ο ακριβής τύπος αμυντικών μεθόδων ποικίλει. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η φυλή vettones της ιβηρικής χερσονήσου. Φάλαγγες, λαβίδες, πύλες και παρατηρητήρια ήλεγχαν την ζωή μέσα και έξω. Επίσης αυτή η εκτεταμένη οχύρωση φανερώνει μια επιθυμία για οριοθέτηση των περιοχών.

Εικ. 1.40 Oppidum της φυλής vettones της ιβηρικής χερσονήσου.

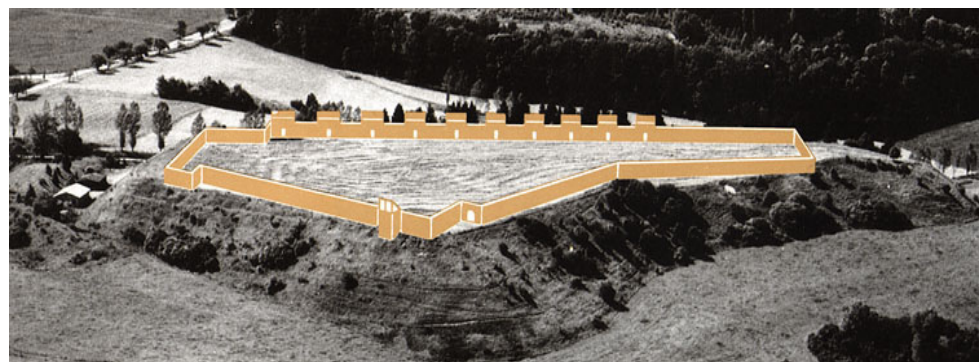
Η διάρθρωση της κελτικής κοινωνίας ρυθμιζόταν από την στρατιωτική ηγεσία, η οποία απέτρεπε τη δημιουργία σχηματισμού ενιαίας κεντρικής εξουσίας. Ήταν ιεραρχικά δομημένη σε τάξεις, την πολεμική αριστοκρατία, την τάξη διανοητών στην οποία περιλαμβάνονταν οι δρυίδες, οι ποιητές και οι δικαστές, και μια τρίτη στην οποία περιλαμβάνονταν όλοι οι άλλοι.

Τα πρώτα χρόνια εμφάνισής τους τα oppidum είχαν χαρακτήρα στρατιωτικής φύσης. Κυρίως στη Γαλλία τα περισσότερα είχαν ανεγερθεί από οπλαρχηγούς με σκοπό την αντιμετώπιση της απειλής πολέμου μεταξύ των φυλών. Χαρακτηριστικό των oppidum εκείνης της περιόδου είναι ότι το τείχος περικλείει μια τεράστια περιοχή χωρίς αυτή στην ουσία να κατοικείται σε όλη την έκταση της. Και αυτό γιατί, όπως καταγράφονται στις μαρτυρίες του Καίσαρα, τα oppidum μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν ως καταφύγια για τον αγροτικό πληθυσμό σε περιόδους πολέμου, ο οποίος ζούσε και δραστηριοποιούνταν περιμετρικά των oppidum. Ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό ότι υπό φυσιολογικές συνθήκες είχαν περίσσεια γης. Όπως διαπιστώνεται και στις (εικόνες 2,3) το τείχος της Heuneberg περικλείει από μια αχανή έκταση των 7,5 εκταρίων (18 στρέμματα) χωρίς να είναι εμφανές πως κατοικείται όλη η έκταση εντός των τειχών.

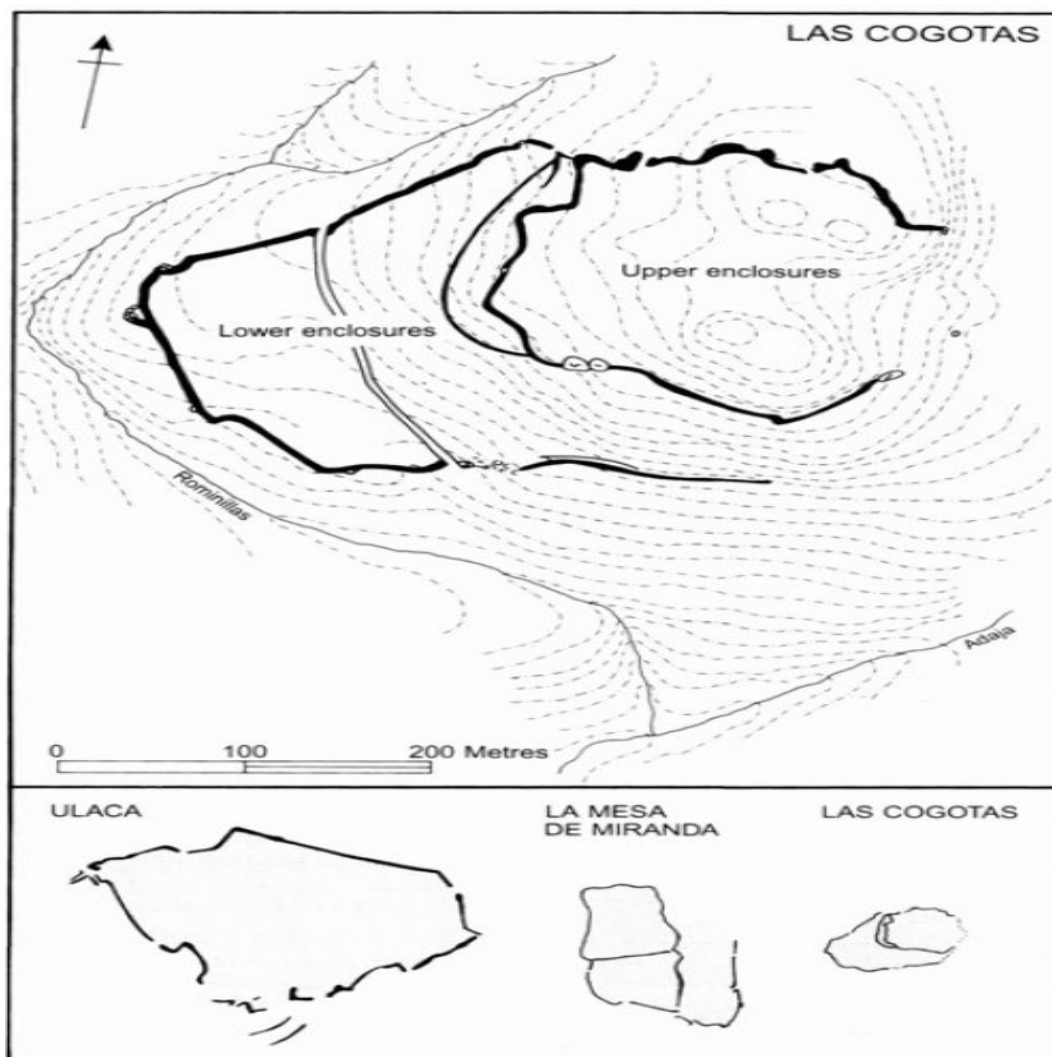
Εικ. 1.41
Αναπαράσταση
του τείχους της
Heuneberg

Εικ. 1.42
Αναπαράσταση
του τείχους της
Heuneberg

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Με την πάροδο του χρόνου και κυρίως γύρω στο 2ο αιώνα π.Χ η εμπορική δραστηριότητα των φυλών που κατοικούσαν στα oppidum είχε αναπτυχθεί ιδιαίτερα. Αυτό διαπιστώνεται από το γεγονός ότι θέλησαν να εντάξουν στα όρια της τότε πόλης τους και να προφυλάξουν από τυχόν επιδρομές μια σειρά από εξειδικευμένους τομείς δραστηριότητας που είχαν δημιουργήσει. Συγκεκριμένα σε ένα από τα Oppidum της ιβηρικής χερσονήσου Las Cogotas, το οποίο κάλυπτε περιοχή 15 εκταρίων, παρατηρήθηκε ύστερα από ανασκαφές η ύπαρξη ευρημάτων κάτω από το τείχος υποδηλώνοντας έτσι ότι στο σημείο εκείνο υπήρχε ήδη κάποια μορφή βιοτεχνικής δραστηριότητας πριν από την ανέγερση της δεύτερης οχύρωσης. Έτσι οδηγείται κανείς εύκολα στο συμπέρασμα ότι στην διάρκεια ζωής των oppidum υπήρξε μια πρώιμη περίοδος (4ο-3ο αι. π.Χ) όπου μόνο το πάνω μέρος ήταν περιφραγμένο και οι δευτερεύουσες δραστηριότητες διεξάγονταν σε μία επίπεδη περιοχή η οποία αποτελούνταν από μια φτωχή συνοικία. Με το περασμά του χρόνου (2ο αι. π.χ) οχύρωθηκαν και αυτές, δείχνοντας έτσι την σημαντικότητα όπου είχε για εκείνους η εμπορική δραστηριότητα και πόσο καθοριστική θα ήταν για την επιβίωση και ευμάρεια της φυλής η αφάνιση και η καταστροφή αυτών από τους επιδρομείς.

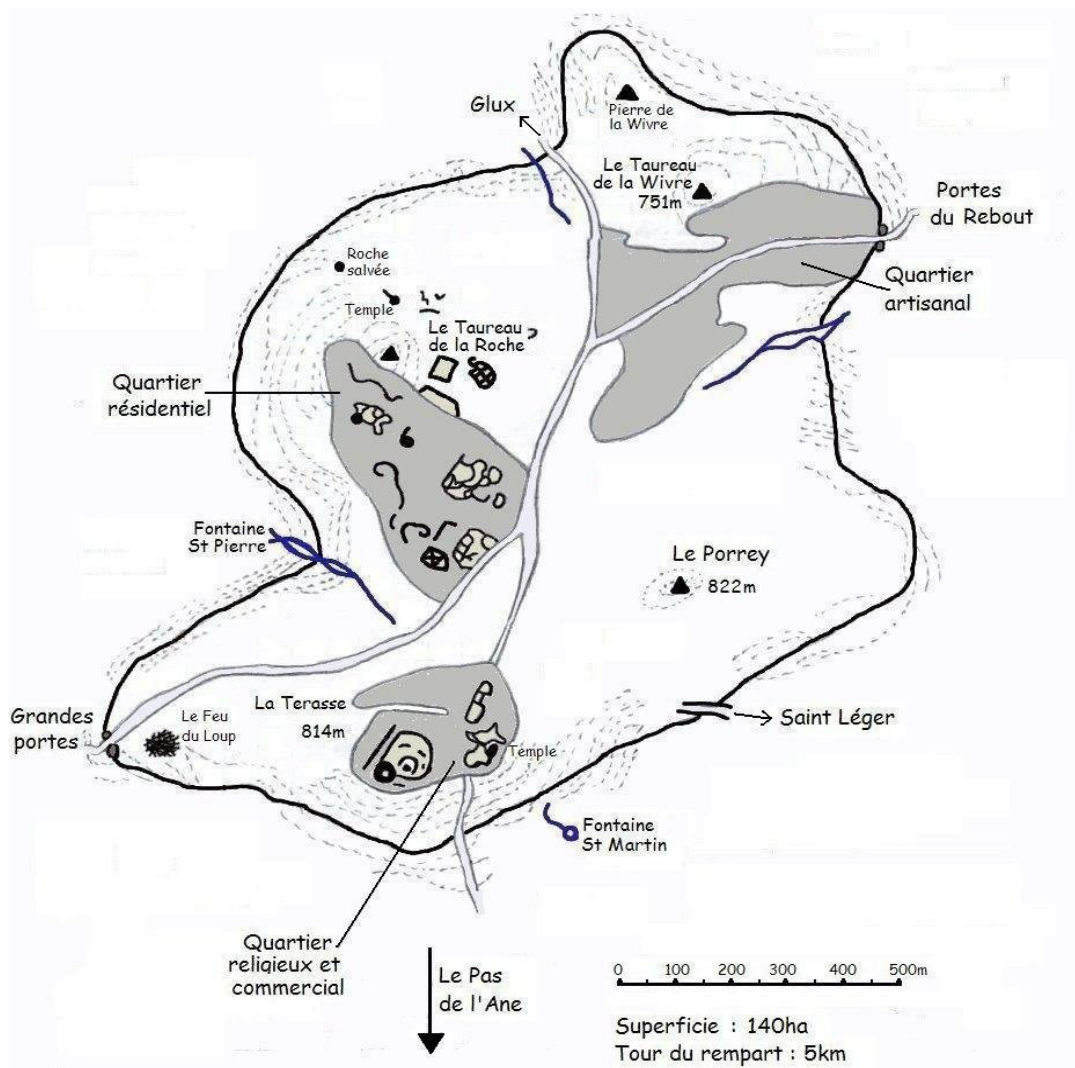
Εικ. 1.43 Oppidum Las Cogotas

Εικ. 1.44 Oppidum Las Cogotas

Σε γενικές γραμμές ο δομημένος χώρος των oppidum διαμορφώνονταν ως εξής: αποτελούνταν από μια βαριά οχυρωματική διάταξη περιμετρικά του χώρου στην οποία παρεμβάλλονταν ογκώδεις πύλες όπου ολοκληρώνονται σε ένα πύργο που σκοπός του ήταν να ελέγχει την ροή των ανθρώπων μέσα και έξω στο oppidum. Τα περισσότερα oppidum διχοτομούνταν από ασφαλτοστρωμένους κεντρικούς δρόμους οι οποίοι οδηγούσαν από την κεντρική πύλη σε μια άλλη πύλη που βρίσκονταν στην άλλη μεριά. Στο Bibracte παρατηρείται πως αυτά που διακρίνονται ως να εργαστήρια και βιοτεχνικές περιοχές ήταν συγκεντρωμένα στον κεντρικό δρόμο κοντά στην πόλη. Διασχύοντας αυτή την βιοτεχνική περιοχή παρατηρούνται δρόμοι με μικρά σπίτια, περιφραγμένα καταλύματα με ένα ή δύο σπίτια μαζί με σιταποθήκες, λάκκους αποθήκευσης και χώρους για εκτροφή οικόσιτων ζώων. Τέλος η υπόλοιπη έκταση που επέμεινε από αυτή που περικλείονταν από τα τείχη χρησιμοποιούνταν πιθανά ως βοσκότοποι ή χώροι γεωρικών καλλιεργειών.

1. Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Εικ. 1.45 Oppidum Bibracte

Μελετώντας τα oppidum συμπεραίνεται ένας σχεδιασμός πόλης με την αυστηρή έννοια του όρου. Οι κατοικημένες περιοχές είναι χωροθετημένες ανάλογα με τα επίπεδα πλούτου των κατοίκων (φτωχότερα σπίτια έξω από τα τείχη), χώροι που ήταν αποκλειστικά για την λειτουργία των βιομηχανικών και εμπορικών δραστηριοτήτων τους και τέλος χώροι που είχαν περιφραχθεί για την ανάπτυξη της καλλιέργειας και της ζωοτροφίας.

Το τέλος των oppidum χρονολογικά έρχεται με την εγκαθίδρυση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (1ο αι. Π.Χ). Τα περισσότερα από αυτά βρέθηκαν εγκαταλειμμένα χωρίς να έχουν εμφανή σημάδια καταστροφής στις πρώτες δεκαετίες μετά την Καισαρική εισβολή. Πρέπει να σημειωθεί πως δεν υπήρχε η πρόθεση απερίθμωσης των χώρων αυτών από την Ρωμαϊκή Κυβέρνηση. Ο πρωταρχικός λόγος ύπαρξης των oppidum ήταν στρατιωτικής σημασίας.

Από την μελέτη των oppidum το σημαντικότερο συμπέρασμα που διεξάχθηκε είναι πως ο χώρος δομήθηκε με σκοπό να προστατεύει και να προστατεύεται από τον πόλεμο, εξελίχθηκε έχοντας τα εχέγγυα λόγω ασφάλειας και εφορίας σε εμπορικό-βιομηχανικό κέντρο συνέχισε να δομείται με πρωταρχικό μέλημα την εξασφάλιση της ευημερίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 1ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

Σημαντικό στοιχείο της κουλτούρας κάθε κοινωνικού συνόλου από την αρχή της ιστορίας του ανθρώπου είναι ο τρόπος και ο λόγος που δομεί τις πόλεις του. Ο πόλεμος σίγουρα επηρεάζει την διαμόρφωση της κουλτούρας αυτής αφού κάθε πολιτισμός πάντα φρόντιζε να προστατεύεται με ποικίλους τρόπους από την απειλή του. Στο κεφάλαιο αυτό μελετήθηκαν σημαντικοί πολιτισμοί που σταδιακά άκμασαν από την ύστερη νεολιθική και πρώιμη εποχή του Χαλκού στα διάφορα μήκη και πλάτη του πλανήτη και κάτω από διαφορετικές συνθήκες.

Αρχικά ο άνθρωπος αναζητούσε καταφύγιο σε γόνιμες περιοχές φυσικά προστατευμένες άλλοτε από έρημους και άλλοτε από θάλασσες, ποτάμια ή απότομες πλαγιές. Πάνω σε φυσικούς λόφους, χερσονήσους και ακρωτήρια διαμορφώθηκαν οι πρώτοι οργανωμένοι οικισμοί. Πόλεις δομήθηκαν από πολιτισμούς που χαρακτηρίζονταν από διαφορετικά ιδανικά και αξίες και επικεντρώθηκαν σε ποικίλες τεχνολογίες και καινοτομίες. Πρώτη σημαντική αντίθεση όσο αναφορά την διαμόρφωση του δομημένου χώρου παρατηρείται στις πόλεις στις οποίες η καθημερινότητα των ανθρώπων ήταν στενά συνδεδεμένη με τον πόλεμο και σε αυτές όπου η ευημερία ήταν εξασφαλισμένη για πολλά χρόνια. Οι Αιγυπτιακές πόλεις και οι Μινωικοί οικισμοί αποτελούν σημαντικά παραδείγματα όπου τα φυσικά εμπόδια σε συνδυασμό με τα μη εξελεγμένα θαλάσσια και χερσαία μέσα που διέθεταν οι εχθροί εξασφάλιζαν μια ήρεμη ,χωρίς ιδιαίτερες απειλές καθημερινότητα. Οι ειρηνικές συνθήκες ήταν ο κύριος λόγος που δεν υπήρχαν οχυρά ούτε αμυντικές τεχνικές να διαμορφώνουν κατάλληλα τον χώρο ενώ οι άνθρωποι επικεντρώθηκαν στην δόμηση σπουδαίων μνημείων αξιόλογης πολιτισμικής σημασίας. Αντίθετα με τις ανακτορικές πόλεις των Μινωιτών και τις αιγυπτιακές πυραμίδες οι υπόλοιποι πολιτισμοί κληροδότησαν σπουδαίες οχυρωμένες πόλεις, εξέλιξαν τα πολιορκητικά συστήματα και επικεντρώθηκαν σε μια πιο αυστηρή διαμόρφωση του χώρου και των κτιρίων που τον αποτελούσαν . Τα οχυρά και τα τείχη οριοθετούσαν και προστάτευαν τις συνεχώς αναπτυσσόμενες πόλεις- κράτη ενώ οι συχνοί αιφνιδιασμοί και πολιορκίες ενεργοποιούσαν τους μηχανισμούς των πόλεων που βρίσκονταν πάντα σε επιφυλακή.

Από την μελέτη κάθε πόλης βγήκε και ένα σημαντικό συμπέρασμα για το πως η απειλή του πολέμου αποτελούσε έναν κύριο παράγοντα διαμόρφωσης χώρου. Στις θεοκρατικές κοινωνίες των Σουμερίων το Ιερό τέμενος ήταν σχεδόν πάντα υπερυψωμένο και πάντα προστατευμένο με επιπλέον τείχος για λόγους σεβασμού και ασφάλειας. Αυτός ο έντονος διαχωρισμός ιερής περιοχής και πολιτείας είναι πρωτοφανής και επίσης υπάρχει μια μορφή διαρθρωμένης κοινωνίας με τους πολίτες- πολεμιστές να υπηρετούν τον θεό τους σε

περίπτωση ανάγκης. Από την άλλη οι πολεμοχαρείς βόρειοι Μεσοποτάμιοι ,που υπηρετούν αυστηρά τον βασιλιά τους, ακολουθούσαν μια ζωή άμεσα εξαρτώμενη από τον πόλεμο και αυτό φαίνεται και στην διάταξη των πόλεων τους. Διπλά τείχη και πύλες διαμόρφωναν τα όρια στρατιωτικών πόλεων, με λίγο πιο μελετημένα συστήματα ρυμοτομίας.

Μελετώντας την πόλη της Βαβυλώνας ένα άλλο σημαντικό συμπέρασμα διεξάχθηκε. Με το πέρασμα των χρόνων υπάρχει μετατροπή του λόγου προστασίας αφού στόχος δεν είναι οι σιταποθήκες αλλά τα πλούτη, τα επιβλητικά μνημεία των φιλόδοξων βασιλιάδων και η δόξα. Οι κατασκευαστικές τεχνικές βελτιώνονται και επιβλητικά τείχη, πύλες και μνημεία κοσμούν τις περισσότερες πόλεις. Και ενώ τα βλοσυρά οχυρά χτίζονται με σκοπό να προστατέψουν τα ιδανικά στοιχεία κάθε πολιτισμού από πολιορκίες και λεηλασίες, εντός των τειχών η συμφόρηση των κτιρίων και των εγκαταστάσεων ήταν μια πραγματικότητα που δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα υγιεινής. Πολλές πόλεις βρέθηκαν να παραδίνονται κατά την διάρκεια πολιορκίας αφού η έλλειψη νερού και καλού αποχετευτικού συστήματος δυσκόλευαν τους αμυνόμενους. Έτσι η διαμόρφωση του χώρου εντός των τειχών αρχίζει να εξελίσσεται σταδιακά στις περισσότερες πόλεις και εντείνεται η ανάγκη για καλύτερη ταξινόμηση. Στην πιο προστατευμένη γωνία της πόλης Αλαλάκ, για παράδειγμα, όπου υπήρχε το προσόν του δροσερού αέρα βρισκόταν το παλάτι του βασιλιά και ένα φρούριο δίπλα του που στέγαζε την βασιλική φρουρά. Μια τέτοια διάταξη σαφώς εξασφάλιζε μεγαλύτερη ασφάλεια του βασιλείου.

Αξιοσημείωτα είναι και δύο ακόμα αλληλοσυνδεόμενα συμπεράσματα. Φάνηκε πως ο πόλεμος επηρέαζε σημαντικά τον χαρακτήρα των κοινωνιών αλλά και αυτός με την σειρά του καθόριζε την μορφή του δομημένου χώρου. Μελετώντας τις πόλεις των Φοινίκων βλέπουμε πως ένας δραστήριος εμπορικός λαός που δεν χαιρόταν με τους επιθετικούς πολέμους ενάντια σε γείτονες, εξασφάλιζε την εδαφική ακεραιότητα και μια ήσυχη ζωή πάντα για το συμφέρον του εμπορίου με διπλωματικά μέσα. Επέλεγε φυσικά προστατευμένα νησάκια μακριά από τις περιοχές των εντάσεων και των αναταραχών, που ελάχιστα τα διαμόρφωναν για τις ανάγκες του πολέμου. Ένα τείχος και ένας πύργος ήταν αρκετά για την προστασία αυτών των φυσικών λιμανιών.

Τα χρόνια περνούν και ο οργανωμένος πόλεμος συνεχώς εξελίσσεται. Όπλα και άλλα τεχνολογικά επιτεύγματα απαιτούν επαγγελματική εξειδίκευση και έτσι πιο έντονη είναι η εμφάνιση εργαστηρίων. Επίσης το πρόβλημα του πυκνού συνωστισμού εντός των τειχών αντιμετωπιζόταν με μια πιο αυστηρή ιεραρχία των οικισμών. Ξεχωριστός ήταν ο χώρος για τους δούλους, τις φτωχικές τάξεις, τους πλούσιους κατοίκους, τους ευγενείς, τους βασιλείς και τη τάξη των εξειδικευμένων τεχνιτών η τοποθεσία των οποίων εξαρτιόταν από την απόσταση τους από το τείχος. Τις περισσότερες φορές οι συνοικίες των τεχνιτών, των κτηνοτρόφων και παραγωγών βρίσκονται εκτός της τειχισμένης πόλης και κάπως έτσι στον ελλαδικό χώρο κάνουν την εμφάνιση τους οι ακροπόλεις. Υπερυψωμένοι χώροι που αποτελούνταν από τα βασιλικά ανάκτορα και τα σπίτια των ευγενών και ιερέων

λειτουργούσαν ως καταφύγιο σε περίοδο πολέμου ενώ γύρω τους ζούσαν οι υπόλοιπες τάξεις σε καιρό ειρήνης . Μελετώντας την ακρόπολη των Μυκηνών παρατηρείται πως η ανάγκη για την αφομοίωση του εκτός των τειχών πληθυσμού σε κρίσιμες περιόδους καθώς και η ανάγκη για ιδιαίτερη προστασία των υδρευτικών συστημάτων οδήγησαν τους Μυκηναίους σε ανοικοδόμηση της ακρόπολης. Με την νέα αυτήν διαμόρφωση τα υδραγωγεία περικλύστηκαν εντός των τειχών καθώς επίσης σπίτια, στάβλοι και εργαστηριακές εγκαταστάσεις φιλοξενούσαν των λαό που ζούσε εκτός της ακρόπολης.

Σημαντική είναι η πολεοδομική εξέλιξη που παρατηρήθηκε στον μεσογειακό χώρο. Οι πυκνοδομημένοι οικισμοί φαίνονται να ακολουθούν ένα πιο συγκροτημένο σύστημα ρυμοτομίας και την εμφάνιση του κάνει τόσο στα νησιά του αιγαίου όσο και στις υπόλοιπες πόλεις κράτη το ορθογώνιο σύστημα διάταξης. Ο δομημένος χώρος οργανώνεται και πιο λειτουργικές αρτηρίες δρόμων εξυπηρετούν την συλλογική ζωή. Σίγουρα σε αυτήν την αλλαγή σημαντικό ρόλο έπαιξε ο πόλεμος. Οι πειρατικές απειλές και οι αιφνίδιες εισβολές δεν αντιμετωπίζονται πια μόνο με ισχυρά οχυρά και τάφρους αλλά οι σχεδιασμένες πόλεις με τα άρτια αρδευτικά και αποχετευτικά συστήματα γίνονταν πιο ισχυρές. Βέβαια η ήττα μερικές φορές ήταν αναπόφευκτη.

Κατά την διάρκεια των Ελληνο-Περσικών πολέμων οι Έλληνες που ήδη είχαν αρχίσει την σπουδαία πολιτισμική πορεία καλούνται να αντιμετωπίσουν τις λεηλασίες και τις καταστροφές των ηττημένων πόλεων τους. Η πολιτισμική και δημοκρατική ανάπτυξη που τους διακατείχε σε συνδυασμό με τα τραγικά αποτελέσματα των συχνών πολέμων τους ανάγκασαν να ανοικοδομήσουν και να ανασχεδιάσουν τις πόλεις. Την εμφάνιση του κάνει το ιπποδάμειο σύστημα και πολλοί Έλληνες αρχίζουν να φαντάζονται την << τέλεια>> πόλη. Οι μικρές πόλεις αφομοιώνονται από πιο ισχυρές γειτονικές πόλεις- κράτη , άλλες ακολουθούν τον ιπποδάμειο σχεδιασμό και άλλες δημιουργούνται μέσα από την φυσική μεγέθυνση.

Το κεφάλαιο κλείνει με τους προρωμαϊκούς κελτικούς λαούς που αναπτύσσουν χωριά αρκετά διαφοροποιημένα από τις πόλεις κράτη της Μέσης Ανατολής και της Μεσογείου. Τα κελτικά oppida , που αποτελούν πρότυπο οικισμών όλης της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης, περικλείουν μια κυνηγητική ζωή , συνήθειες και αντιλήψεις αρκετά διαφορετικές από αυτές που συναντήθηκαν μέχρι τώρα και που θυμίζουν μια πιο εξελιγμένη εικόνα χωριού της Μέσης ανατολής κατά την Νεολιθική Εποχή. Στοιχεία από τα καταφύγια των Κελτών και τα oppida τους , σε συνδυασμό με τα πολιτισμικά, τεχνολογικά και κοινωνικά επιτεύγματα των Μεσοποτάμιων και των Ελλήνων πάντρεψαν οι Ρωμαίοι και έφτιαξαν μια μεγάλη αυτοκρατορία αφομοιώνοντας τους περισσότερους λαούς. Τα σύνορα αλλάζουν και ένα συνονθύλευμα ιδανικών και αξιών δημιουργούν μια ισχυρή αυτοκρατορία. Κλείνοντας το πρώτο κεφάλαιο στο σημείο που οι πολλές μικρές πόλεις κράτη γίνονται ένα ενιαίο μέρος αυτής της απέραντης κοσμοκρατορίας το εξής ερώτημα δημιουργείται: Άραγε ο πόλεμος και οι εχθροπραξίες συνεχίζουν να αποτελούν παράγοντα της μεγάλης αυτής εδαφικής, πολεοδομικής ,πολιτισμικής και κοινωνικής αλλαγής;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.

Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

Μετά την επεκτατική πολιτική του Μεγάλου Αλεξάνδρου, μια πολιτική που είχε ως αποτέλεσμα την οργάνωση ενός δικτύου οχυρωμένων πόλεων σε έκταση που άγγιζε τις τρεις ηπείρους, η Ρωμαϊκή αυτοκρατορία αρχίζει να έχει τον έλεγχο τόσο του δυτικού όσο και του ανατολικού κόσμου. Από τον 2ο αιώνα π.Χ παρατηρείται μια σημαντική υποχώρηση της οχυρωμένης πόλης κράτους, ενός πρότυπου πόλης που σταδιακά εξελίχτηκε από την εποχή του χαλκού.

Οι Ρωμαίοι οργανώνουν την αυτοκρατορία σε τειχισμένα στρατόπεδα στα όρια του κράτους τους με αποτέλεσμα τα τείχη πολλών πόλεων να ατονίσουν. Έτσι για πρώτη φορά στην ιστορία μιλάμε για μια ενιαία αδιαίρετη αυτοκρατορία με κοινά σύνορα και όχι για έναν ακόμη πολιτισμό αποτελούμενο από πολλές ισχυρές και αυτόνομες πόλεις κράτη. Χάρη στη σοφή διακυβέρνηση και κυρίως στο σχεδιασμό των μεγάλων πόλεων και των οδικών αρτηριών, για ενάμιση αιώνα στην αυτοκρατορία επικρατούσε ειρήνη. Η γενικότερη ευημερία σταματάει γύρω στα τέλη του 3ου αιώνα μ.Χ, όπου το δυτικό τμήμα αρχίζει να παρακμάζει. Η αυτοκρατορία διαχωρίζεται στο ισχυρό ανατολικό και στο κατεστραμμένο δυτικό τμήμα.

Στο ανατολικό η Βυζαντινή αυτοκρατορία κυριαρχεί και ακολουθεί τα στρατηγικά και διοικητικά χνάρια της Ρωμαϊκής. Οργανώνεται σε επαρχίες όπου οι συνοριακές γραμμές και ο έλεγχος της υπαίθρου ήταν οι βασικοί στόχοι του αμυντικού συστήματος βασισμένο πάντα στο ρωμαϊκό πρότυπο. Κατά την μεσοβυζαντινή περίοδο όμως το τοπίο αλλάζει για ακόμα μια φορά. Οι έντονες μετακινήσεις από το διαταραγμένο δυτικό τμήμα, οι συχνές απειλές περσικών-αραβικών φύλων καθώς επίσης και οι θρησκευτικοί πόλεμοι ατονούν την αυτοκρατορία η οποία αλλάζει πολιτική. Ισχυρές οχυρώσεις περικλείουν τις εναπομείναντες πόλεις καθώς επίσης και νέες πόλεις ορίζουν το τοπίο. Απόκρημνες περιοχές με ισχυρά κάστρα και τείχη και συνεχώς μεταβαλλόμενα σύνορα χαρακτηρίζουν τον βυζαντινό χώρο.

Εικ. 2.1 Αναπαράσταση ρωμαϊκών συνόρων

2.1 Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Ο όρος Αρχαία Ρώμη περιγράφει έναν πολιτισμό που είχε τις ρίζες του σε μια μικρή αγροτική κοινότητα η οποία ιδρύθηκε στην ιταλική χερσόνησο κατά τον 10ο αιώνα π.Χ. Ανήκοντας γεωγραφικά στο χώρο της Μεσογείου Θάλασσας εξελίχθηκε σε μια από τις εκτενέστερες αυτοκρατορίες στην ιστορία με πρώτους αιώνες βασιλείας να τοποθετούνται τον 8ο αιώνα π.Χ. (1)

Με την πάροδο των αιώνων, το ρωμαϊκό πολίτευμα μετατράπηκε από μοναρχία σε ολιγαρχική δημοκρατία, και κατόπιν σε μια όλο και πιο συγκεντρωτική αυτοκρατορία. Κατέληξε να κυριαρχήσει στο σύνολο της Δυτικής Ευρώπης και της Μεσογείου διαμέσου της κατάκτησης και της αφομοίωσης. Ο ρωμαϊκός πολιτισμός συχνά κατατάσσεται στην «Κλασική Αρχαιότητα» μαζί με την Αρχαία Ελλάδα, ενός πολιτισμού που επηρέασε καθοριστικά αυτόν της Αρχαίας Ρώμης. Ο τελευταίος είχε σημαντική συνεισφορά στη διαμόρφωση της νομοθεσίας, της τέχνης, της λογοτεχνίας, της πολεμικής τέχνης, της αρχιτεκτονικής, της τεχνολογίας και της γλώσσας στον δυτικοευρωπαϊκό κόσμο. (2)

(1) The Penguin Historical Atlas of Ancient Rome | Chris Scarre | London: Penguin Books, 1995

(2) Projecting the Past: Ancient Rome, Cinema, and History | Wyke Maria | London: Routledge, 1997

Εικ. 2.2
Χάρτης Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας 3ου αιώνα

Μελετώντας την Ρωμαϊκή στρατηγική της εδαφικής άμυνας εύκολα διεξάγεται το συμπέρασμα πως η ιδέα μιας πιο συγκεκριμένης χωροταξικής οργάνωσης, πολεοδομικής εξέλιξης και καινοτόμων στρατηγικών μεθόδων καθόρισε σημαντικά την ευημερία της αυτοκρατορίας και την διαμόρφωση του χώρου της. Ένα πρώτο στοιχείο αυτής της διαμόρφωσης κυρίως την περίοδο που η αυτοκρατορία είχε φτάσει στο απόγειο της εδαφικής επέκτασης ήταν τα σύνορα. Ήταν ένας συνδυασμός φυσικών συνόρων (το Ρήνο και τον Δούναβη στα βόρεια και ανατολικά και τις ερήμους στα νότια) και τεχνητών οχυρώσεων που διαχώριζαν τα εδάφη της. Η μεγάλη διαφορά με τους προγενέστερους πολιτισμούς είναι πως σιγά σιγά η ιδέα της οχυρωματικής τεχνικής ξεφεύγει από την μεμονωμένη οχύρωση οικισμών και πόλεων και παρατηρείται μια συστηματική κατασκευή οχυρώσεων γύρω από την περιφέρεια της αυτοκρατορίας. Μέσα στα σύνορα της βρίσκονταν όλες οι γνωστές μέχρι τότε περιοχές. Γενικότερα οι Ρωμαίοι έδειξαν έντονο ενδιαφέρον για τη στρατιωτική αρχιτεκτονική και συγκεκριμένα για τις οχυρώσεις και τα φρούρια στις παραμεθόριες περιοχές.

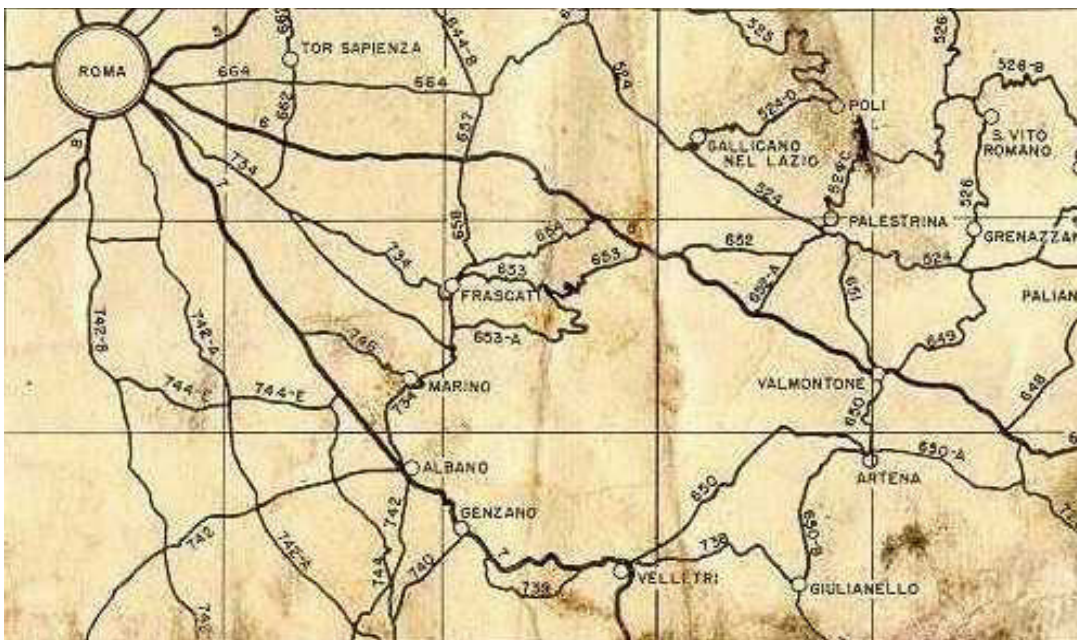
ΛΙΜΕΣ

Ιδιαίτερα γνωστός όρος είναι οι λίμες (limes) όπου ήταν ένα πολύπλοκο σύστημα από στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Η λέξη λίμες αναφέρεται στην διαχωριστική γραμμή ή ζώνη και κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους αποκτά την ειδική σημασία των φρουρούμενων και οχυρωμένων συνόρων. Φρούρια και διάφορα αμυντικά έργα, όπως το περίφημο τείχος του Αδριανού στη Σκοτία, πολλαπλασιάζονται στα σύνορα από τα μέσα του 2ου αιώνα. Δεν πρόκειται για ένα απλό τείχος αλλά για μια στρατηγικής σημασίας αμυντική γραμμή εφοδιασμένη με ισχυρά φυλάκια υπεράσπιση που οριοθετούσαν φανερά τα σύνορα. Ολόκληρος ο χώρος που υπαγόταν στην αυτοκρατορία προστατεύονταν από τις βαρβαρικές επιδρομές με τα τείχη των limes.

Εικ. 2.3
Το τείχος του
Αδριανού στη Σκοτία.

Με σκοπό την εξασφάλιση της ευημερίας της αυτοκρατορίας αναπτύχθηκαν διάφορες πολεμικές και στρατηγικές τεχνικές που επηρέασαν την διαμόρφωση του χώρου και που συνέχισαν να εφαρμόζονται και στις πιο σύγχρονες κοινωνίες. Κατά την Ρωμαϊκή εποχή παρατηρούνται τα πιο ολοκληρωμένα οδικά δίκτυα που σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν κυρίως για την γρήγορη και ασφαλή μετακίνηση των στρατευμάτων. Η αρχή αυτής της χάραξης έγινε επειδή τα μονοπάτια και οι διαδρομές που ακολουθούσαν τα στρατεύματα δεν διευκόλυναν το πέρασμα του μεγάλου αριθμού πολεμιστών, τα καρότσια και τα άρματα. Με οδοποιούς τους επαγγελματίες στρατιώτες του Ρωμαϊκού στρατού τους λεγόμενους Λεγεωνάριους άρχισαν να ασφαλτοστρώνονται οι δρόμοι και να κατασκευάζονται οδικές αρτηρίες με σκοπό την γρήγορη διέλευση των στρατευμάτων σε περιόδους αναταραχών, τον άμεσο ανεφοδιασμό ακόμα και απομακρυσμένων στρατοπέδων και την μετάδοση καιρικών πληροφοριών στρατιωτικής σημασίας. Κατά μήκος των μεγάλων δρόμων κατασκευάζονταν πανδοχεία τροφοδοσίας και χώροι για άλογα που διευκόλυναν το πεζικό στις μακρινές διαδρομές που διένυε. Στη συνέχεια τα δίκτυα δρόμων επεκτείνονταν διαρκώς σε κάθε κατεύθυνση, όπως οι ακτίνες ενός τροχού, με την πόλη της Ρώμης ως το κομβικό σημείο. Μεγάλα στρατόπεδα και υφιστάμενοι οικισμοί ήταν ενσωματωμένα με τις νέες αρτηρίες.

Εικ. 2.4

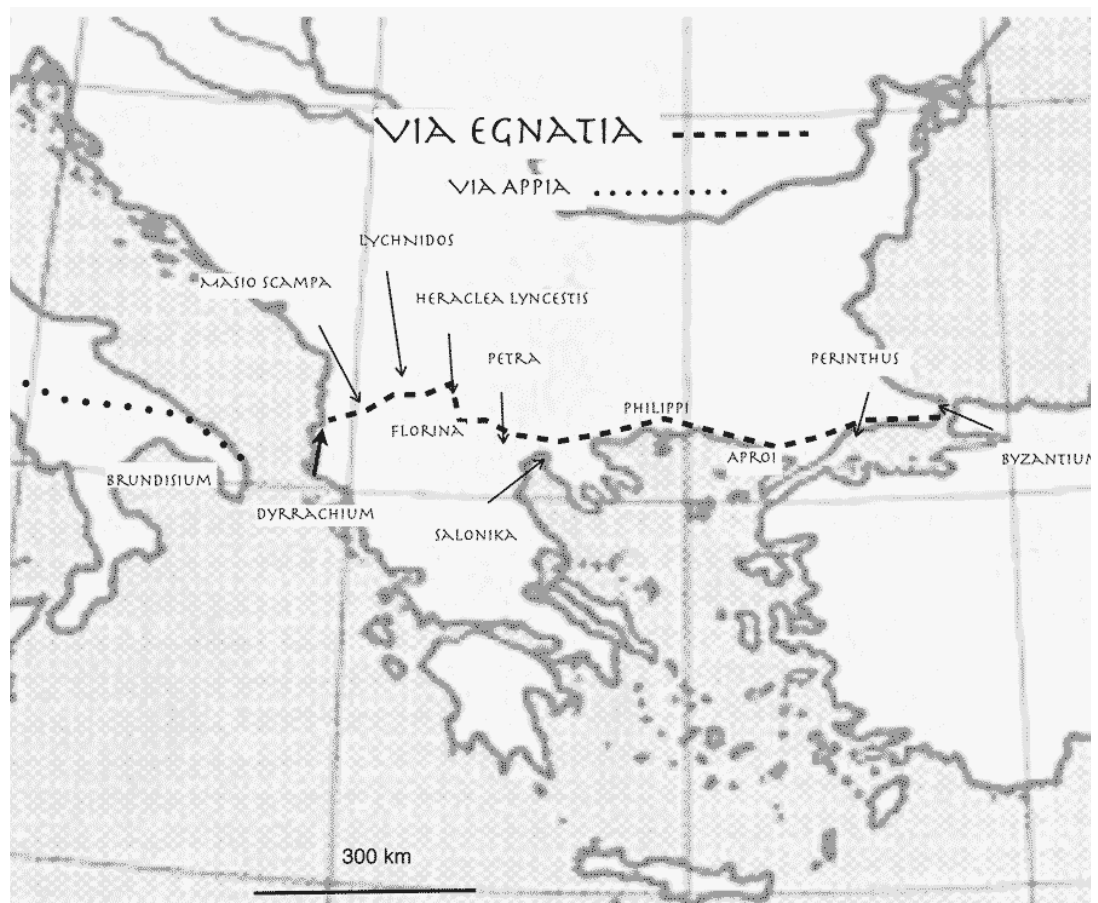
Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στην Ρώμη.

Ένας από τους σημαντικότερους άξονες που συνέδεε την Ρώμη με την Ανατολική μεριά της αυτοκρατορίας και συγκεκριμένα την Κωνσταντινούπολη ήταν η Εγνατία Οδός. Η παλιά Εγνατία αναφέρεται στις αρχαίες πηγές ως Via Militaris, δηλαδή στρατιωτικός δρόμος, γιατί εξυπηρετούσε πρώτιστα τις ανάγκες του στρατού, το κρατικό ταχυδρομείο, τους αξιωματούχους του κράτους και μόνο περιστασιακά τους απλούς πολίτες. Για να ταξιδέψει

2. Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

ένας πολίτης στην Εγνατία έπρεπε προηγουμένως να έχει εξασφαλίσει άδεια μετακίνησης από την κρατική διοίκηση δημοσίων έργων που ήταν υπεύθυνη για την επιτήρηση των δημόσιων δρόμων.

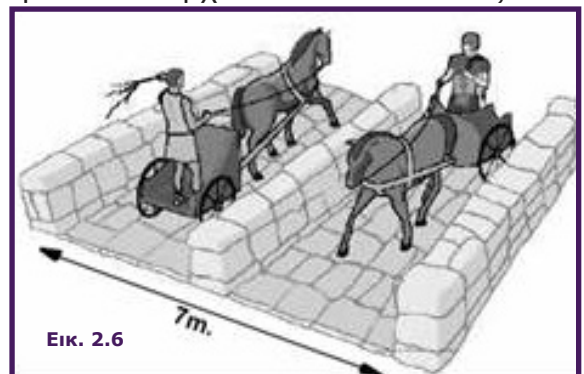
Εικ. 2.5
Χάρτης Εγνατίας
Οδού.

(4) Published in History Today Volume: 47 Issue: 2 1997 | Logan Thompson.

Βασικές προϋποθέσεις του σχεδιασμού ήταν αρχικά η τήρηση της ευθείας διαδρομής χωρίς αυτή να περνάει από βάλτους, δάση και λόφους όσο ήταν δυνατόν. Τις περισσότερες φορές οι δρόμοι κατασκευάζονταν σε τέτοιο ύψος ώστε τα στρατεύματα να εποπτεύουν και να αποτρέπονται οι ενέδρες. Το πλάτος τους υπολογιζόταν σύμφωνα με τις στήλες παράταξης του στρατού. Αργότερα όταν η κίνηση των πολιτών έγινε πιο αισθητή το πλάτος των δρόμων μεγάλωσε σύμφωνα με τις νέες ανάγκες. Κάποιες διαδρομές συναντούσαν αναπόφευκτα φυσικά εμπόδια. Ρεύματα, ποτάμια και λοφίσκοι διέκοπταν την διέλευση και έτσι άρχισαν να κατασκευάζονται οδογέφυρες ξύλινες σε πρώτη φάση αλλά αργότερα αυτές αντικαταστάθηκαν από πέτρινα γεφύρια. Ακόμα και σήραγγες σκάφτηκαν μέσα από βουνά με μοναδικό στόχο την διατήρηση της ευθείας διαδρομής. (4)

Εικ. 2.6
Ρωμαϊκή καινοτομία
οδικής γραμμής.

ΑΠΟΙΚΙΕΣ

Μια άλλη πραγματικότητα στρατιωτικού χαρακτήρα ήταν οι ρωμαϊκές αποικίες που ιδρύονταν συνεχώς με σκοπό την προστασία του ρωμαϊκού εδάφους. Το αποικιστικό πρόγραμμα είχε ως αποτέλεσμα την έλευση και την εγκατάσταση πολλών αποίκων ιταλικής καταγωγής στο έδαφος της Μικράς Ασίας κυρίως στις περιοχές της Πισιδίας και της Φρυγίας. Ο σημαντικότερος λόγος ίδρυσης αποικιών στη συγκεκριμένη περιοχή ήταν η ανάγκη προστασίας ανατολικών περιοχών από εξωτερικούς κινδύνους. Επίσης με το αποικιστικό αυτό πρόγραμμα η Ρώμη αντάμειβε τους βετεράνους της για τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες, η τοπική οικονομία των ελληνικών περιοχών αναπτυσσόταν και η αυτοκρατορία οχυρωνόταν. Το τοπογραφικό σχέδιο και τη πολιτική οργάνωση της Ρώμης μιμούνταν οι ρωμαϊκές αποικίες. Κύριοι οδικοί άξονες οργάνωναν την πολεοδομία ενώ στο κέντρο τους σχηματίζονταν πλατείες. (5)

(5) Ρωμαϊκές
Αποικίες στη Μ. Ασία |
Καντηρέα Μαρία
| Εγκυκλοπαίδεια
Μείζονος Ελληνισμού,
Μ. Ασία |

ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΑ

Ένα σημαντικό επίτευγμα ήταν τα υδραγωγεία τα οποία αναπτύχθηκαν τόσο για την διατήρηση του μεγάλου πληθυσμού όσο και για την καλύτερη υγιεινή, προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι περισσότερες πόλεις και οικισμοί προ Ρωμαϊκής εποχής κυρίως σε περιόδους πολέμου. Μολονότι η Ρώμη είχε πρόσβαση σε νερό από τον ποταμό Τίβερη και πηγάδια για την αποθήκευση του, αυτή η παροχή ήταν ευαίσθητη στην ρύπανση και το νερό έγινε τελικά ανεπαρκές για τον πληθυσμό ολόκληρης της αυτοκρατορίας. Έτσι σχεδιάστηκε το πρώτο ρωμαϊκό υδραγωγείο που έφερνε νερό κάτω από τους λόφους γύρω από την Ρώμη. Αργότερα και άλλες υποδομές κατασκευάστηκαν για την υποστήριξη πληθυσμιακών κέντρων όλων των ρωμαϊκών περιοχών. Οι υποδομές αυτές θεωρούνταν απαραίτητες για την ζωή της αυτοκρατορίας και για αυτό τα περισσότερα υδραγωγεία λειτουργούσαν υπόγεια έτσι ώστε αν μην μπορεί εύκολα ο εχθρός να διακόψει την παροχή του νερού. Ένα ορατό υδραγωγείο θα ήταν δελεαστικός στόχος για τους εχθρούς της αυτοκρατορίας. Επίσης η υπόγεια παροχή ήταν ένας τρόπος προστασίας του νερού από την διάβρωση. Όμως αυτά τα αρχιτεκτονικά δημιουργήματα δεν φανέρωναν ανοιχτά το μεγαλείο και την ανωτερότητα των δημιουργών τους και έτσι όταν η αυτοκρατορία διασφάλισε την ευημερία της η υποδομή άλλαξε και από κρυφά συστήματα μεγάλα δημόσια έργα και αρχιτεκτονικά θαύματα κοσμούσαν τις πόλεις.

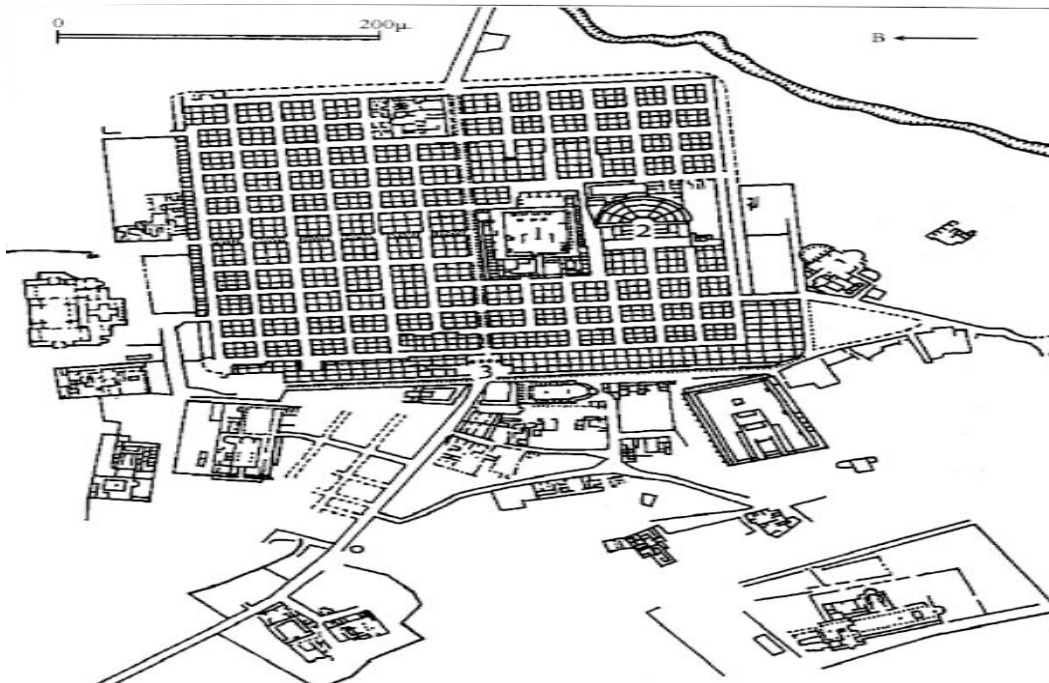
Εικ. 2.7
Υδραγωγείο

ΠΟΛΕΟ ΔΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑ ΝΩΣΗ

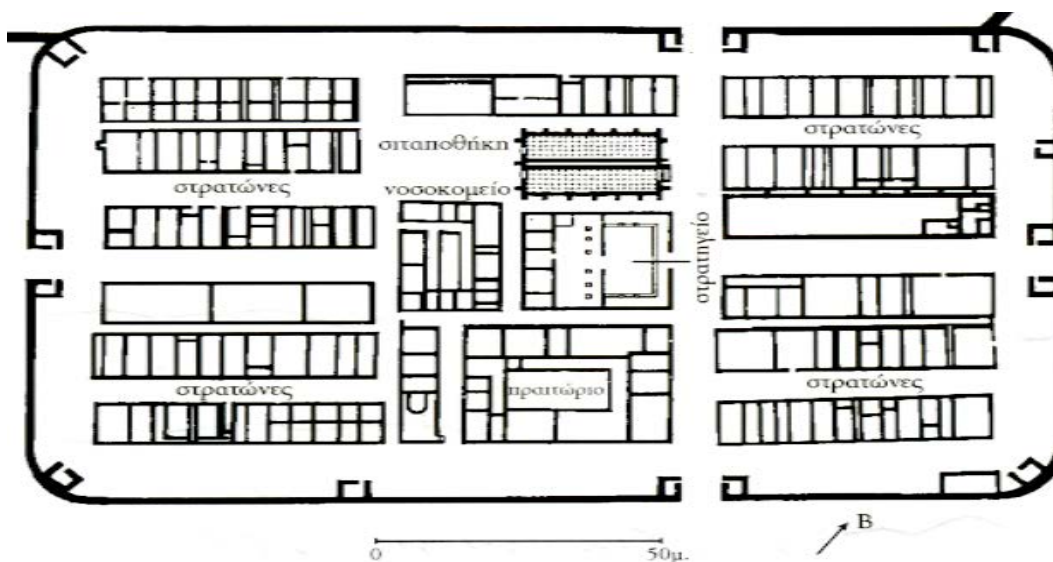
Νέα αφετηρία στην αστική αρχιτεκτονική των πόλεων είναι τα πολεοδομικά σχέδια που απηχούσαν τα σχέδια των ρωμαϊκών οχυρών. Γνώρισμα τους ήταν η ύπαρξη δύο κύριων δρόμων που τέμνονται μεταξύ τους σε ορθή γωνία. Κοντά στο σημείο τομής βρισκόταν το Φόρουμ και γύρω από αυτό ήταν συγκεντρωμένα τα δημόσια κτήρια. Το ρωμαϊκό φόρουμ αντικατέστησε την ελληνική αγορά, ήταν δηλαδή βασικό εστιακό σημείο. (6)

Σύγχρονοι μελετητές ονόμασαν τον μικρότερο από τους δύο δρόμους, ο οποίος διατρέχει την πόλη από τον βορά προς νότο, *cardo*, και τον μεγαλύτερο που έχει πορεία από την ανατολή προς την δύση *decumanus*. Άλλοι στενότεροι δρόμοι διέτρεχαν την πόλη σε πορεία παράλληλη με τους δύο κεντρικούς δημιουργώντας έτσι έναν κάνναβο.

(6) ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ |
DAVID
WATKIN | ΑΘΗΝΑ 2007

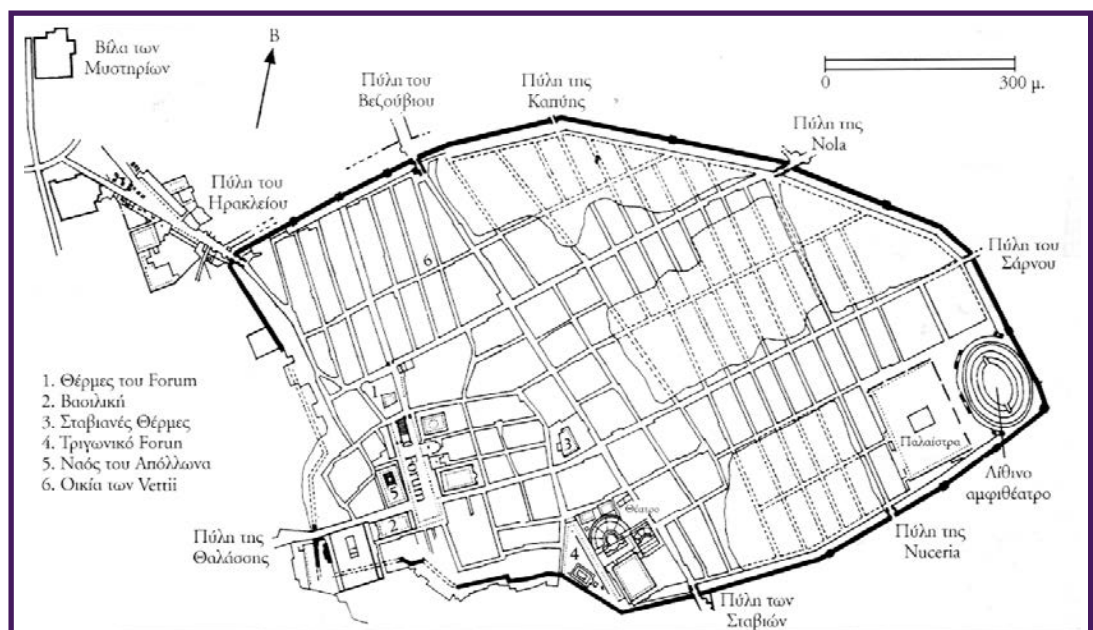
Εικ. 2.8
Κάτοψη Θαμούγαδις

Εικ. 2.9
Κάτοψη ρωμαϊκού
στρατοπέδου κατά
μήκος του τείχους
του Αδριανού.

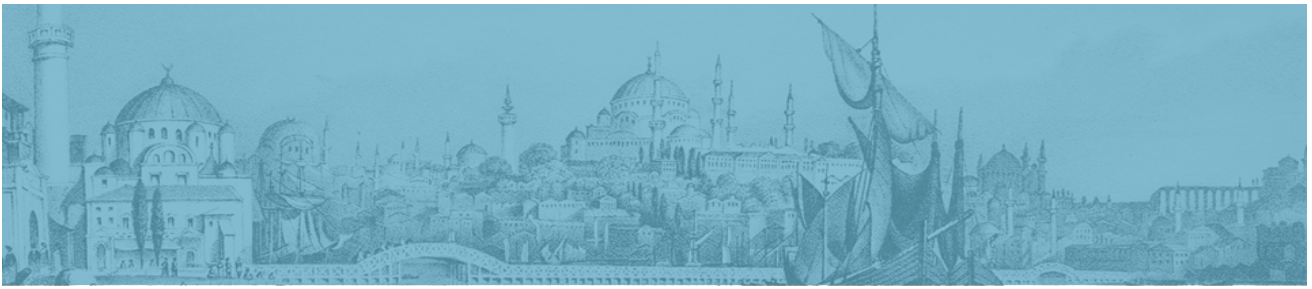
2. Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

Το νέο πολεοδομικό πρότυπο της Ρωμαϊκής πόλης με τα οδικά δίκτυα, την όχι τόσο πυκνοδομημένη διαρρύθμιση και τις στρατιωτικές υποδομές, είναι πρότυπο σταθμός για την εξέλιξη του δομημένου χώρου. Οι υποδομές ζωτικής σημασίας καθώς και η ανάπτυξη και διαχείριση των δημοσίων έργων αποδεικνύεται ότι έδωσαν την λύση σε προβλήματα που έγιναν αιτία παρακμής μεγάλων προγενέστερων πολιτισμών. Αυτοί οι πρώιμοι σχεδιασμοί έγιναν αναγκαία συνυφασμένοι με την ασφάλεια. Η ευελιξία που πρόσφεραν τα οδικά δίκτυα, οι ανέσεις που εξασφαλιζόντουσαν από το άφθονο νερό των υδραγωγείων, τα καλά φυλαγμένα σύνορα και η επέκταση του ρωμαϊκού προτύπου μέσω των αποικιακών προγραμμάτων δεν αποδεικνύουν μόνο πως ο πόλεμος και οι απειλές του καθόρισαν την διαμόρφωση του χώρου, αλλά και πως μέσα από τη σωστή διαμόρφωση του κατευθυντήριες γραμμές ευημερίας και ανάπτυξης κληροδοτήθηκαν στις επόμενες γενιές.

Εικ. 2.10
Κάτοψη Πομπηίας το 79μ.Χ

Η παρακμή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας επήλθε τον 4ο αιώνα μ.Χ. Μαστιζόμενη από πολιτική αστάθεια και αφού δέχτηκε πολυάριθμες επιθέσεις από μεταναστεύοντες πληθυσμούς, το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας που συμπεριλάμβανε κυρίως την Ισπανία, την Γαλατία και την Ιταλία διαιρέθηκε σε ανεξάρτητα βασίλεια κατά τον 4ο αιώνα. Το ανατολικό τμήμα της αυτοκρατορίας, του οποίου η κυβέρνηση είχε σαν έδρα την Κωνσταντινούπολη επιβίωσε της κρίσης και συνέχισε να υφίσταται για μια ακόμη χιλιετηρίδα μέχρι που τα υπολείμματά του κατακτήθηκαν από την ανερχόμενη Οθωμανική Αυτοκρατορία.

2.2 Βυζαντινή Αυτοκρατορία

(1) Η ιδεολογική δομή των πόλεων | Ιωάννης Δεσποτόπουλος | Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π | σελ:22

Στα τέλη του 3ου αιώνα μια σημαντική αλλαγή σημαδεύει την ιστορία. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος αναγνωρίζει επίσημα τη χριστιανική ιδεολογία και την εμπορική χρησιμότητα της Ανατολής καθώς επίσης και την ισχυρή και αποτελεσματική οργανωτική μορφή της. Έτσι μετατέθηκε το κέντρο βάρους της πολιτικής και της κοσμοθεωρίας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας από την Δύση στην Ανατολή. Ως κέντρο ορίζεται η "Κωνσταντίνου- πόλις" που συχνά αναφέρεται και ως "Νέα Ρώμη".

(1) Τα δύο τμήματα της διαχωρισμένης πια Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας θα διαγράψουν διαφορετική πορεία. Από την μία πλευρά η Δύση, που στη καρδιά της θα εγκατασταθούν διάφορα γερμανικά φύλλα και από την άλλη η Ανατολή και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Το οικουμενικό κέντρο Ρώμη παρήκμασε και συρρικνώθηκε σε ένα χωριό και σε ένα σύνολο ερειπίων καθώς οι λίγες πόλεις της ρωμαϊκής -κελτικής-φραγκικής Δύσης κατέρρευσαν νωρίς εξαιτίας λεηλασιών και πυρκαγιών.

Εικ. 2.11
Διαχωρισμός
Ρωμαϊκής
αυτοκρατορίας

ΕΠΑΡΧΙΕΣ

Η αυτοκρατορία της Ανατολής, το Βυζάντιο, αποκτά από την δεκαετία του 360 και μετά ταυτότητα και θεσμούς καθώς επίσης η ιδεολογία της συνεχούς επέκτασης σταματάει και στόχος δεν είναι η διεύρυνση αλλά η αποτελεσματική υπεράσπιση των εδαφών. Η αυτοκρατορία χωρίζεται σε επαρχίες που την ενισχύουν οικονομικά και διοικητικά. Οι επαρχίες της Αιγύπτου, της Συρίας, της Μικράς Ασίας και του Ιλλυρικού προσέφεραν στον Βυζαντινό κόσμο μια ιδιαίτερη διοικητική οργάνωση, μια στρατηγική άμυνα και μια απαραίτητη εμπορική εξασφάλιση. Οι συνοριακές γραμμές, ο έλεγχος και η προστασία της υπαίθρου, η προστασία των πόλεων και των κατοικιών τους ήταν οι βασικοί στόχοι του αμυντικού συστήματος της αυτοκρατορίας. Τα πρώτα χρόνια της βυζαντινής κυριαρχίας το σύστημα αυτό εξυπηρετούσε τις ανάγκες και τις ιδιαιτερότητες της εκάστοτε επαρχίας. Η κάθε μονάδα αυτού του δικτύου λειτουργούσε αυτοτελώς, αλλά και συμπληρωματικά με τις άλλες. Σε πολλές περιπτώσεις, όταν το επέτρεπαν οι γεωγραφικές συνθήκες, η απόσταση από την μία μονάδα στην άλλη δεν ξεπερνούσε τη χιλιομετρική απόσταση που μπορεί να διανύσει ο άνθρωπος στη διάρκεια μίας ημέρας. Αργότερα όμως, όταν άλλαξαν οι ιστορικές συνθήκες, με την εμφάνιση νέων απειλών, νέων εχθρών και την μετατόπιση των συνόρων υπήρξαν σοβαρές μεταβολές. **(2)**

(2) Εννεοί και Ιωαννίτες Ιππότες| Δίκτυα Οχυρωματικής Αρχιτεκτονικής| Πειραματική Ενέργεια AECHI MED|σελ:21

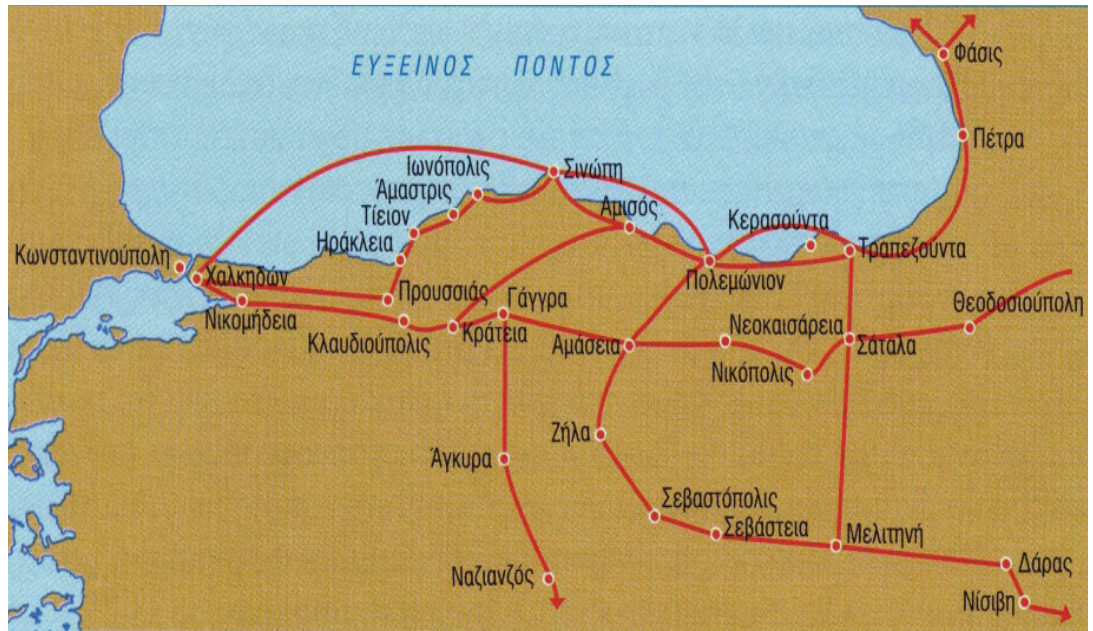
Σημαντικός παράγοντας που εξασφάλιζε την ζωή και την ανάπτυξη της αυτοκρατορίας ήταν οι ασφαλείς εμπορικές μεταφορές. Απαραίτητη προϋπόθεση ήταν η προστασία των οικονομικά σημαντικών αγροτικών περιοχών από τις εχθρικές επιδρομές. Όλη αυτή η στρατηγική βασισμένη στις εμπορικές συναναστροφές και στην ασφαλή παραγωγή είχε ως αποτέλεσμα πολλές αλλαγές στον τότε διαμορφωμένο χώρο. Αρχικά, οι βασικές οδικές αρτηρίες που ήταν σχεδιασμένες βάσει στρατιωτικών δεδομένων και εξυπηρετούσαν την την γρήγορη κίνηση των ρωμαϊκών στρατευμάτων δεν διευκολύνουν πια την ασφαλή εμπορική δραστηριότητα. Ήδη από τα τέλη του 3ου αιώνα η Εγνατία οδός παρακμάζει, και μαζί της οι γύρω χερσαίες περιοχές μένουν στο περιθώριο. Τις κύριες οδούς χρησιμοποιούν οι βάρβαροι και τα αυτοκρατορικά στρατεύματα και έτσι οι δευτερεύουσες οδοί, που ακολουθούσαν πιο δύσκολες διαδρομές αλλά απειλούνταν λιγότερο απορροφούν τελικά την περισσότερη κυκλοφορία, όπως άλλωστε αποδεικνύουν και οι νέες οχυρές θέσεις. **(3)** Το γρήγορο και ασφαλές εμπόριο γινόταν βέβαια όχι μόνο μέσω των χερσαίων αλλά κυρίως

**ΝΕΕΣ
ΑΣΦΑΛΕΙΣ
ΟΔΟΙ**

(3) Ο Βυζαντινός κόσμος| Τόμος Α|Cecile Morrisson|Οι Επαρχίες| σελ:407

2. Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

των θαλάσσιων οδών. Κατά τον Μεσαίωνα οι μεγαλύτερες πόλεις κτίζονταν αποκλειστικά σε πλωτούς ποταμούς ή κοντά στην θάλασσα, μια στρατηγική που είχε βέβαια αρχίσει από τα χρόνια του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Εικ. 2.12
Δρόμοι εμπορικής
σημασίας

ΜΕΤΑΝΑΣ ΤΕΥΤΙΚΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΙΣΒΟΛΕΣ

Μια δεύτερη αλλαγή που συνδέεται με αυτήν την κοινωνικοπολιτική μετακίνηση από την Δύση στην Ανατολή και που σαφώς επηρέασε την αναμόρφωση του τοπίου ήταν η μετανάστευση πληθυσμών από τις πληγείσες περιοχές. Από τον 5ο μέχρι τον 7ο αιώνα οι ταραχές στο δυτικό τμήμα και οι πόλεμοι επιφέρουν μεταναστευτικές κινήσεις και ορισμένες φορές πρόκειται για μαζική αποχώρηση ολόκληρης πόλης. Άλλοτε η καλά οχυρωμένη Κωνσταντινούπολη γίνεται ο κύριος πόλος έλξης και οι κατοικημένες ζώνες πυκνώνουν με σπίτια πολύ κοντά το ένα στο άλλο και άλλοτε νέες οχυρωμένες πόλεις ιδρύονται εκ νέου στο πρόσφορο και ασφαλές τμήμα της αυτοκρατορίας κοντά στις νέες εμπορικές αρτηρίες. Ένα τέτοιο παράδειγμα πόλης είναι η Μονεμβασιά όπου οι άνθρωποι ανακάλυψαν ένα απότομο μέρος, κοντά στην θάλασσα και έκτισαν εκεί οχυρωμένη πόλη.

Κατά την μεσοβυζαντινή εποχή (7ος -11ος αιώνες) η αυτοκρατορία πλήγεται από περσικές, σλαβικές και αραβικές εισβολές με αποτέλεσμα να συρρικνωθούν τα εδάφη της. Οι εχθροί διέρρηξαν τα σύνορα και μετέφεραν τον πόλεμο στο εσωτερικό της αυτοκρατορίας. Οι συνέπειες αυτών των εισβολών ήταν καταστροφικές τόσο στον οικονομικό, στον πολιτισμικό όσο και στον θρησκευτικό τομέα. Για μια ακόμα φορά στην ιστορία, οι πόλεμοι και οι εχθροπραξίες είναι οι κύριες αιτίες που πόλεις γκρεμίζονται και τόσο η δόμηση όσο και η εξέλιξη του χώρου αλλάζει καθώς η αυτοκρατορία στρατιωτικοποιείται. Η περσική και κυρίως η αραβική κατάκτηση της

Συρίας και της Αιγύπτου αφαίρεσε από την αυτοκρατορία και τις πόλεις που βρίσκονται σε αυτές. Το Βυζάντιο περιορίστηκε στην Μικρά Ασία, στα νησιά και στα Βαλκάνια. Τυπικά και μόνο παραμένει ο διαχωρισμός μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής διοίκησης στις επαρχίες, στην πράξη όμως ενισχύεται η επιρροή του στρατού, ο οποίος πια δεν στρατοπεδεύει όπως παλαιότερα στα σύνορα και στα οργανωμένα *limes*, αλλά αποτραβιέται στο εσωτερικό της χώρας. Ο στρατός ήταν εγκατεστημένος σε στρατιωτικά σημεία και σε περίπτωση ανάγκης μετακινούνταν γρήγορα στα σημεία που έπρεπε να αντιμετωπιστούν οι εχθρικές απειλές. Αυτά τα στρατιωτικά σημεία ονομάστηκαν <<θέματα>>. Για παράδειγμα το θέμα Αρμενιικών προστάτευε τις επαρχίες από την πλευρά της Αρμενίας, ενώ το θέμα των Θρακησίων προστάτευε τη δυτική Μικρά Ασία. Όλη αυτή η στρατικοποίηση είχε ως βασική συνέπεια την ύπαρξη στρατιωτικών κτημάτων. Οι στρατιώτες εγκαταστάθηκαν σε εγκαταλελειμμένες κρατικές γαίες και τις εκμεταλλεύονταν αυτοί εξολοκλήρου. (4)

(4) Εισαγωγή στην Βυζαντινή Ιστορία | Rarph-Johannes Lilie | Πόλεμος και στρατός, σελ:262

Την ίδια περίοδο ήρθε στην επιφάνεια η προβληματική πλευρά του θρησκευτικού πολέμου. Η δημόσια ζωή της ύστερης αρχαιότητας που ήταν βασισμένη στο ρωμαϊκό πρότυπο χάθηκε και τα κέντρα της αυτοκρατορίας μεταβλήθηκαν σε μικρές αμυντικές και διοικητικές πόλεις. Η αρχαία πολιτεία γίνεται κάστρο, λέξη από τη λατινική στρατιωτική ορολογία (*castrum*), που αρχικά χαρακτήριζε ένα οχυρωμένο στρατόπεδο. Αργότερα χαρακτήριζε αυτές τις οχυρωμένες πόλεις της υπαίθρου και η λέξη 'πόλις' απευθυνόταν στην μία και μοναδική πόλη της αυτοκρατορίας, την ισχυρή Κωνσταντινούπολη. Οι μικρασιατικές πόλεις περιορίστηκαν στις οχυρώσεις τους και έχασαν μαζί με την πρότερη τους έκταση και τον αστικό τους χαρακτήρα. (5) Η αστική περίοδος του 4ου αιώνα όπου τις πόλεις κοσμούν λουτρά, υδραγωγεία, θέατρα, ευρύχωρες πλατείες αγορές και δημόσια κτήρια τελειώνει. Πολυάριθμα εκκλησιαστικά κτήρια αντικαθιστούν την ρωμαϊκή κληρονομία καθώς επίσης και η μείωση του πληθυσμού, που προκλήθηκε από πανούκλα, επηρέασε αρνητικά την εξέλιξη των οικισμών. Ήδη κατά τον 6ο αιώνα κάποια οικοδομικά τετράγωνα ήταν εγκαταλελειμμένα ενώ άλλα παρήκμασαν εντελώς. Αυτές οι οχυρωμένες πόλεις δεν είχαν πλέον τίποτα κοινό με τις ανοιχτές και μεγαλοπρεπώς σχεδιασμένες πόλεις της πρώιμης Βυζαντινής περιόδου, παρά μόνο το όνομα.

(5) Εισαγωγή στην Βυζαντινή Ιστορία | Rarph-Johannes Lilie | Πόλη και ύπαιθρος, σελ:283

Η οργάνωση του χώρου της Βυζαντινής αυτοκρατορίας από το σημείο της σοβαρής συρρίκνωσης της και έπειτα γινόταν σύμφωνα με τα οχυρωμένα δίκτυα. Μεγάλες ελληνιστικές- ρωμαϊκές πόλεις που συνέχισαν

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

2. Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

να διαδραματίζουν ένα σπουδαίο ρόλο στην ζωή της αυτοκρατορίας, νέες πόλεις- κάστρα που δημιουργήθηκαν σε φυσικές οχυρές θέσεις και έλεγχαν περάσματα, λιμάνια, πεδιάδες, φρούρια μικρότερης έκτασης για την στέγαση και προστασία της στρατιωτικής φρουράς σε καίρια σημεία του εδάφους της, οχυρωμένα μοναστήρια που προστάτευαν μοναχούς και τις γύρω καλλιεργήσιμες εκτάσεις, πύργοι για την συγκέντρωση και προστασία των αγαθών και τον έλεγχο της χώρας δημιούργησαν αυτό το δίκτυο.

Μετά την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους, το 1204, η διείσδυση ξένων στοιχείων στην αυτοκρατορία δημιούργησε νέες συνθήκες και νέα δίκτυα οχυρώσεων. Οι Βυζαντινοί ανασύνταξαν τις δυνάμεις τους, οι Παλαιολόγοι της Κωνσταντινούπολης οργάνωσαν εκ νέου την άμυνα της Μακεδονίας και της Θράκης, καθώς επίσης και των παραλίων της Μικράς Ασίας, όσα άνηκαν ακόμα στο Βυζάντιο, ακολουθώντας το παλαιότερο πρότυπο διαχείρισης των εδαφών τους. Το ίδιο έκαναν και οι βυζαντινοί ηγεμόνες στο Δεσποτάτο της Ηπείρου, της Τραπεζούντας, του Μυστρά. Οι νέοι ηγεμόνες που εγκαταστάθηκαν σε σημεία της Πελοποννήσου, στα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου, στηρίχθηκαν σε μονάδες του οχυρωματικού δικτύου που βρήκαν και πρόσθεσαν τις δικές τους οχυρώσεις σε νέα σημεία, όπου ήταν απαραίτητα. Συντήρησαν τις παλαιότερες κατασκευές και δημιούργησαν νέες που ανταποκρίνονταν στις νέες τεχνικές και τα όπλα. Το δίκτυο των οχυρώσεων αυτών εξυπηρετούσε πια απλές ανάγκες, που υπαγορεύονταν από τα συμφέροντα και τα σημεία αναφορών των νέων στοιχείων, όπως οι Ενετοί, οι οποίοι δημιούργησαν κυρίως εμπορικές βάσεις στις κερδοφόρες θαλάσσιες διαδρομές της κουρασμένης Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Επίσης οι Ιωαννίτες ιππότες φθάνοντας κυνηγημένοι από την ασιατική ακτή δημιούργησαν στα Δωδεκάνησα ένα καθαρά στρατιωτικό αμυντικό σύστημα για την επιβίωση των ίδιων και του πληθυσμού των νησιών, αλλά και για τον έλεγχο των εμπορικών δρόμων. (6)

(6) Ενετοί και Ιωαννίτες Ιππότες| Δίκτυα Οχυρωματικής Αρχιτεκτονικής| Πειραματική Ενέργεια AECHEI MED|σελ:22

Εικ. 2.13 Οι αλλαγές στα σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

2. Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

Εικ. 2.13 Οι αλλαγές στα σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

Εικ. 2.13 Οι αλλαγές στα σύνορα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας

**ΒΥΖΑ
ΝΤΙΝΕΣ
ΠΟΛΕΙΣ**

Η δράση λοιπόν της βυζαντινής κυριαρχίας υπήρξε μακρά και περιπετειώδης. Οι αποφάσεις, οι πρωτοβουλίες και οι ενέργειες της καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τη δόμηση του χώρου και εξέλιξαν την μορφή των πόλεων από την ύστερη ρωμαϊκή εποχή έως τα τέλη του Μεσαίωνα. Από την μια η χριστιανική πόλη είναι ένα από τα πιο χαρακτηριστικά φαινόμενα, διαρθρωμένης ιεραρχικά και εκφρασμένης πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά. Από την άλλη οι καστροπολιτείες που δημιουργήθηκαν εκείνη την εποχή παρόλο που δεν ακολούθησαν κάποιο πολεοδομικό σχέδιο υπήρξαν σημαντικές πόλεις στρατιωτικής σημασίας ακόμα και της νεότερης εποχής.

I. Κωνσταντινούπολη

Εικ. 2.14
Σχεδιάγραμμα της
Κωνσταντινούπολης.

Η πόλη Κωνσταντινούπολη που ονομαζόταν για αιώνες "η Πόλη", έγινε μέσω του ιστορικού και ιδεολογικού γίγνεσθαι το πολιτικό, οικονομικό και πνευματικό επίκεντρο του τότε κόσμου. Ο ισχυρός πολιτικός- ιδεολογικός τομέας ήταν τοποθετημένος στο μπροστινό τμήμα του επιλεγμένου οικισμού. Προς αυτόν τον έντονο πολεοδομικό τομέα προσανατολίστηκε ολόκληρη η πόλη, με έναν επιβλητικό οδικό άξονα, τη "Λεωφόρο", ο οποίος ήταν μια γραμμική προέκταση του ιδεολογικού κέντρου. Σε αυτόν ήταν τοποθετημένα οι "Φόροι", οι "Στοές" και άλλα σημαντικά κτίσματα. (7) Η πόλη είχε για μεσαιωνικές συνθήκες τεράστιο μέγεθος. Στην πράξη αυτό την έκανε κέντρο διαφόρων θαλάσσιων και χερσαίων οδών που κατέστη ένας λόγος για τον πλούτο της. Εξάλλου η θέση της στο σημείο συνάντησης μεγάλων δρόμων θα πρέπει να ώθησε

(7) Η Ιδεολογική Δομή των πόλεων | Ιωάννης Δεσποτόπουλος | Η δημιουργία της χριστιανικής "πόλης", η "Κωνσταντινούπολη", σελ:61

τον Κωνσταντίνο να επιλέξει την πόλη ως νέα μόνιμη πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας στο ανατολικό τμήμα. Η πόλη επεκτάθηκε με την κατασκευή τειχών και σημαντικός παράγοντας αυτής της επέκτασης ήταν η αρχή των έντονων μεταναστεύσεων από τις γκρεμισμένες πόλεις του Δυτικού τμήματος. Ως συνδυασμένη συνέπεια της γρήγορης ανάπτυξης και των αμυντικών απαιτήσεων ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Β΄ μεταξύ του 408-413 κατασκεύασε νέα τείχη. Η θέση της Κωνσταντινούπολης ήταν τόσο κεντρική, ώστε αυτό από μόνο του ήταν αιτία μετεγκατάστασης των Βυζαντινών σε αυτή. Κατά την ύστερη αρχαιότητα μάλιστα, εκδίδονται συνεχώς διατάγματα, με τα οποία ρυθμιζόταν το ανεξέλεγκτο ρεύμα εγκατάστασης στην πρωτεύουσα. Τελικά η έκταση που είχε στην διάθεση της η πόλη ήταν τόσο μεγάλη, ώστε ποτέ κατά τη διάρκεια της βυζαντινής εποχής δεν οικοδομήθηκε πλήρως. Στην περιοχή μεταξύ του τείχους του Κωνσταντίνου και αυτής της νέας οχύρωσης υπήρχαν μεγάλες δεξαμενές για την προμήθεια των κατοίκων με νερό. Περισσότερο νερό έφτανε στην πόλη μέσω ενός υδραγωγείου κατασκευασμένου από τον αυτοκράτορα Αδριανό το οποίο έθεσε σε λειτουργία ο αυτοκράτορας Βάλης.

Εικ. 2.15
Αναπαράσταση της Κωνσταντινούπολης.

Τα χερσαία τείχη αποτελούσαν καινοτόμο παρέμβαση και μάλιστα όσο ποτέ άλλοτε προωθημένη σε επίπεδο στρατιωτικής αρχιτεκτονικής. Υπήρχε ένα πρώτο εσωτερικό τείχος ύψους 11 μέτρων, που φυλασσόταν από πύργους ανά 70-75 μέτρων και που με την σειρά του υπεράσπιζε ένα δεύτερο, πιο προωθημένο τείχος, για την προστασία του οποίου κατασκευάστηκε μια βαθιά συνεχής τάφρος. Διαδοχικά η πόλη κατέστη εξίσου ασφαλής και κατά μήκος των δύο θαλάσσιων μετώπων της, με σειρά από προπύργια. **(8)**

(8) Η Βυζαντινή Πόλη | ΕΝΝΙΟ ΚΟΝΤΣΙΝΑ | κεφάλαιο Α , σελ:27

Τα πρώιμα βυζαντινά χρόνια, η πόλη που γεννιέται από το πρόγραμμα του Κωνσταντίνου είναι μια πόλη αυτοκρατορική, που διαθέτει όλα τα στοιχεία της αστικής ευημερίας. Ήταν προστατευμένη από ισχυρά τείχη, ήταν μεγαλόπρεπα στολισμένη και δομημένη από ιπποδρόμους, στάδια και

(9) Εισαγωγή στην Βυζαντινή Ιστορία | Rarph-Johannes Lillie | πόλη και ύπαιθρος, σελ:292

αρένες. Λίγο μετά όμως από τα τέλη του 4ου αιώνα το τοπίο αλλάζει. Η πόλη πυκνοκατοικείται σε τέτοιο σημείο που οι δρόμοι και τα κτήρια ήταν στριμωγμένα. Το οδικό δίκτυο διακλαδώθηκε ευρύτατα σε δρομάκια και στενά, τόσο που κατέστη αναγκαίο να επιβληθεί ο σεβασμός ενός ελάχιστου ορίου απόστασης ανάμεσα στα δημόσια κτίρια και τα οικοδομήματα των ιδιωτών. Έξω από την πόλη άρχισαν να διαμορφώνονται τα ενδο-αστικά προάστια. Σημαντικό στοιχείο που φανερώνει πολεοδομική εξέλιξη είναι πως η δημογραφική ανάπτυξη εκδηλώνεται περισσότερο στην καθ' ύψος ανοικοδόμηση.

Τον 7ο και τον 8ο αιώνα, οι αυτοκράτορες περιορίστηκαν αποκλειστικά στην κατασκευή ή στην αποκατάσταση των οχυρώσεων της πόλης. Οι υπόλοιπες αλλαγές έλαβαν χώρα τον 12ο αιώνα, κυρίως με την κατασκευή καταλυμάτων για αλλοδαπούς και εμπόρους, οι οποίοι γίνονται πλέον ανεκτοί και εντός της πόλης. Επίσης χαρακτηριστική της αυτοκρατορικής δραστηριότητας αυτή την περίοδο είναι η κατασκευή μεγάλων μοναστηριακών συγκροτημάτων. (9)

II. Καστροπολιτείες

Aπό τα πρώτα χρόνια της αστικοποίησης του ανθρώπου η ανάγκη για ασφάλεια καθόριζε το σχεδιασμό της πόλης και των οικισμών. Η επιλογή μιας φυσικής οχυρής θέσης, όπως λόφοι, βουνά και φαράγγια πάντα λειτουργούσαν προς όφελος των ανθρώπων ειδικά σε περιόδους κρίσεων και αναταραχών.

Κατά τον Μεσαίωνα σημαντική είναι η εμφάνιση καστροπολιτειών. Λόγω της μεγάλης ανασφάλειας και των συχνών πολέμων προκαλείται η εγκατάλειψη περιοχών και η παρακμή κάποιων πόλεων αλλά ταυτόχρονα αναπτύσσονται καινούργιες στα πιο απόκρημα μέρη της συρρικνωμένης βυζαντινής αυτοκρατορίας. Ολόκληρη υστερο- μεσαιωνικές αστικές εγκαταστάσεις αποσύρονται πάνω σε βουνά και σε βράχους. Το γεγονός αυτό είναι συμβολικό του τρόπου με τον οποίο, κατά την ύστερη αυτή περίοδο, αντιστάθηκαν σθεναρά οι Βυζαντινοί στην κρίση που είχε ξεσπάσει στον ίδιο τον κόσμο τους.

Πέρα από την επιλογή του κατάλληλου τόπου βασικό ρόλο στην οργάνωση του νέου βυζαντινού πρότυπου πόλης έπαιζαν τα δύο ή τρία αυτόνομα τείχη που χώριζαν την πόλη σε δύο ή τρία τμήματα για καλύτερη άμυνα. Πολλές φορές μάλιστα αυτός ο διαχωρισμός ήταν κλιμακωτός και παρατηρείται σε όλες τις βυζαντινές καστροπολιτείες. Κάθε τμήμα της πόλης

αποτελούσε έτσι μια ανεξάρτητη αμυντική μονάδα και επικοινωνούσε με τα υπόλοιπα τμήματα μέσω πυλών. Το ανώτερο τειχισμένο τμήμα, η ακρόπολη, αποτελούσε το τελευταίο προπύργιο και έπρεπε να είναι αμυντικά ικανή ακόμα και τη στιγμή που η υπόλοιπη πόλη είχε καταληφθεί. Για αυτό το λόγο έπρεπε να κατέχει κάποιο αμυντικό στοιχείο, πύργο ή εσωτερική οχύρωση, που θα της επέτρεπε να λειτουργεί σε περίπτωση πολιορκίας ως η τελευταία γραμμή άμυνας.

Η οργάνωση βυζαντινής πόλης σε αυτά τα αυτόνομα μέρη σχετίζεται με τη λειτουργία τους και με τα κοινωνικά στρώματα που κατοικούσαν εκεί. Το ανώτερο τμήμα, η ακρόπολη, το κάστρο των Βυζαντινών, περιέκλειε συνήθως το διοικητικό κέντρο της πόλης. Εκεί δέσποζε το παλατινό συγκρότημα, όπου βρισκόταν και η κατοικία του διοικητή. Το μεσαίο τμήμα, η μέσα χώρα (μεσοχώρα), ήταν η περιοχή κατοικίας της αριστοκρατικής τάξης, ενώ το τρίτο κατώτερο τμήμα, η κάτω χώρα, το οποίο συνήθως τειχιζόταν μετά την αύξηση του πληθυσμού, προοριζόταν για τους απλούς πολίτες, τους εμπόρους και τους αλλοδαπούς.⁽¹⁰⁾

(10) Μπάκου Ελένη, «Τραπεζούς (Βυζάντιο), Παλάτι», 2003, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία

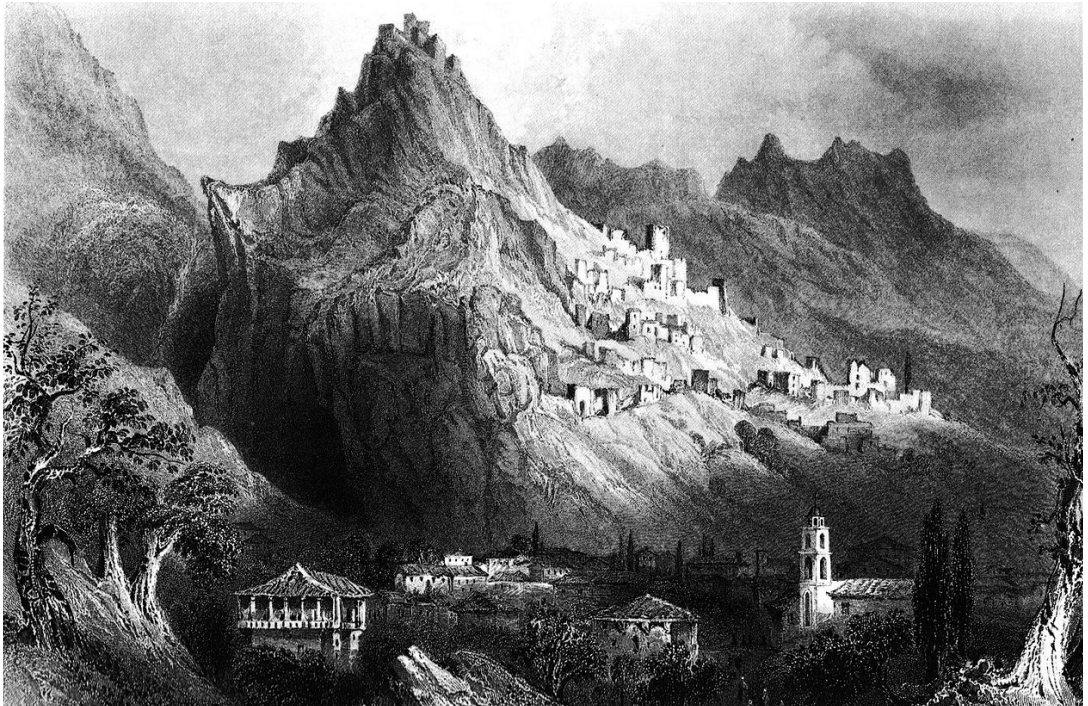
Η αποθήκευση του νερού και η υγιεινής των καστροπολιτειών έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Για την εξασφάλιση νερού μέσα στις πόλεις, οι Βυζαντινοί χρησιμοποιούν υδραγωγεία. Συνηθισμένη πρακτική είναι και η εκμετάλλευση των νερών της βροχής, τα οποία συγκεντρώνονται σε στέρνες και δεξαμενές, δημόσιες ή ιδιωτικές. Δημόσιες στέρνες βρισκόνταν στην Άνω Χώρα ή στην ακρόπολη, για μεγαλύτερη προστασία σε περίοδο πολέμου. Οι ιδιωτικές ήταν κατασκευασμένες κυρίως στα υπόγεια των οικιών.

Η αποχέτευση στις βυζαντινές πόλεις συχνά οργανωνόταν με ένα σύστημα συνδυασμού ιδιωτικών και δημόσιων υπόνομων αγωγών. Στις πόλεις-κάστρα όμως, όπου η μορφολογία του εδάφους δεν ευνοεί την οργάνωση αποχετευτικού δικτύου, το πρόβλημα αντιμετωπίζεται μεμονωμένα. Κάποιες κατοικίες είχαν το δικό τους βόθρο, ενώ σε άλλες τα λύματα διοχετεύονταν ελεύθερα στο χώρο.

Εικ. 2.16
Η οικία "Φραγκόπουλου" στον Μυστρά, διαθέτει στέρνα για την εξασφάλιση του απαιτούμενου νερού.

Καστροπολιτεία του Μυστρά

Εικ. 2.17

Η νέα
υστεροβυζαντινή
πόλη του Μυστρά

Κατά τον πρώιμο Μεσαίωνα ένας ολόκληρος πληθυσμός εγκατέλειψε ένα προϋπάρχον κέντρο για να εγκατασταθεί σε μια φυσικά προστατευμένη τοποθεσία που ήταν εύκολο να την υπερασπιστεί κανείς. Το σημείο αυτό εκτός από φυσικό οχυρό ήταν και κέντρο εμπορικών ανταλλαγών που διεξάγονταν σε μεγάλη ακτίνα. Μια νέα καστροπολιτεία λοιπόν δημιουργείται κατά τον 13ο αιώνα, η πόλη του Μυστρά, η οποία χτίστηκε στην κορυφή του βουνού και προστατευόταν από επιβλητικό οχυρό. Αποτελούσε έναν από τους κόμβους του συστήματος των ακροπόλεων που οργανώθηκε για τον έλεγχο της Πελοποννήσου.

Πρόκειται για οργανωμένο στρατιωτικό κέντρο, σύμφωνα με ένα διαδεδομένο πρότυπο, σε άνω και κάτω πόλη, που και οι δύο τους περιβάλλονταν από τείχη. Η πολεοδομική χάραξη των τειχών και του οδικού δικτύου ήταν προφανώς προσαρμοσμένη στην τοποθεσία. Το οδικό δίκτυο, αποτελούμενο από ελικοειδείς και μάλλον στενούς δρόμους, βασιζόταν ουσιαστικά σε μια κεντρική οδό παράλληλη με την κατεύθυνση των τειχών και τις διασυνδέσεις τους με τις πύλες της άνω πόλης. Ωστόσο δεν υπάρχει ιδιαίτερος πολεοδομικός σχεδιασμός των χώρων εντός των τειχών. Όσο για την τροφοδοσία του νερού, αυτή στηρίχθηκε σε φυσικές πηγές, καθώς και στην κατασκευή ενός υδραγωγείου και διαφόρων δεξαμενών. Το υπερκείμενο κάστρο ήταν η έδρα της στρατιωτικής φρουράς.

Καστροπολιτεία Μονεμβασιάς

Εικ. 2.18
Μεσοβυζαντινή
καστροπολιτεία
Μονεμβασιάς.

Στο ανατολικό άκρο της Πελοποννήσου, σε μια εξαιρετικά απόκρημνη και αποκομμένη έκταση ιδρύθηκε η καστροπολιτεία της Μονεμβασιάς. Η οργάνωση της πόλης έγινε στα μέσα του 6ου αιώνα στο πλαίσιο της ανάπτυξης του αμυντικού και επικοινωνιακού δικτύου της αυτοκρατορίας. Η φυσική της οχύρωση και η επίκαιρη γεωγραφική της θέση στην Μεσόγειο στην ανάδειξή της ως στρατιωτικό και ναυτικό κόμβο.

Όπως οι περισσότερες καστροπολιτείες της μεσοβυζαντινής περιόδου έτσι και η Μονεμβασία αποτελούνταν από την ακρόπολη, την Άνω πόλη και την Κάτω πόλη. Η ακρόπολη ήταν ένα τετράγωνο βυζαντινό οχυρό ενισχυμένο με γωνίες και πύργους. Στα σημεία που ο φυσικός βράχος προσέφερε ισχυρή οχύρωση δεν κτίστηκαν τείχη. Η κάτω πόλη περικλειόταν και αυτή με οχυρωμένο περίβολο που την προστάτευε από την μεριά της θάλασσας. Κατά διαστήματα προμαχώνες, πύργοι και μικρά φυλάκια ενίσχυαν την άμυνα.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 2ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

Κάθε εποχή διαθέτει διαφορετική οπτική και υπακούει σε δικά της πρότυπα και κανόνες για την οργάνωση του χώρου. Στο πρώτο κεφάλαιο φάνηκε πως το μοντέλο διάρθρωσης της κοινωνίας στο χώρο ήταν η πόλη-κράτος η ενδοχώρα της οποίας επηρεαζόταν σημαντικά από τους πολέμους και τις εχθροπραξίες. Υψωνόντουσαν τείχη που την προστάτευαν και που την όριζαν, καθώς σε βάθος χρόνου εξελίξεις και ριζικές επεμβάσεις υπήρξαν στον αστικό χώρο τόσο σε πολεοδομικό όσο και σε στρατιωτικό επίπεδο.

Η ιστορία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αποτελεί μια βασική γέφυρα μετάβασης από την αρχαία κοσμοθεωρία στη μεσαιωνική αντίληψη. Η Ρωμαϊκή δύναμη αφομοιώνει τη Μεσόγειο και την Μέση ανατολή και για πρώτη φορά στην ιστορία μιλάμε για μια ενιαία αυτοκρατορία. Η στρατηγική της εδαφικής άμυνας ξεφεύγει από την τοπική αυτοδιοίκηση των πόλεων-κρατών και μόνο στα σύνορα της αυτοκρατορίας αναπτύσσονται αμυντικές τεχνικές. Αυτή η αλλαγή δεν φανερώνει μόνο κοινωνικοπολιτικές μεταρρυθμίσεις αλλά επηρέασε σημαντικά την διαμόρφωση της ενδοχώρας και των επαρχιών.

Αρχικά η ιδεολογία της συνεχούς επέκτασης των εδαφών οδήγησε και στην ανάγκη για ισχυρή προστασία των συνόρων. Οι λίμες , πολύπλοκο σύστημα από στρατιωτικές εγκαταστάσεις , ήταν ένα από τα όπλα της αυτοκρατορικής δύναμης. Βέβαια τα καλά φρουρούμενα και οχυρωμένα σύνορα δεν εξασφάλιζαν την απόλυτη ευημερία. Έτσι όλη η ενδοχώρα της τεράστιας αυτοκρατορίας προσαρμόστηκε στις στρατιωτικές απαιτήσεις και τις αμυντικές τεχνικές. Πολλές καινοτόμες εγκαταστάσεις και μια ξεχωριστή χωροταξική οργάνωση συμπλήρωναν αυτή τη στρατιωτική πολιτική.

Σπουδαία οδικά δίκτυα αναπτύχθηκαν με μόνο στόχο την γρήγορη και ασφαλή διέλευση των στρατευμάτων αφού τα παλιά μονοπάτια και οι δύσκολες διαδρομές δεν εξυπηρετούσαν τον μεγάλο αριθμό πολεμιστών και των αρμάτων τους. Οι ασφαλοστρωμένοι δρόμοι τηρούσαν όσο ήταν δυνατόν ευθεία διαδρομή με σκοπό την γρήγορη διέλευση, τον εύκολο ανεφοδιασμό και την ταχύτερη μετάδοση πληροφοριών. Πέτρινα γεφύρια και οδογέφυρες κτίστηκαν καθώς και σήραγγες σκάφτηκαν για να εξυπηρετήσουν την ανάγκη αυτή. Η ζωή αναπτύσσεται κατά μήκος των μεγάλων δρόμων αφού μαγαζιά, κατοικίες και πανδοχεία τους πλαισιώναν. Στρατόπεδα και οικισμοί ενσωμάτωναν τις οδικές αρτηρίες οι οποίες επεκτείνονταν ακτινωτά προς όλες τις κατευθύνσεις.

Επίσης, η στρατηγική των ρωμαϊκών αποικιών στην ανατολική πλευρά της αυτοκρατορία έγινε με σκοπό την προστασία των ανατολικών περιοχών από τις συχνές απειλές. Αυτό είχε

ως κύριο αποτέλεσμα να μεταδοθεί ο χωροταξικός σχεδιασμός της Ρώμης και στις πόλεις της Ανατολής όπου κύριοι οδικοί άξονες οργάνωναν την πολεοδομία ενώ στο κέντρο τους σχηματίζονταν πλατείες.

Όπως παρατηρήθηκε στο πρώτο κεφάλαιο πολλές πόλεις- κράτη αντιμετώπιζαν προβλήματα υγιεινής, υδροδότησης και αποχέτευσης. Αρκετές φορές αυτά τα προβλήματα γινόντουσαν και αιτία παράδοσης και αφοπλισμού των πολιορκημένων. Οι ρωμαίοι για αυτόν το λόγο δημιούργησαν σπουδαία υδραγωγεία που τροφοδοτούσαν ιδιωτικά σπίτια και λουτρά. Αρχικά αυτές οι εγκαταστάσεις ήταν υπόγειες με σκοπό την ασφαλή λειτουργία τους και ελαχιστοποιούνταν οι πιθανότητες για διακοπή της παροχής νερού από τους εχθρούς. Αργότερα όμως που η ευημερία ολόκληρης της αυτοκρατορίας είχε αποκατασταθεί, σπουδαία υδραγωγεία κοσμούσαν πολλές περιοχές. Οι ανέσεις που εξασφαλιζόντουσαν από το άφθονο νερό των υδραγωγείων σε συνδυασμό με την ευελιξία που πρόσφεραν τα οδικά δίκτυα και τα καλά φυλαγμένα σύνορα ήταν χαρακτηριστικά επιτεύγματα της Ρωμαϊκής πόλης. Όλες οι υποδομές ήταν αναγκαία συνυφασμένοι με την ασφάλεια και αποδεικνύουν πως ο πόλεμος και οι απειλές του καθόρισαν την διαμόρφωση του χώρου της αυτοκρατορίας.

Κατά την βυζαντινή εποχή η ιδεολογία της συνεχούς επέκτασης των εδαφών σταματάει και στόχος δεν είναι η διεύρυνση αλλά η υπεράσπιση τους. Τη μεσοβυζαντινή περίοδο σημαντικές αλλαγές σημειώθηκαν. Κατά τον 6ο αιώνα οδοί της ρωμαϊκής περιόδου, που λειτουργούσαν ως δευτερεύουσες, απορροφούν τη περισσότερη κυκλοφορία παρά το γεγονός ότι ακολουθούσαν πιο δύσκολες διαδρομές. Αυτό γιατί απειλούνταν λιγότερο και οι ασφαλείς εμπορικές συναναστροφές των επαρχιών υπήρξε βασικός παράγοντας επιβίωσης. Ως βασικό αποτέλεσμα αυτού, ήταν η ερήμωση περιοχών και η αναβίωση νέων καστροπολιτειών. Μεταναστευτικές κινήσεις πληθυσμών από πληγείσες περιοχές δεν αργούν να κάνουν την εμφάνισή τους. Το δυτικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας πλήγεται και αναπόφευκτες είναι οι μαζικές αποχωρήσεις ολόκληρων πόλεων. Επίσης οι πιεστικές εισβολές εχθρικών φύλων αποτελούν παράγοντα στρατηγικών αλλαγών. Ο συνοριακός στρατός εξασθενεί και αποτραβιέται στο εσωτερικό της συνεχώς συρρικνωμένης αυτοκρατορίας.

Τόσο οι μεταναστεύσεις όσο και η αστικοποίηση του στρατού οδηγούν στη μεγαλύτερη αλλαγή της διαμόρφωσης του δομημένου χώρου της αυτοκρατορίας. Ο χώρος οργανώνεται σύμφωνα με τα νέα οχυρωμένα δίκτυα πόλεων και το νέο πρότυπο πόλης δεν έχει τίποτα κοινό με τις ανοιχτές και μεγαλοπρεπώς σχεδιασμένες πόλεις της πρώιμης Βυζαντινής αυτοκρατορίας με τα λουτρά, τα υδραγωγεία, τα forum και τις πλατείες. Μελετώντας τις καστροπολιτείες παρατηρείται πως ο πολεοδομικός σχεδιασμός απουσίαζε τελείως από τις μεσοβυζαντινές και υστεροβυζαντινές πόλεις. Αντίθετα από τις ισχυρές προϋπάρχουσες πόλεις όπως τη Κωνσταντινούπολη ή την Αλεξάνδρεια, οι αναβιώσεις εγκαταλελειμμένων τμημάτων και αρχαίων πόλεων που είχαν ερημωθεί, οι νέες πόλεις που δημιουργήθηκαν

και οι επεκτάσεις που έγιναν έξω από τα τείχη ήταν παρεμβάσεις στο κτισμένο περιβάλλον που δεν ακολουθούσαν κάποιο πρότυπο. Μόνο τα τείχη και οι οχυρώσεις ακολουθούσαν κάποιο συγκεκριμένο σχεδιασμό και αυτό εξηγείται από το γεγονός πως η αυτοκρατορία ενδιαφερόταν μόνο για την αποτελεσματική ασφάλεια των τμημάτων που της είχαν απομείνει.

Στις περισσότερες περιπτώσεις υπήρχε ιδιαίτερη ακρόπολη που διατηρούσε αυστηρώς στρατιωτικό χαρακτήρα, υπήρχε διατείχιση που προσέφερε μια ακόμα γραμμή άμυνας και πάντα υπήρχε εκμετάλλευση του φυσικού οχυρού του εδάφους. Το ζήτημα λοιπόν της άμυνας κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο ήταν το μόνο για το οποίο το κράτος διέθετε μηχανισμό επιβολής κάποιων αρχών δομήσεων ή της μορφής των οχυρώσεων στις επαρχιακές πόλεις. Κατά τα άλλα οι δρόμοι ήταν στενοί, μεταβλητού πλάτους και αποτελούσαν περάσματα ανάμεσα στα σπίτια. Οι κατοικίες συνωστίζονταν με μεσοτοιχίες και ο χώρος βρισκόταν σε πλήρη αταξία. Τέλος υπήρχε κατάληψη των ελεύθερων χώρων και των λεωφόρων με μεγάλο πλάτος της αρχαιότητας από νέα χριστιανικά κτίσματα των σκοτεινών αιώνων. Οι εκκλησίες και τα μοναστήρια ήταν εντεταμένα στον πολεοδομικό ιστό και κυρίως η απουσία συγκροτημένων κοιμητηρίων και η διασπορά των ταφών παντού ,μαρτυρά την πλήρη αδιαφορία για την υγιεινή των πολιτών. Με μόνο στόχο την στρατικοποίηση των πόλεων όλες οι λειτουργίες υποβαθμίζονται και το μνημειακό ύφος των πόλεων χάνεται. Τα μόνα παραδείγματα πόλεων που ξεφεύγουν λίγο από αυτό το γενικό συμπέρασμα είναι αυτές που είχαν αδιάκοπη ζωή. Αυτές διατήρησαν τα στοιχεία από την πολεοδομική μορφή των πρώιμων βυζαντινών πόλεων, με τα ισχυρά λιμάνια, το πολεοδομικό σχέδιο και την εξασφάλιση τόσο της ασφάλειας όσο και της λειτουργικότητας, της υγιεινής και της αισθητικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.

Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα

Μετά τον 11ο αιώνα το Βυζάντιο μπαίνει σε μια παρακμιακή πορεία και στα μέσα του 13ου αιώνα έρχεται η ολοκληρωτική κατάρρευση του. Θέτοντας ως χώρο μελέτης μας τη Δύση και την Ανατολική Ασία η έρευνα του κεφαλαίου θα επικεντρωθεί σε κάποιες σημαντικές πόλεις των συγκεκριμένων αυτών περιοχών.

Από τον 14ο αιώνα και έπειτα τόσο οι πόλεις της Κίνας όσο και της Δυτικής Ευρώπης παρουσίασαν μεγάλο πολεοδομικό ενδιαφέρον. Παρά το γεγονός πως και στις δύο αυτές περιοχές του πλανήτη οι πολεοδομικές εξελίξεις συμπίπτουν χρονικά, δεν είναι σίγουρο πως ταυτίζονται ή αλληλοσυνδέονται. Από την μία ο πολιτισμός της Κίνας μοιάζει σαν να έχει ακολουθήσει μια εξέλιξη διαφορετική από την υπόλοιπη ανθρωπότητα και αυτό γιατί υπακούει σταθερά στο παρελθόν. Παρόλο που δεν υστερεί από τους υπόλοιπους πολιτισμούς ως προς την πολιτισμική και τεχνολογική ανάπτυξη, κάθε άλλο μάλιστα, παρουσιάζει μια αργή και σταθερή πορεία σε βάθος χρόνου.

Από την άλλη μεριά, στην Δυτική Ευρώπη μετά από μια γενική αστάθεια που κορυφώθηκε με την κρίση του Μεσαίωνα, παρατηρείται μια προσπάθεια πολιτισμικής αναζωογόνησης. Η περίοδος της Αναγέννησης για τους ευρωπαϊκούς θα αποτελέσει σημαντικό σκαλοπάτι κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής.

Εικ. 3.1: Χάρτης Γκραβούρα

3.1 Κίνα

Στην Κίνα αναπτύχθηκε το 2.200 π.Χ ο πρώτος ιδιαίτερα σημαντικός πολιτισμός στην Ανατολική Ασία. Υπήρξε για πολλά χρόνια ένα από τα μεγάλα κέντρα πολιτισμού του ανατολικού ημισφαιρίου μαζί με τη Μέση Ανατολή, την Ινδία και την Ευρώπη. Για γεωγραφικούς λόγους ήταν το πιο απομονωμένο από τα τέσσερα και η αλληλεπίδραση του με τα άλλα τρία ιστορικά κέντρα πολιτισμού ήταν πιο περιορισμένη. Η ιστορία της Κίνας έχει χαρακτηριστεί από την βίαια αυτοκρατορική και δυναστική αλλαγή και σημαντικές αλλαγές στη μορφή των πόλεων παρατηρούνται ιδιαίτερα από την αρχή της δυναστείας Ming (1421-1644) έως και το τέλος της Δυναστείας Qing(1644-1912).

Εικ. 3.2 Χάρτης στον οποίον αναγράφονται οι σημαντικές πόλεις της Κίνας.

Για πολλές χιλιετίες τα βασίλεια εξαπλώνονταν από τον βορρά προς τον νότο και ένα αδιάκοπο παιχνίδι διασπάσεων και ενοποιήσεων των δυνασטיών χαρακτήριζε τις πολιτικές στρατηγικές. Παρά το γεγονός πως από τον 9ο αιώνα μ.Χ το νότιο τμήμα υπερίσχυε οικονομικά και δημογραφικά, πολιτικά κυριαρχούσε ο βορράς. Οι σημαντικές εξωτερικές απειλές στα βόρεια σύνορα της Κίνας από νομάδες της στέπας είχαν ως αποτέλεσμα ένα μεγάλο μέρος της Κίνας να είναι καλά προστατευμένο.

Ολόκληρη την χώρα προστατεύει το Σινικό τείχος. Άρχισε να χτίζεται κατά τη διάρκεια της δυναστείας Ming, το τέλος του 14ου αιώνα, προκειμένου να προστατευθεί η αυτοκρατορία από τις επιδρομές των μογγολικών φυλών. Αποτελεί το μεγαλύτερο σε διαστάσεις αμυντικό

3. Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα

οικοδόμημα και συμπληρώνεται από αμυντικούς πύργους- παρατηρητήρια. Επίσης στρατώνες και διοικητικά κέντρα το πλαισιώνουν και έτσι εκτείνεται χιλιάδες χιλιόμετρα από την αρχή της Σινικής θάλασσας έως τα βόρεια της Κεντρικής Ασίας.

Εικ. 3.3
Μέρος του Μέγα
Σινικού Τείχους

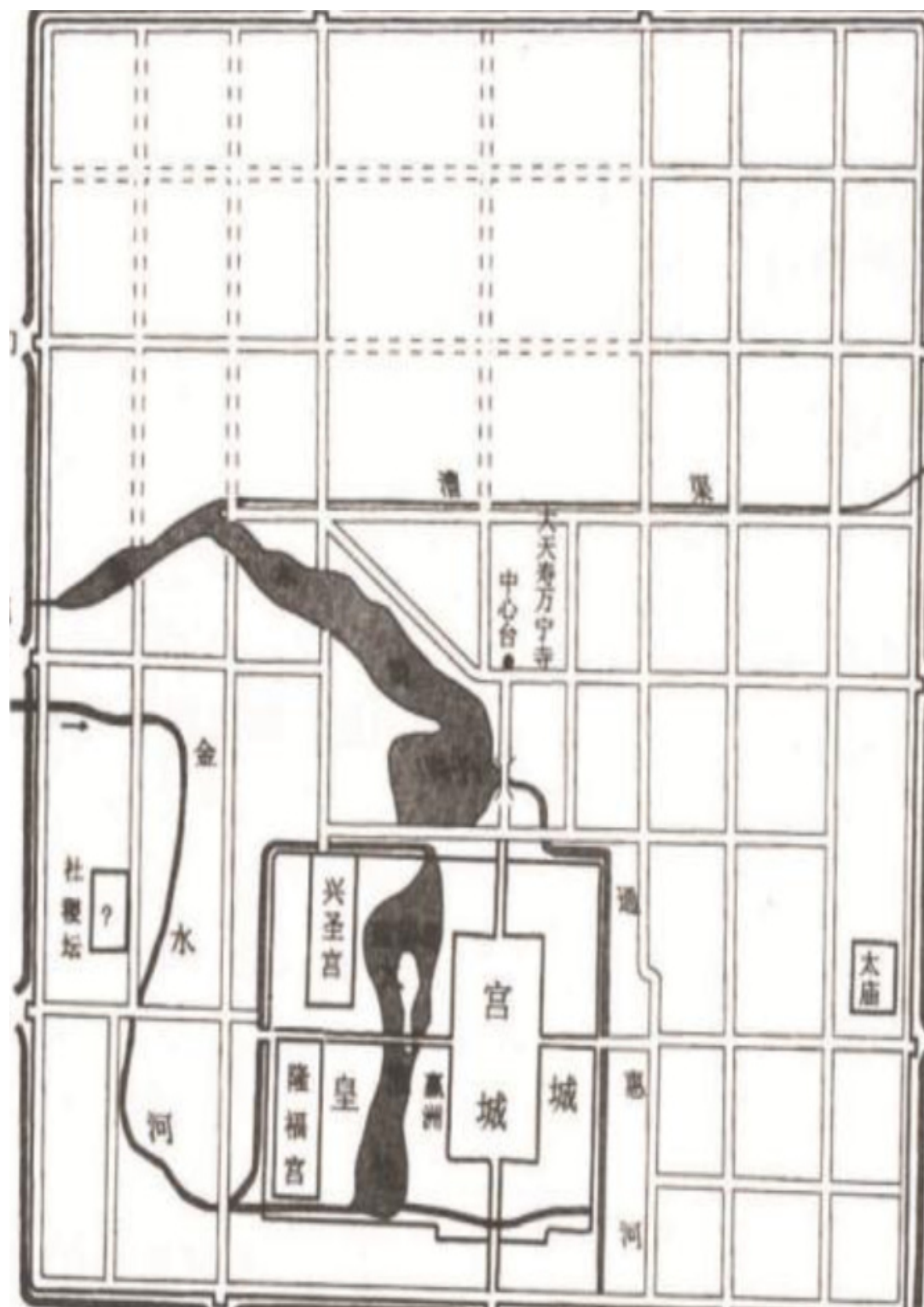
ΠΕΚΙΝΟ

Το Πεκίνο είναι μια από τις αρχαιότερες πόλεις στον κόσμο. Τα πρώτα χρόνια η πόλη ήταν γνωστή με το όνομα Νταντού μα κατά τη διάρκεια της δυναστείας των Ming άλλαξε το όνομα της πόλης σε Μπεϊζίν (Πεκίνο) που σημαίνει "η βόρεια πρωτεύουσα". Η πόλη αποτέλεσε την πρωτεύουσα της Κίνας για τουλάχιστον 900 χρόνια και η διαμόρφωση της είναι εντυπωσιακή. Κοιτώντας την διάταξη της πόλης, εύκολα γίνεται αντιληπτό πως πρόκειται για ένα ιδιαίτερα συγκεντρωτικό και φεουδαρχικό σύστημα με βασικό πυρήνα την βασιλική πόλη και συγκροτήματα ανακτόρων.

Εικ. 3.4
Τα τείχη της
εξωτερικής πόλης.

Η προγενέστερη πόλη Νταντού που λίγο διαφέρει από την μεταγενέστερη ήταν μια τριπλά περιτοιχισμένη περιοχή. Οι τρεις πλευρές του εξωτερικού τείχους είχαν από τρεις πύλες ενώ η βόρεια πλευρά είχε δύο. Το γεγονός πως το βόρειο τείχος, το οποίο είναι και το πιο απομακρυσμένο από το βασιλικό παλάτι, έχει τις λιγότερες πύλες, υπογραμμίζει την βασιλική μεγαλοπρέπεια. Προπύργια σε κάθε γωνία και εξωτερικές τάφροι έκαναν την πόλη απόρθητη.

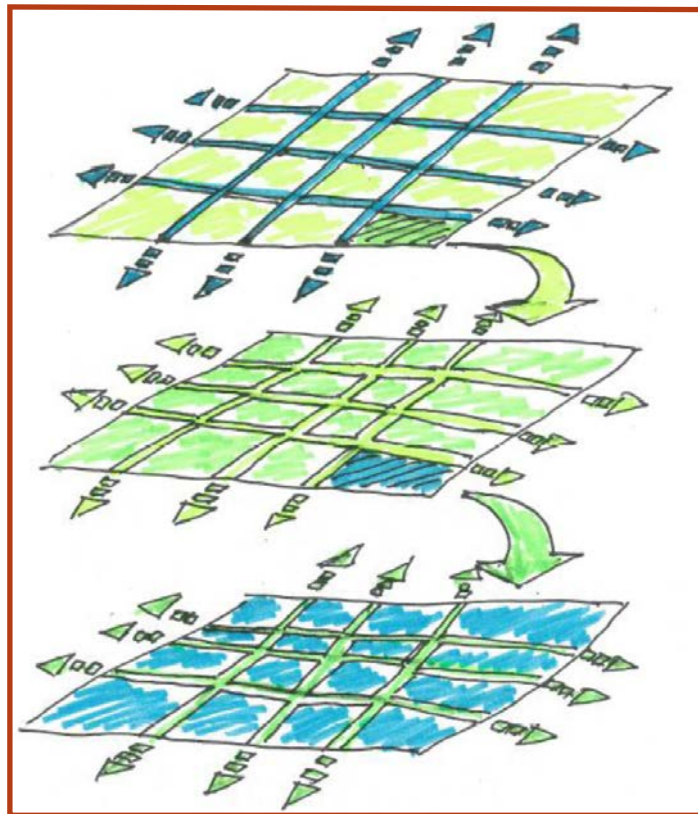
Εικ. 3.5
Αναπαράσταση της
πόλης Νταντού.

3. Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα

Κεντρικοί δρόμοι οδηγούσαν στις κεντρικές πύλες και μεταξύ κάθε ζευγαριού των συμμετρικών πυλών ήταν οι "λεωφόροι". Η σύνδεση οδών και πυλών χώριζε την πόλη σε συγκεκριμένες περιοχές κάνοντας την να μοιάζει με σκακιέρα. Οι δευτερεύουσες οδοί που είχαν επιτρεπτό όριο πλάτους μικρότερο από τις λεωφόρους ονομάζονταν "οδοί" και οι δρόμοι που συνέδεαν τα προαύλια ονομάζονταν "αλέα". Το δικαστήριο και η αγορά βρίσκονταν μπροστά και πίσω από το βασιλικό παλάτι. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί το γεγονός πως το υπόγειο σύστημα παροχής νερού είχε εγκατασταθεί πολύ πριν την οικοδόμηση της πόλης.

Εικ. 3.6

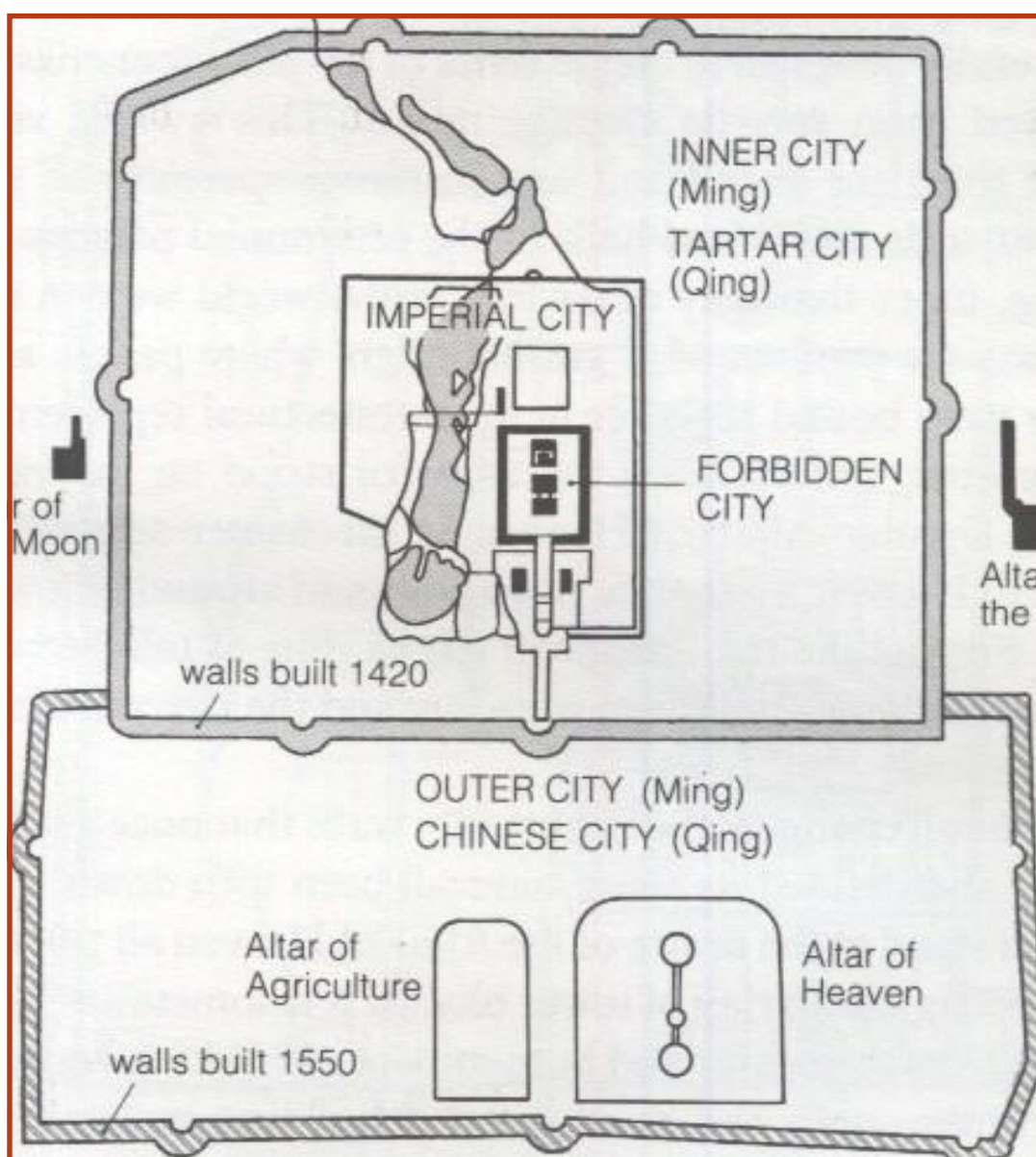
Λεωφόροι, Οδοί, Αλέα

Εικ. 3.7

Η Απαγορευμένη πόλη του Πεκίνου

Από το 1402 η Νταντού μετονομάστηκε σε Πεκίνο και ξεκίνησε η αναδιάταξη της νέας πρωτεύουσας. Λόγω της μείωσης του πληθυσμού εξαιτίας των συχνών πολέμων και των αρρωσιών, τα όρια της παλιάς πόλης άλλαξαν. Το βόριο τείχος εγκαταλήφθηκε και για αυτόν τον λόγο μετατοπίζεται 2,5 χιλιόμετρα νοτιότερα. Ακόμα, το νότιο τείχος της επεκτάθηκε και αυτό 1 χιλιοστό προς τα έξω με αποτέλεσμα το βασιλικό παλάτι να είναι κεντροθετημένο σύμφωνα με την υπάρχουσα αξονική συμμετρία. Η νέα πόλη αλλάζει όρια και ανοικοδομείται. Το προστιθέμενο μέρος αποτελεί την εξωτερική πόλη ενώ το υπόλοιπο μέρος της, περικλυόμενο από τείχος ονομάζεται κεντρική πόλη. Μέσα στην κεντρική πόλη περικλείεται η αυτοκρατορική πόλη στο κέντρο της οποίας σχηματίζεται άλλη μια μικρή πολιτεία. Αυτή είναι η απαγορευμένη πόλη, μια εσώκλειστη περιοχή που αποτελούσε αυστηρά μόνο τον χώρο των αυτοκρατορικών οικογενειών.

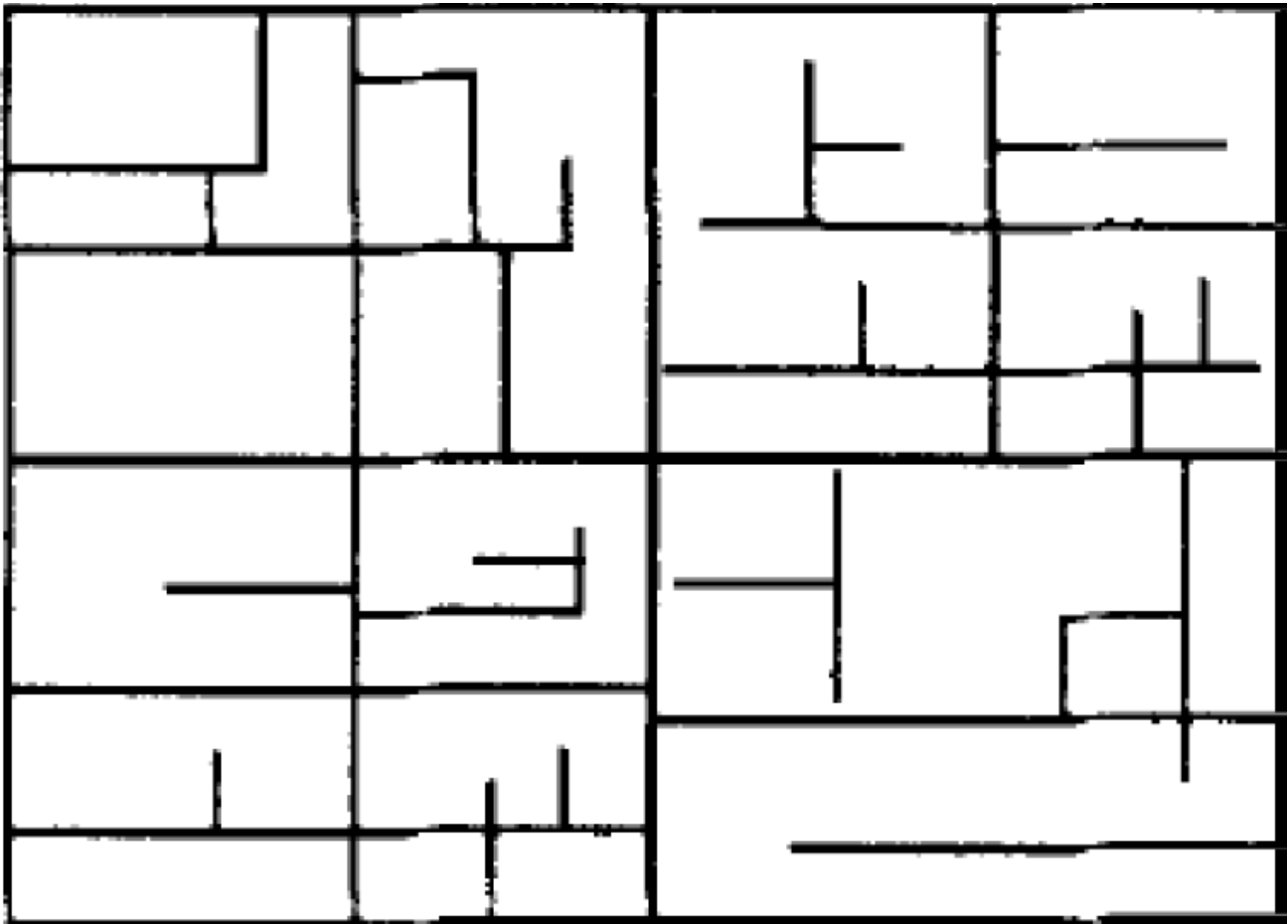

Εικ. 3.8
Κάτοψη νέας πόλης
Πεκίνο

3. Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα

Ο τόσο εμφανής κοινωνικός διαχωρισμός δεν σταματάει εδώ αλλά τον χώρο της πόλης επηρεάζει και άλλο ένα ακόμα γνώρισμα φεουδαρχικού κανονισμού. Η προνομιούχα αυτοκρατορική περιοχή επιτρεπόταν να έχει μέγιστο ύψος τείχους 20-25 μέτρα, δρόμους πλάτους 12-16 μέτρων, επτά παλάτια και τρεις πύλες διαφυγής. Η κρατική περιοχή, που απευθυνόταν σε λίγο κατώτερα στρώματα έπρεπε να έχει μέγιστο ύψος τειχών 15-20 μέτρα, δρόμους πλάτους 10-12 μέτρα, πέντε παλάτια και δύο πύλες ενώ τέλος, η εξωτερική πόλη που απευθυνόταν στις χαμηλότερες κοινωνικές ομάδες επιτρεπόταν να έχει τείχη ύψους 12-15 μέτρων, 8-10 μέγιστο πλάτος δρόμων, 3 παλάτια και μία πύλη.

Ο κοινωνικός διαχωρισμός φαίνεται και στις κατοικημένες περιοχές. Κάθε τετράγωνο χωριζόταν από ένα σύστημα σταυρωτών δρόμων σε τέσσερα μικρότερα τετράγωνα, τέσσερις δηλαδή χώρους κατοίκησης. Τοίχοι και ταύροι έφραζαν τους δρόμους με αποτέλεσμα κάθε χώρος να είναι εντελώς απομονωμένη από τον γειτονικό. Όλο αυτό το σύστημα φραγμών είναι ένα στοιχείο που φανερώνει τον απολυταρχικό χαρακτήρα της εξουσία.

Εικ. 3.9: Σύστημα φραγμών των κατοικιών.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Μελετώντας την επί χρόνια πρωτεύουσα της κινεζικής αυτοκρατορία μια σπουδαία αρχιτεκτονική με αυστηρά γεωμετρικούς κανόνες και ομοιομορφία φάνηκε να την χαρακτηρίζουν. Το Πεκίνο του 14ου αιώνα ελάχιστα είχε αλλάξει από την προγενέστερη πόλη τόσο πολεοδομικά όσο και πολιτισμικά. Ανέκαθεν, μια αυστηρή φεουδαρχική πραγματικότητα διακατείχε τους κανόνες εξουσίας και αυτό φαίνεται μέσα από τη διάταξη των πόλεων.

Μέχρι τον 19ο αιώνα, που η Κίνα έρχεται αντιμέτωπη με τις Μεγάλες δυνάμεις, οι κινεζικές δυναστείες είχαν να ανησυχούν για πολύ συγκεκριμένες απειλές. Τα βλοσυρά τείχη διαμορφώθηκαν έτσι στο να σταματάνε τους γειτονικούς λαούς που από πολύ παλιά τους απειλούσαν. Το Σινικό τείχος, ένα από τα μεγαλύτερα οικοδομικά κατασκευάσματα των αιώνων, αγκάλιαζε ολόκληρη την χώρα και εξασφάλιζε σε μεγάλο βαθμό ευημερία. Βέβαια η στρατιωτική μηχανική δεν διέφερε πολύ με αυτήν προγενέστερων πολιτισμών σε άλλα μήκη και πλάτη του πλανήτη.

Αυτό που κάνει εμφανή την μεγάλη διαφορά των κινεζικών πόλεων από τις πόλεις που μέχρι τώρα έχουν μελετηθεί είναι ο τόσο έντονος διαχωρισμός των κοινωνικών τάξεων στον χώρο. Κάθε καινούργιος αυτοκράτορας διατηρούσε τον απολυταρχικό χαρακτήρα και αυτό φαίνεται από την έκφραση των δομών. Μελετώντας την πόλη Πεκίνο φάνηκε πως το παλάτι είχε ιδιαίτερη θέση στο κέντρο της πόλης, και ίση απόσταση από τις τέσσερις πλευρές των τειχών. Το κεντροβαρικό παλάτι ήταν περιτειχισμένο με το πιο ψηλό τείχος και όριζε την απαγορευμένη για τους πολίτες πόλη. Μεγάλες λεωφόροι οδηγούσαν στις κεντρικές πύλες και σπουδαία οικοδομήματα υπογράμμιζαν την υποταγή. Όσο η πόλη ανοιγόταν από την απαγορευμένη πόλη προς τα έξω, τα τείχη και οι δρόμοι μικραίνουν. Ακόμα και στις περιοχές των πολιτών τοίχοι απομόνωναν τις γειτονικές κατοικίες.

Αυτός ο τόσο έντονος διαχωρισμός των ανθρώπων συνδέεται απόλυτα με τον πόλεμο και ότι απορρέει από αυτόν αφού η υποταγή των πολιτών στους άρχοντες για αιώνες εξασφάλιζε την ευημερία. Συμπεραίνουμε ότι η πόλη του Πεκίνου δομήθηκε με βάση τον έντονο διαχωρισμό της κυρίαρχης άρχουσας τάξης από το σύνολο. Ωστόσο η επιλογή του χώρου στον οποίο κατοικούσαν και δραστηριοποιούνταν οι βασιλείς δεν ήταν τυχαία αφού πάντα επιλεγόταν το πιο ασφαλές σημείο της εκάστοτε πόλης.

3.2 Δυτική Ευρώπη

Η εποχή από τον 16ο αιώνα και έπειτα αποτελεί σταθμό του νεότερου ευρωπαϊκού πολιτισμού αφού καθιερώνεται η έννοια του έθνους και καθορίζονται τα εθνικά σύνορα. Την γενικότερη αναρχία και σύγχυση του ευρωπαϊκού μεσαίωνα διαδέχεται η αναγεννησιακή περίοδος όπου μεγάλες ανακαλύψεις και νέα αστικά πρότυπα, ως συνέπεια ενός γενικότερου πολιτικο-οικονομικού και κοινωνικού μετασχηματισμού, αρχίζουν και καθορίζουν το δυτικό πολεοδομικό μοντέλο. Λόγω της αλλαγής της αστικής αντίληψης και της επιστροφής στα αρχαία πρότυπα, δίνεται μια έμφαση στην ευρυχωρία, την ιεραρχία, την τάξη, τη συμμετρία, την αρμονία, την άνετη κυκλοφορία και την υγιεινή.

Η αναγεννησιακή πόλη διαφέρει αρκετά από τη μεσαιωνική πόλη ως προς τη δομή της αφού οι νέες στρατιωτικές ανάγκες που προέκυψαν από την εφεύρεση και τη χρήση του πυροβόλου άλλαξε σε μεγάλο βαθμό τόσο τις οχυρωματικές τεχνικές όσο και το σχεδιασμό του αστικού χώρου. Πέρα δηλαδή από τις αρχιτεκτονικές ματιές και τις θεωρίες που αναπτύσσονταν γύρω από τον χώρο και την αστική τέχνη καθιερώνεται και μία ιδιαίτερα διαφορετική στρατιωτική μηχανική.

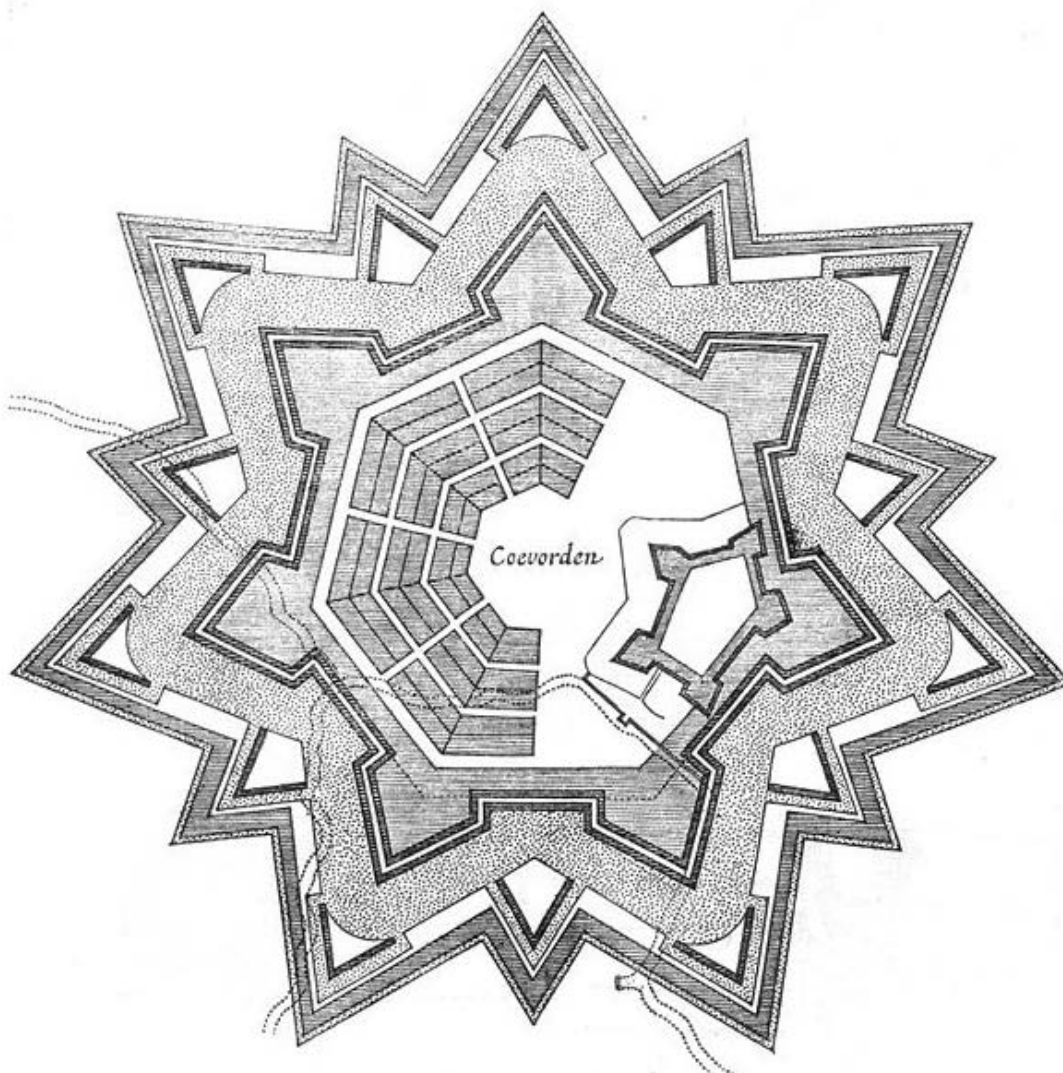

Εικ. 3.10
Άποψη της πόλης
Bourtang

ΣΤΡΑΤΙΩ ΤΙΚΗ ΜΗΧΑ ΝΙΚΗ

Στις περισσότερες πόλεις της αναγεννησιακής περιόδου, ένα σύστημα προστατευτικών οχυρών που περιέβαλλαν τον οικισμό αποτελούσε τα «φρούρια-αστεριών» (star forts) που πρωτοεμφανίστηκαν στην Β. Ιταλία όταν ο γαλλικός στρατός εξοπλίστηκε με το νέο πυροβόλο και κατέστρεψε τις μεσαιωνικές οχυρώσεις. Τα φρούρια αυτά αποτελούνταν από πολλούς τριγωνικούς προμαχώνες και τάφρους. Ο κάθε προμαχώνας «κάλυπτε» τον άλλον κατά την κρίσιμη στιγμή της πολιορκίας και η τριγωνική μορφή τους προστάτευε το υπόλοιπο τείχος από την πυρκαγιά και την ολοκληρωτική καταστροφή. Οι σημαντικές αλλαγές που εμφανίστηκαν στη συμπεριφορά του πολέμου με την εμφάνιση της πυρίτιδας σηματοδότησαν την μεγάλη αλλαγή της μορφής των πόλεων και την καθιέρωση του ακτινωτού πολεοδομικού σχεδιασμού του οικισμού αφού διευκόλυνε την αμυντική χρήση του πυροβόλου που από το κέντρο μιας πλατείας σκόπευε κατά μήκος των ακτινικών αρτηριών. Πολλές πόλεις μοιάζουν σαν μικροί πυρήνες προστατευμένοι από ένα παχύ, ισχυρό κέλυφος και εντός των τειχών ακτινωτοί πλατιοί δρόμοι ενώνουν τις πύλες με τις κεντρικές πλατείες. (1)

(1) Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας | Ευάγγελος Π. Δημητριάδης | Εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1995, σελ: 260

Εικ. 3.11
Κάτοψη φρουρίου
Coevorden στην
Ολλανδία (1647)

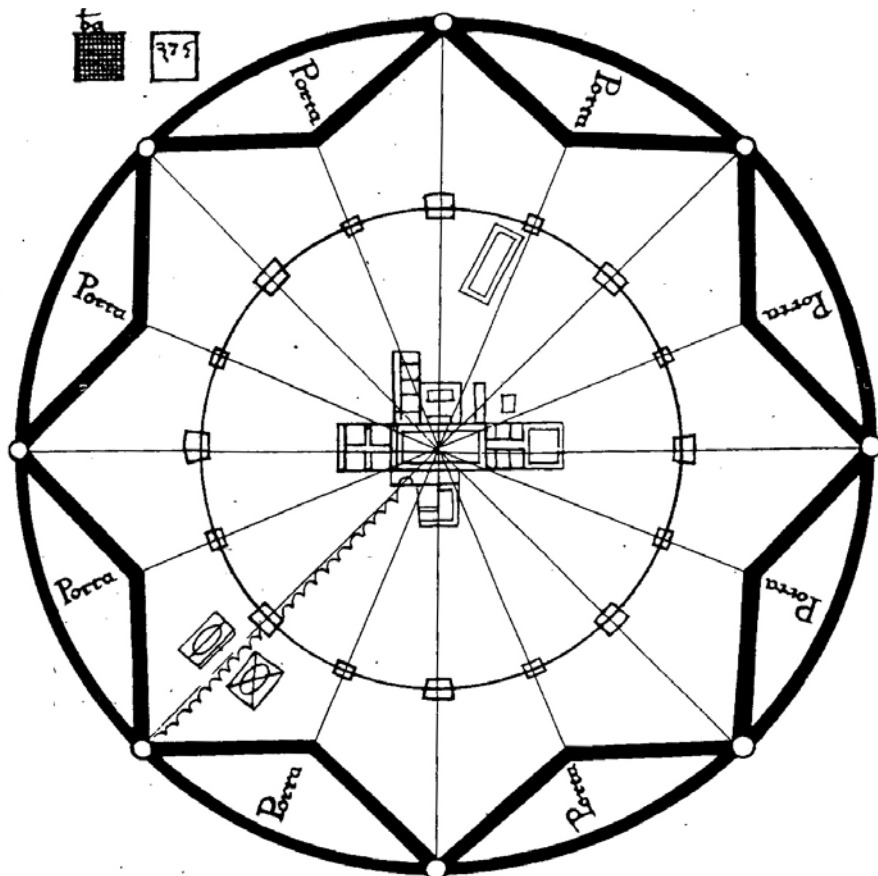
Η ΙΔΑΝΙΚΗ ΠΟΛΗ

Ο τύπος της πόλης Sforzinda αποτέλεσε πρότυπο για πολλές υπάρχουσες ή νέες πόλεις της αναγεννησιακής Ευρώπης και κυρίως πόλεις σε στρατιωτικές ζώνες οι οποίες σχεδιάστηκαν σύμφωνα με το πρότυπο αυτό σαν ισχυρά οχυρά.

Η νέα αντίληψη της αισθητικής φύσης της πόλης κοντά στη λειτουργία της, δημιουργεί ένα σχέδιο με οχτώ εξέχουσες και οχτώ εισέχουσες γωνίες. Στις εξέχουσες γωνίες ήταν οι οχτώ πύργοι που προστάτευαν την πόλη ενώ στις εισέχουσες οι πύλες της. Στο κέντρο του σχήματος ήταν τοποθετημένη η κεντρική πλατεία και το παλάτι του Δούκα. Από το κέντρο της πλατείας ξεκινούν δεκαέξι ακτινικοί δρόμοι που τέμνουν μια κυκλική αρτηρία και καταλήγουν είτε στις πύλες είτε στους πύργους. Οι οχτώ πλατείες οι οποίες βρίσκονται σε ακτινικές αρτηρίες που συνδέουν το κέντρο με τους αντίστοιχους πύργους γίνονται πλατείες εκκλησιών ενώ οι υπόλοιπες οχτώ πλατείες οι οποίες βρίσκονται σε αρτηρίες που συνδέουν το κέντρο με τις πύλες γίνονται πλατείες αγορών. (2)

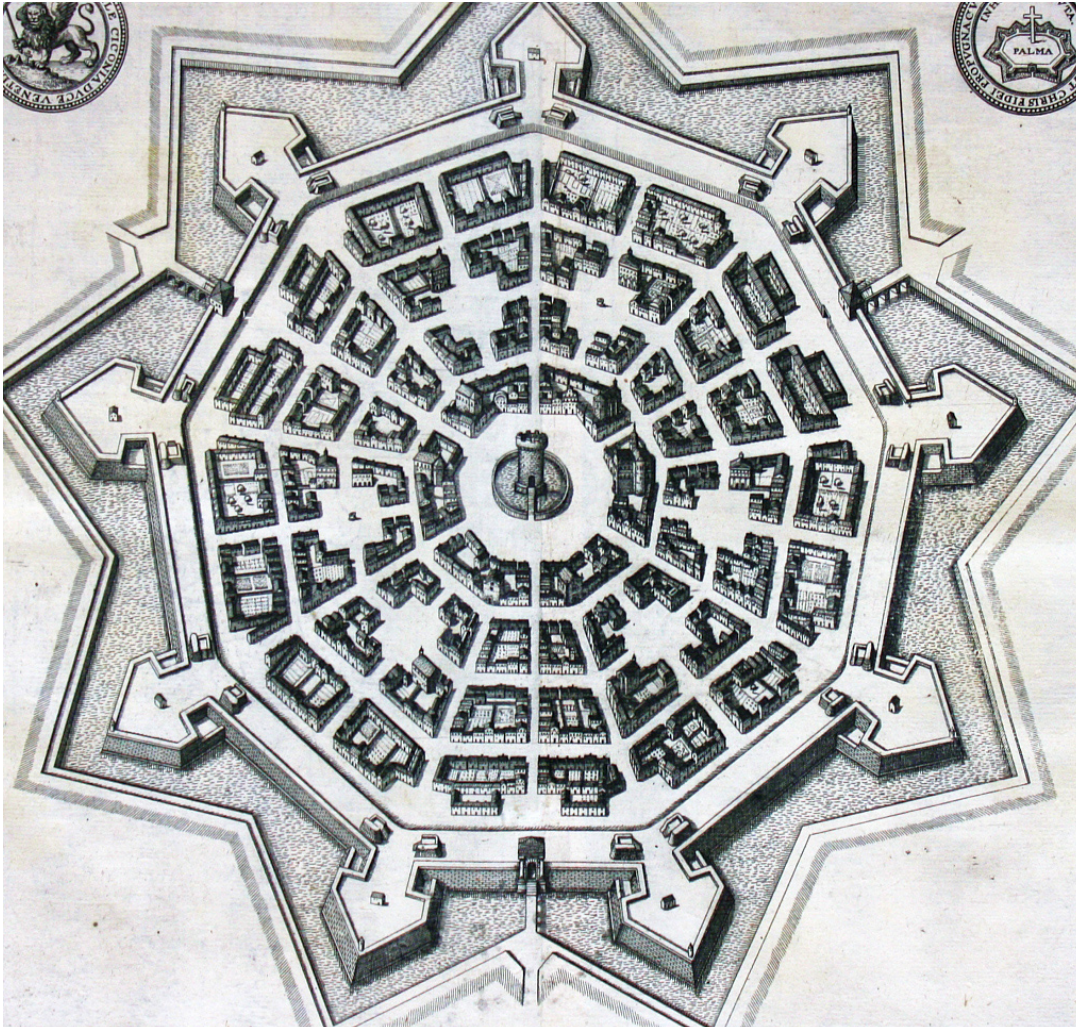
Η αστεροειδής οχύρωση που δημιουργείται είχε μια διαφορετική επιρροή στη διαμόρφωση της αναγεννησιακής πόλης και του δομημένου χώρου της. Με κύριο σκοπό την αποτελεσματική προστασία από τα νέα όπλα τα οχυρά ορίζουν με έναν πρωτότυπο τρόπο την αστική ανάπτυξη εντός των τειχών και το ορθοκανονικό σύστημα πολεοδόμησης δεν αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό του σχεδιασμού.

(2) Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας | Ευάγγελος Π. Δημητριάδης | εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1995, σελ.: 263

Εικ. 3.12
Ιδανική πόλη Sforzinda.

Η πόλη Palma Nuova είναι ένα από τα σημαντικότερα και καλύτερα διατηρημένα φρούρια στρατιωτικής αρχιτεκτονικής της ύστερης αναγέννησης. Είναι μια από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις εφαρμογής των αναγεννησιακών θεωριών και τεχνικών.

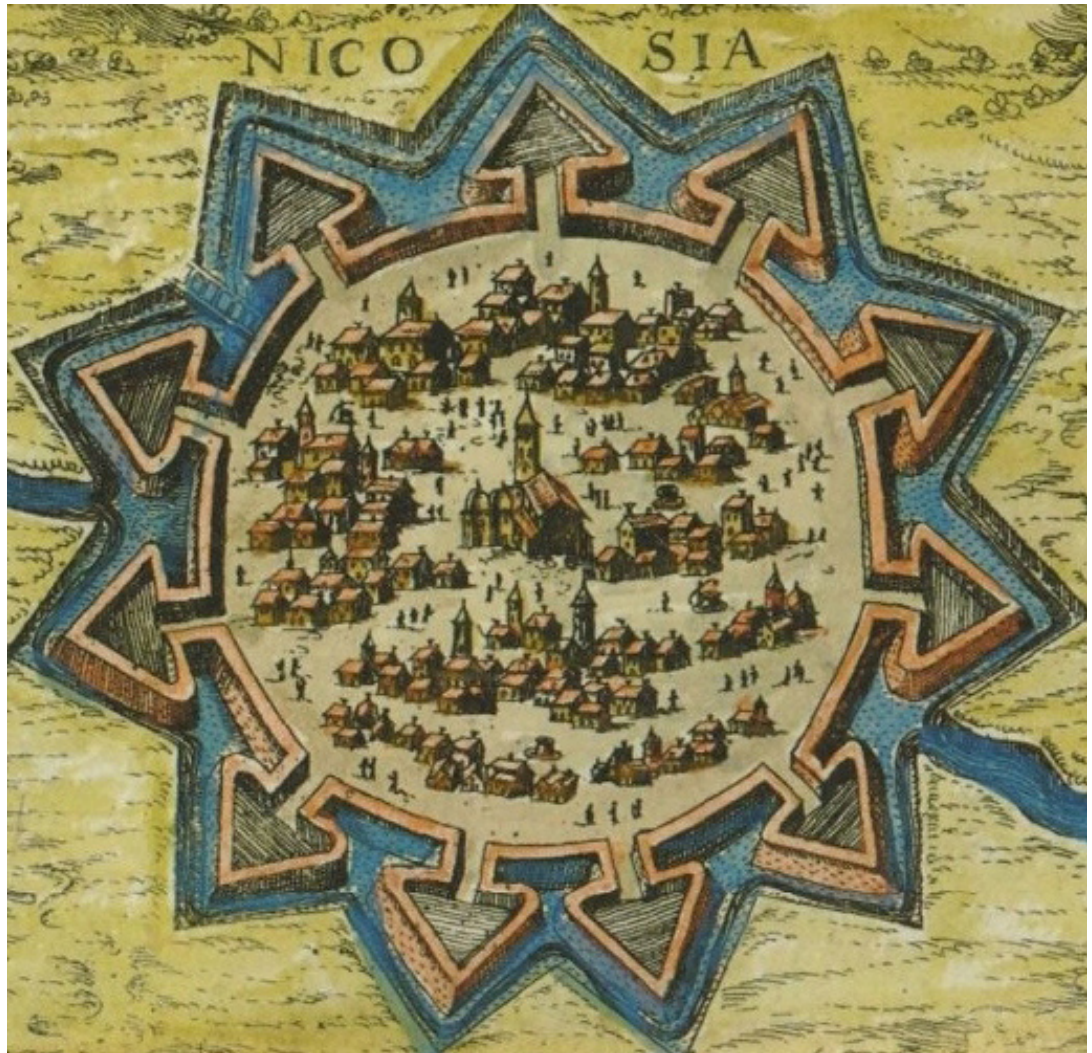

Εικ. 3.13
Κάτοψη πόλης Palma
Nuova

Μελετώντας τη ρυμοτομία της πόλης είναι φανερό πως στην πόλη εφαρμόστηκαν οι βασικοί άξονες πολεοδόμησης που όριζε το σχέδιο της Sforzinda. Βασικό χαρακτηριστικό στο σχεδιασμό της είναι το πνεύμα απολυταρχίας και της υποταγής στο μονάρχη και έτσι το παλάτι βρίσκεται στο κέντρο της πόλης.

3. Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα

Εικ. 3.14
Κάτοψη Λευκωσίας
στη Κύπρο (1597)

Εικ. 3.15
Φρούριο Star fort
στην Ολλανδία

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Σε γενικά πλαίσια η αναγεννησιακή περίοδος επηρέασε ιδιαίτερα την εξελικτική πορεία των πόλεων και αποτέλεσε το σημείο τομής των παλαιών και των σύγχρονων κοινωνιών. Από την μια οι πολεμικές συγκρούσεις συνεχίζουν και επηρεάζουν το κτισμένο περιβάλλον από την άλλη η απολυταρχική εξουσία προσαρμόζει το στρατιωτικό, αστυνομικό και ιδεολογικό σύστημα που επιβάλλει στις ιδιαίτερες συνθήκες του πολεοδομικού περιβάλλοντος.

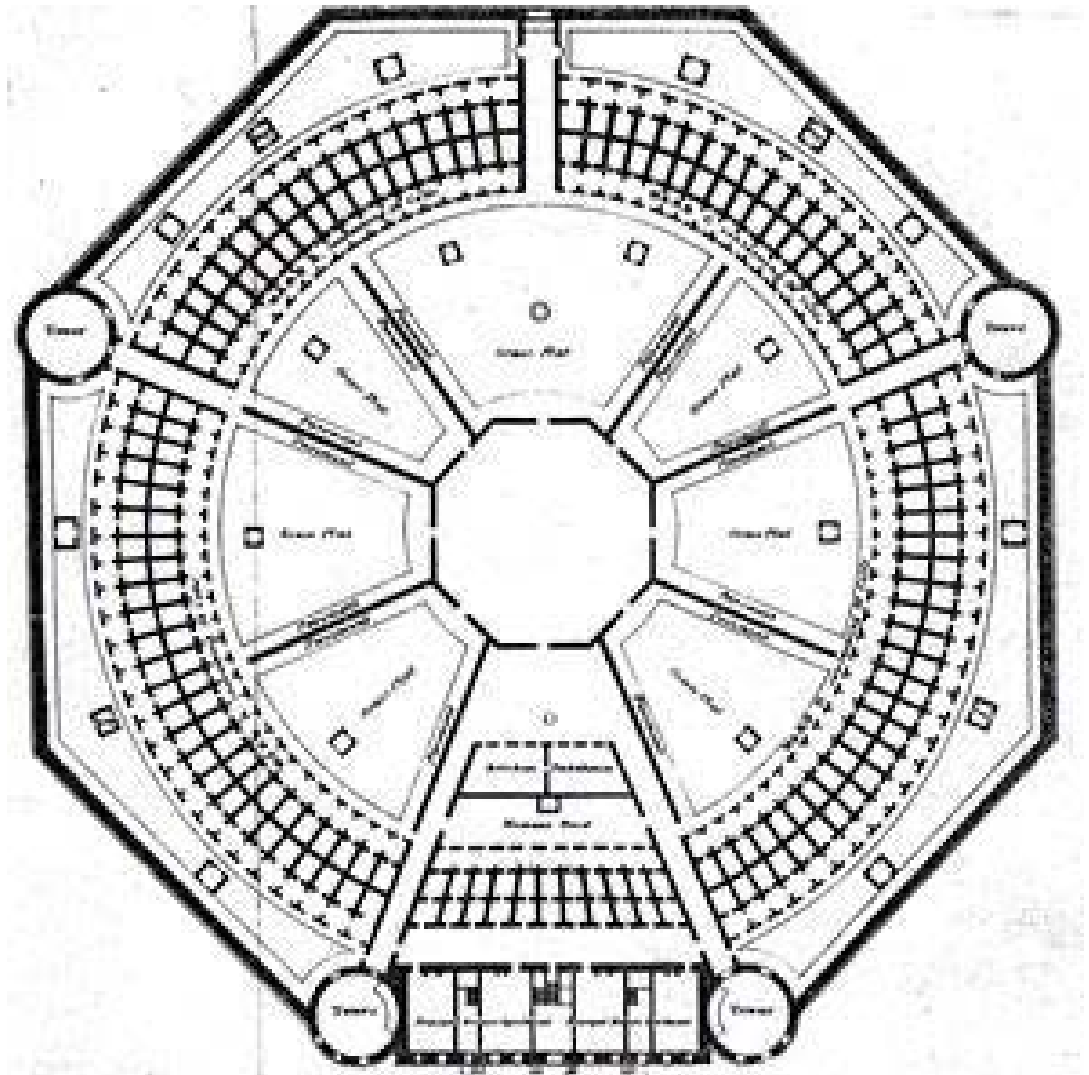
Η χρήση της πυρίτιδας επέτρεψε στους μηχανικούς να φτιάξουν πόλεις σύμφωνα με το ακτινοκεντρικό σχέδιο το οποίο και εξυπηρετούσε στις νέες στρατιωτικές ανάγκες. Σε αυτό το μοντέλο διαμόρφωσης του χώρου, οι τάφροι, που άλλοτε είναι γεμάτες νερό και άλλοτε όχι, καθώς επίσης και τα τείχη με τους πύργους και τους επιβλητικούς προμαχώνες ρυθμίζουν την ρυμοτομία. Η ιδανική πόλη δεν είναι αυτή που βρίσκεται σε λόφους και απόκρημνα σημεία αλλά σε κατάλληλα διαμορφωμένες πεδιάδες. Η καινούργια οχύρωση απαιτεί να διαμορφώσει ολόκληρη τη πολεοδομία αφού τα τείχη παύουν να αγκαλιάζουν τα πολεοδομικά όρια. Η αυστηρή γεωμετρία, η μορφολογική πρωτοτυπία καθώς επίσης και οι συμμετρικές αναλογίες που έδιναν σχήμα στον οικισμό, εκτός ότι διαχώριζαν τη πόλη από τα τείχη, εξασφάλιζαν αποτελεσματική αμυντική τεχνική. Τα οχυρά σε σχήμα αστεριού ήταν η κατάλληλη μορφή που θα επέτρεπε την αντεπίθεση από τα προεξέχοντα άκρα.

Όμως με τον πέρασμα των χρόνων η αυστηρή στρατιωτική μηχανική και γεωμετρική οργάνωση της 'αστεροειδούς' πόλης-φρούριο γίνεται το μέσο πολιτικής εξουσίας στο πλαίσιο μιας αυστηρής ιεραρχίας τάξεων που ελέγχονται από τον απόλυτο μονάρχη. Είναι η απαρχή της εφαρμογής της έμμεσης πολιτικής βίας που θα καθορίσει στη συνέχεια τη μορφή των πόλεων και τη θέση των κοινωνικών τάξεων σε αυτή. Φάνηκε ήδη πως η πολεοδομική διάταξη των παραπάνω πόλεων συνδυάζει την ευθεία ακτινοκεντρική οδό με το ορθοκανονικό σύστημα συνοικιών στο εσωτερικό. Υπάρχει δηλαδή το παιχνίδι ανοιχτών και κλειστών χώρων όπου αναπτύσσονται κοινωνικές σχέσεις συλλογικότητας όπως άλλωστε δίδαξαν οι διαφωτιστές και οι εκπρόσωποι της αναγέννησης, αλλά υπάρχει και ο στρατιωτικός έλεγχος των γειτονιών μέσω των ευθειών οδών. Δεν είναι τυχαίο φυσικά πως αυτό το σύστημα πολεοδόμησης βρήκε πλήρη εφαρμογή στις φυλακές.

3. Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα

(3) Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής | Michel Foucault | Εκδόσεις Ράππα, 1976, σελ.164

“στο περιφερειακό κυκλικό οικοδόμημα είναι κανείς απόλυτα ορατός, χωρίς ποτέ ο ίδιος να βλέπει. Από τον κεντρικό πύργο βλέπει κανείς τα πάντα, χωρίς ποτέ να τον βλέπουν.” (3)

Εικ. 3.15
Κάτοψη ισογείου της πρώτης Φυλακής του Pittsburgh, έργο του William Strickland, 1818-27.

Φτάνοντας όλο και πιο κοντά στο σήμερα πολλές θα είναι οι νέες μέθοδοι με τις οποίες οι κυρίαρχη κάθε φορά τάξη θα προσαρμόζει στο κτισμένο περιβάλλον με σκοπό τη διατήρηση της εξουσίας της. Χαρακτηριστικό των σύγχρονων εποχών είναι η αστυνόμευση των καταπιεσμένων τάξεων και η κατάλληλη μορφολογία της πόλης. “Ο σύγχρονος πόλεμος είναι επαναστατικός” (4) και οι ταξικοί διαχωρισμοί θα οδηγήσουν σε ταξικό πόλεμο, κοινωνική πάλη, εξέγερση και επανάσταση. Η αμυντική εξέλιξη εγκαινίασε την αναγκαιότητα του ειδικά οργανωμένου στρατού που εδράζεται στη πόλη. Έτσι αναπτύσσεται η στρατονομία και το στρατόπεδο μέσα στη πόλη αποτελεί συστατικό της νέας κοινωνίας. Αυτή η μορφή πολέμου δεν αντιμετωπίζεται με οχυρά και προπύργια αλλά με την έμμεση καθοδήγηση και χειραγώγηση των ανθρώπων μέσα στο δομημένο χώρο.

(4) Ανατρεπτικός πόλεμος | Μπράσος Ιωάννης | Αθήνα 1971

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.

Ταξικός “πόλεμος”

Μελετώντας την ιστορία των πόλεων από τα προϊστορικά χρόνια έως τον 17αίωνα, επιβεβαιώθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, πως πολλά από τα χαρακτηριστικά τους ήταν ανέκαθεν συνδεδεμένα με τον πόλεμο. Οι οχυρώσεις που τις περιέβαλαν και η έκφραση των δομών στο χώρο δημιουργήθηκαν και εξελίχθηκαν σχεδόν πάντα συνοδευόμενα από τον φόβο της κατάκτησης, της εξολόθρευσης και του αφανισμού. Ο πόλεμος, που ως έννοια συνδέεται με κάθε είδους επιθετική διαμάχη υπήρξε παράγοντας διαμόρφωσης του πολεοδομικού ιστού αφού η πόλη αναπτυσσόταν σε σχέση με τα βαριά τείχη. Πολιτικά και θρησκευτικά συγκροτήματα συνυπήρχαν στο κέντρο του οχυρωμένου τμήματος, οι κατοικίες μαζί με τα βιοτεχνικά καταστήματα καταλάμβαναν τον χώρο εντός της περιτειχισμένης περιοχής ενώ το εμπόριο και η γεωργία τις περισσότερες φορές διεξάγονταν έξω από τις οχυρές πύλες.

Η εικόνα των οικισμών συχνά μαρτυρούσε τις κοινωνικές διαστρωματώσεις αφού με γνώμονα την απόσταση από τα τείχη οι ανώτερες τάξεις πολιτών κατοικούσαν στο πιο προστατευμένο τμήμα. Ακόμα και όταν το αυτοκρατορικό ιδεώδες γκρέμισε τα τοπικά τείχη και έσπασε την εσωστρέφεια των πόλεων, στρατιωτικοί μηχανισμοί ρύθμιζαν την ενδοχώρα. Δρόμοι, υδραγωγεία, αμυντικές γραμμές από κάστρα και προπύργια ακολουθούσαν τις εκάστοτε πολιτικές υπεράσπισης των εδαφών και χαρακτήριζαν τη δομή των πόλεων.

Πλησιάζοντας τον 19 αιώνα η Αναγέννηση και ο Διαφωτισμός βοήθησαν στο να αποδυναμωθούν οι πόλεις του Μεσαίωνα και το θεοκρατικό μοντέλο. Επίσης τόσο η Βιομηχανική όσο η Αμερικανική και Γαλλική επανάσταση προκάλεσαν θεμελιώδεις ανακατατάξεις στην μορφή των κοινωνιών και νέους όρους στην ανάπτυξη των πόλεων. Τα παλιά πολεοδομικά κέντρα, ο πυκνός αστικός ιστός και η εσωστρέφεια δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις των νέων παραγωγικών σχέσεων. Μέσα σε αυτές τις διαδικασίες τα κτήρια και οι πολεοδομικές συγκροτήσεις που στέγαζαν τα παλαιά κέντρα εξουσίας έπαψαν να είναι κορυφαία σύμβολα ενώ τα τείχη και οι διάφορες οχυρώσεις λειτουργούσαν περισσότερο ως τροχοπέδη για την οικονομική ανάπτυξη και τον πλουτισμό παρά ως εργαλείο ασφάλειας των κατοίκων. (1)

(1) Το τέλος των παλαιών πόλεων | σημειώσεις μαθήματος Πολεοδομίας Ι, Σχολής Αρχιτεκτόνων Ε.Μ.Π | διδάσκοντες : Γιάννης Πολύζος, Νίκος Μπελαβίλας, Φερενίκη Βαταβάλη | Ακαδημαϊκό έτος 2004-2005

Οι διάφορες μορφές εξαναγκασμού και εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο σε συνδυασμό με τον άνισο καταμερισμό του πλούτου είχαν ως αποτέλεσμα την ύπαρξη κοινωνικών ανισοτήτων . Οι ταξικές αντιθέσεις δημιουργήθηκαν από τα ασυμβίβαστα και εκ διαμέτρου αντίθετα ταξικά συμφέροντα. Η επιβολή της πλούσιας μειοψηφίας πάνω στην φτωχή πλειοψηφία παραμένει το βασικό χαρακτηριστικό των κοινωνιών ακόμα και τον 21 αιώνα. Αυτές οι αντιθέσεις οδήγησαν σε συγκρούσεις και ταξικό "πόλεμο".

Σήμερα τα νέα όπλα μεταφέρουν δεσμευτικά πια την άμυνα της πόλης έξω από τα φυσικά της όρια. Η κίνηση του πολέμου δεν εξαρτάται από την κίνηση των στρατευμάτων και των φαντάρων αλλά η ταχύτητα του ταγκ είναι αυτή που καθορίζει την άμυνα. Τα αμετακίνητα χαρακώματα ανήκουν στο παρελθόν αφού η αεράμυνα προστατεύει την πόλη απ' έξω ενώ η πολιτική άμυνα προστατεύει το εσωτερικό της.

Σε αυτό το κεφάλαιο θα εξεταστεί ιδιαίτερα η πολιτική αμυντική στρατηγική της σύγχρονης πόλης η οποία επικεντρώνεται στον κοινωνικό διαχωρισμό του χώρου. Υπάρχει η ισχυρή αντιπαράθεση έντονα συγκρουόμενων ομάδων που κάθε μία έχει ναί μεν ανάγκη τις υπόλοιπες αλλά ταυτόχρονα τις πολεμά. Η ταξική πάλη φανερώνεται στο χώρο της πόλης από τον τρόπο με τον οποίο οι κοινωνικές ομάδες κατανέμονται σε αυτόν. Αυτό το είδος πολέμου που διεξάγεται σ' όλη τη σφαίρα της οικονομικής, πολιτικής και ιδεολογικής πραγματικότητας επηρέασε τη ρυμοτομία, τον πολεοδομικό ιστό και τη δόμηση της σύγχρονης πόλης.(2)

(2) <http://www.edon.org.cy/i-diki-mas-antilipsi/ideologia/taxiki-pali-a/>

Εικ. 4.1
Σκίτσο οδοφράγματος

4.1 Δυτικό πολεοδομικό Μοντέλο

Aπό τον Μεσαίωνα, με το φεουδαρχικό τρόπο παραγωγής προέκυψε μια σταθερότητα στα μεγέθη και τη μορφή των πόλεων. Με τη βιομηχανοποίηση, όμως, διώχθηκαν έμμεσα οι εργαζόμενοι από τα χωράφια και τα προάστια και συγκεντρώθηκαν στις πόλεις. Η αστικοποίηση αυτή είχε δύο σημαντικά αποτελέσματα, πρώτον τη γιγάντωση της εκάστοτε πόλης και δεύτερον τη μεγάλη αντίθεσή της με την ύπαιθρο. Επίσης, η συγκέντρωση της βιομηχανίας δημιούργησε υποβαθμισμένες αστικές περιοχές που σημαδεύονται από τις επιδημίες της χολέρας.

Κατά την βιομηχανική πόλη -πρότυπο, στα κέντρα των μεγαλουπόλεων εμφανίζονται κτήρια τραπεζών, ασφαλιστικών και ναυτιλιακών εταιριών και η αστική διάταξη διαμορφώνεται αποφασιστικά. Επίσης η ειδικευμένη γνώση αποκτά μεγάλη σημασία για την παραγωγή, κάτι το οποίο συνδέεται με την άνθηση των πανεπιστημίων και των ινστιτούτων. Οι εργαζόμενοι στη βιομηχανία είναι οι καλύτερα μορφωμένοι, οι εργαζόμενοι στα μεταλλεία οι λιγότερο μορφωμένοι, ενώ οι εργαζόμενοι στη γεωργία οι τελείως αγράμματοι. (3)

(3) Η κατάσταση της εργατικής τάξης στην Αγγλία| Εγκελς| σελ:63

(4) Bookchin, M. Τα όρια της πόλης, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής, σελ. 80-81

«Με την διάδοση της καπιταλιστικής βιομηχανίας, ό,τι απέμεινε από την συντεχνιακή δομή κατέρρευσε. Και με την εξαφάνιση των συντεχνιών χάθηκαν και οι τελευταίες ενοποιητικές δυνάμεις και των αναγεννησιακών πόλεων.

Από εκεί και ύστερα μία νέα βάση της ζωής στην πόλη αναπτύχθηκε στα αστικά κέντρα του βιομηχανοποιημένου δυτικού κόσμου, αλλάζοντας ποιοτικά όλες τις προϋπάρχουσες κοινωνικές σχέσεις μέσα στις πόλεις και μεταξύ της πόλης και της υπαίθρου.» (4)

ΠΑΡΑ ΓΚΟΥ ΠΟΛΕΙΣ

Οι βιομηχανικές μονάδες που εγκαθίσταντο σε περιοχές κοντά στο κέντρο της πόλης αποτελούν ισχυρότατο πόλο έλξης για την εγκατάσταση των εργαζομένων ή των ανέργων που ζητούσαν εργασία. Με τον τρόπο αυτό δημιουργούνται νέες βιομηχανικές ζώνες σε απόσταση μικρή από το ιστορικό ή μεσαιωνικό κέντρο των πόλεων. Σε αυτές τις ζώνες δημιουργούνται οι παραγκουπόλεις με σκοπό να στεγάσουν τους εργαζομένους που ολοένα και περισσότεροι εγκαθίσταντο σε αυτές. Γεγονός είναι ότι η βίαιη και γρήγορη αστικοποίηση δεν συμπίπτει με οικονομική ανάπτυξη και υποδομές, αυτές οι άθλιες κατοικίες υπήρξαν για πολλά χρόνια μέρος αφανούς στρατηγικής. Οι απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης εμπόδιζαν την εξέλιξη των κοινωνικών στρωμάτων που υπό διαφορετικές συνθήκες θα ήταν ικανά να ανατρέψουν την επικρατούσα τάξη πραγμάτων. (5)

(5) Αρχιτεκτονική – Περιβάλλον και πολιτική | Παναγιώτα Ράπτη | εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994 | σελ.:209

Το Λονδίνο είναι το πρώτο παράδειγμα πόλης που αλλάζει πρόσωπο καθώς δημιουργούνται οι πρώτες βιομηχανικές συνοικίες στα ανατολικά και βορειοανατολικά. Η δημιουργία εργοστασίων προσελκύει πληθυσμούς από την ύπαιθρο, οι οποίοι κατά χιλιάδες εγκαθίστανται στις συνοικίες αυτές. Στην πρώτη φάση της βιομηχανικής επανάστασης στο Λονδίνο, οι πρώην αγρότες, οι βιομηχανικοί εργάτες, οι άνεργοι, οι περιπλανώμενοι ελεύθεροι επαγγελματίες και μικροπωλητές κατοικούσαν σε άθλια κτίσματα, που προορίζονταν για σταύλους ή αποθήκες, όπου οι συνθήκες διαβίωσης ήταν πολύ κακές. Οι λεγόμενες παραγκουπόλεις (slums) δεν είχαν καμία σχέση με τις κατοικίες στα προάστια όπου έμεναν τα μεσαία και ανώτερα στρώματα. (6)

(6) http://dspace.lib.ntua.gr:8080/bitstream/123456789/7318/3/livertosi_cities.pdf

Εικ. 4.2
Slums στο Λονδίνο
(1850)

4. Ταξικός “πόλεμος”

(7) Για την πόλη,
Για την γη, Για
την Αρχιτεκτονική
|Κ. Μάρξ- Φ.
Ένγκελς | Εκδόσεις
Τυποεκδοτική |Αθήνα
2003, σελ:121-122

“Κάθε μεγάλη πόλη έχει μία ή περισσότερες τρωγλογειτονίες όπου η εργατική τάξη είναι συσσωρευμένη. Είναι αλήθεια ότι η φτώχεια κατοικεί συχνά σε κρυμμένα στενά κοντά στα μέγαρα των πλουσίων. Αυτές οι τρωγλογειτονίες έχουν τα χειρότερα σπίτια στις χειρότερες περιοχές των πόλεων, συνήθως μονώροφα ή διώροφα σπιτάκια σε μακριές σειρές-σχεδόν πάντα ακανόνιστα χτισμένα. Οι δρόμοι είναι γενικά χωρίς λιθόστρωση, ανώμαλοι, βρώμικοι, γεμάτοι με απορρίμματα, χωρίς υπονόμους ή ρείθρα. Ακόμα, ο αερισμός εμποδίζεται από την κακή, ακατάστατη μέθοδο οικοδόμησης ολόκληρης της συνοικίας και καθώς πολλές ανθρώπινες υπάρξεις ζουν εδώ στριμωγμένες σε μια μικρή έκταση, μπορεί κανείς να φανταστεί πολύ εύκολα την κατάσταση που επικρατεί σ’ αυτές τις εργατικές συνοικίες. Επιπλέον οι δρόμοι χρησιμεύουν και σαν χώροι απλώματος ρούχων, όταν ο καιρός είναι καλός. Δένουν σχοινιά από σπίτι σε σπίτι και κρεμάνε τα βρεγμένα ρούχα.” (7)

Η ΑΝΑΔΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΑΣΤΙΩΝ

Η αυξανόμενη οικονομική ευμάρεια, οι νέες δυνατότητες χρήσης του ελεύθερου χρόνου και οι νέες καταναλωτικές συνήθειες (χρήση αυτοκινήτου) καλούν τις μεσαίες και τις ανώτερες τάξεις στα προάστια από το τέλος του 19ου αιώνα. Κομψές κατοικίες με βεράντες και πυργίσκους καθώς επίσης και βίλες της ανώτερης αστικής τάξης εμφανίζονται στην περίμετρο των προαστιακών κοινοτήτων ή σε μεγάλα κτήματα που οικοπεδοποιούνται από τους ιδιοκτήτες τους. Στα προάστια ήταν φανερή μια διαφορετική ποιότητα ζωής ως προς τα πρότυπα της κατοικίας και τις παροχές όπως ύδρευση, αποχέτευση, ηλεκτρισμός. (8)

(8) Ιστορία της πόλης
και της Πολεοδομίας|
Ευάγγελος. Π.
Δημητριάδης|
εκδοτικός Οίκος
Αδερφών Κυριακίδη
Α.Ε|Θεσσαλονίκη
1995|σελ:314

Εικ. 4.3
Αστική συνοικία στο
Λονδίνο. College
Street City (1880)

Οι αλληπάλληλες φάσεις οχύρωσης της πόλης του Παρισιού δίνουν τη πιο παραστατική εικόνα των τρόπων που η πόλη διαχειρίστηκε, στη διάρκεια της ιστορίας της, τις σχέσεις με την ενδοχώρα. Τα τείχη σημάδεψαν για πάντα την οργάνωση της πόλης και τον ρόλο που διαδραματίζουν τα προάστια σε αυτή. Για παράδειγμα η ακτινοκεντρική διάταξη των σημερινών αξόνων πολεοδομικής επέκτασης ακολουθεί τα ίχνη των δρόμων που οδηγούσαν για αιώνες από τις πύλες του τείχους προς την αγροτική περιφέρεια.

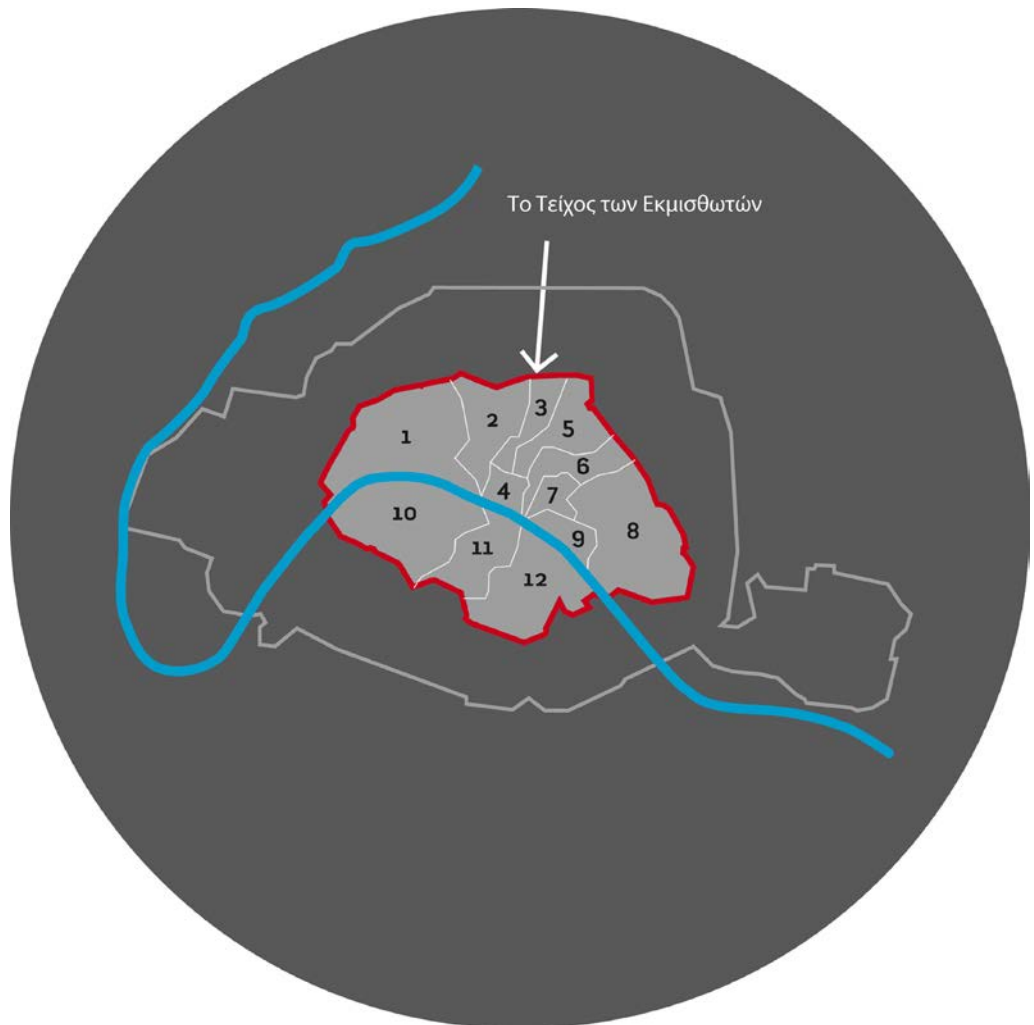
**ΤΟ
ΤΕΙΧΟΣ
ΑΝΑΜΕΣΑ
ΣΤΗΝ
ΠΟΛΗ
ΚΑΙ ΤΑ
ΠΡΟΑΣΤΙΑ**

Εικ. 4.4
Απεικόνιση Παρισιού

Το 1785 κτίζεται το τείχος των εκμισθωτών (fermiers generaux) και είναι η πρώτη φορά που η οικονομική σκοπιμότητα ρητά υπερισχύει της αμυντικής. Οι εκμισθωτές που χρηματοδότησαν την ανέγερση του τείχους, αντιπροσώπευαν οργανισμό ιδιωτικών συμφερόντων που διαμεσολαβούσε για την εισπραξη του φόρου της εισαγωγής εμπορευμάτων στη πόλη. Κάθε κοινότητα έπρεπε να επιβάλλει φόρο για τα εμπορεύματα και έτσι αυξανόντουσαν οι τιμές των προϊόντων άρα και το κόστος ζωής. Το νέο τείχος περιλάμβανε τις αγορές που είχαν παραχθεί στην περίμετρο της πόλης για αφορολόγητες συναλλαγές. Με στόχο την αποτελεσματική αντιμετώπιση του λαθρεμπορίου κατασκευάστηκαν πύλες και τελωνεία. Το έργο αυτό συγκέντρωσε τη λαϊκή δυσαρέσκεια λόγω του ύψους των φόρων και έτσι τα τελωνεία τα είπαν μνημεία της σκλαβιάς και του δεσποτισμού. Δεν άργησε λοιπόν να ξεσπάσει επανάσταση.

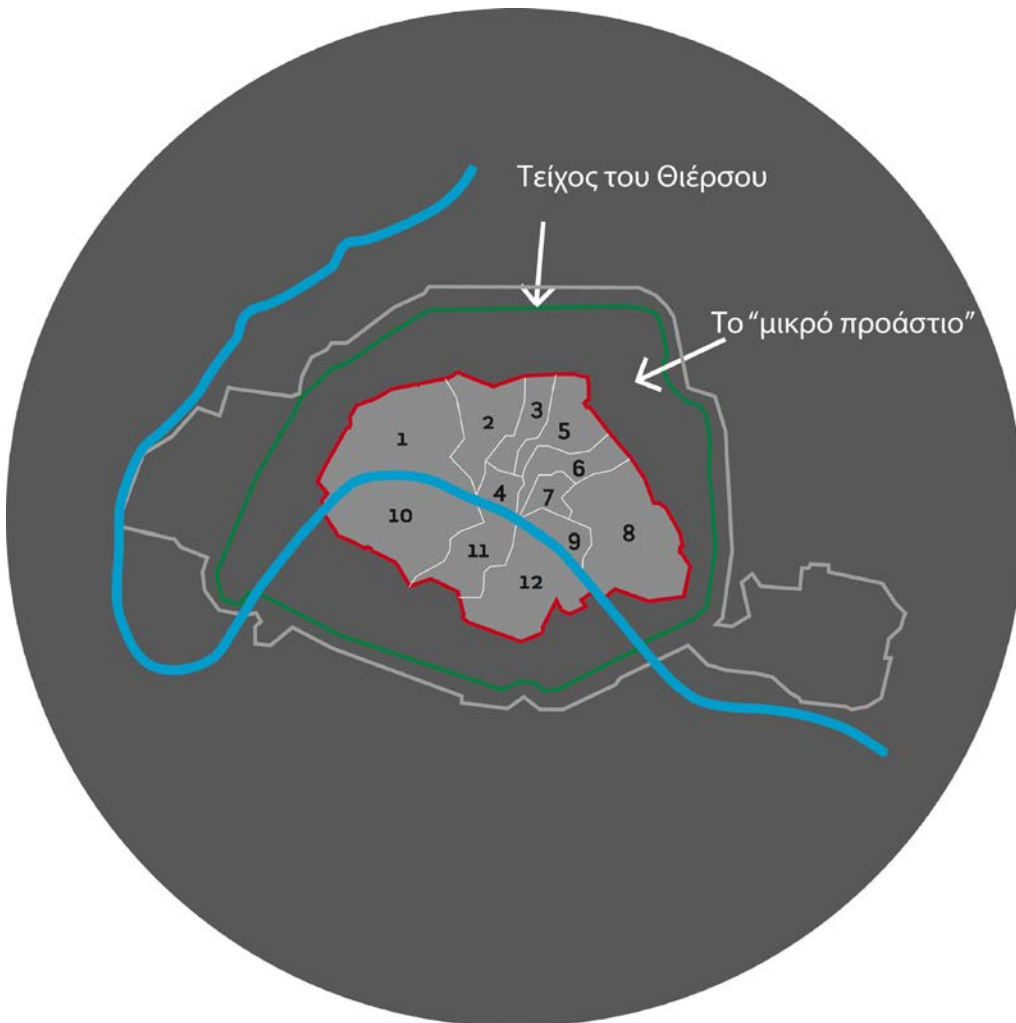
4. Ταξικός "πόλεμος"

Εικ. 4.5

Το τείχος των εκμισθωτών.

Οι τελευταίες οχυρώσεις της πόλης σχεδιάστηκαν το 1844 με ευθύνη του Θιέρσου. Υπήρχε έντονη αντίδραση αφού οι πολίτες υποψιάζονταν σκοπιμότητες επιτήρησης της πόλης. Το ίδιο το τείχος αποτελούσε το διοικητικό όριο της πόλης ενώ γύρω του απαγορεύτηκαν οι ανεγέρσεις κατασκευών. Υπήρχε μόνο μια στρατιωτική δουλειά 437μ, όπου επιτρέπονταν μόνο λυόμενες στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Η εξυπηρέτηση του χώρου αυτού γινόταν από στρατιωτική οδό και κυκλική γραμμή σιδηροδρόμου στο εσωτερικό.

Εικ. 4.6

Το τείχος του Θιέρσου.

Στις μέχρι τότε αγροτικές κοινότητες χαράσσονται οικοδομικά τετράγωνα, κατασκευάζεται οδόστρωμα, πεζοδρόμια, πλατείες, επεκτείνεται το δίκτυο ύδρευσης και εγκαθίσταται δημόσιος φωτισμός. Παράλληλα αρχίζουν να δημιουργούνται διοικητικοί μηχανισμοί για τη συμμετοχή των κοινοτήτων στην χρηματοδότηση και τη διαχείριση των έργων υποδομής. Αυτό θα θέσει τις βάσεις των σύγχρονων θεσμών ανοικοδόμησης μέσα και έξω από την πόλη, στα προάστια. Τέλος δημιουργούνται προδιαγραφές για τη κατοικία, τους χώρους παραγωγής και θεσπίζεται ο νόμος για τις απαλλοτριώσεις που αποτελεί ακόμα και σήμερα εργαλείο άσκησης δημόσιας πολεοδομικής πολιτικής. **(9)**

(9) Στα προάστια του Παρισιού, Στοιχεία πολεοδομικής εμπειρίας| σημειώσεις για Πολεοδομία ΙΙ, Ε.Μ.Π|Μαρία Μάρκου| ακαδημαϊκό έτος 2010| σελ :11

Διάφορες κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές μετέτρεψαν το τείχος του Θιέρσου τροχοπέδη της οικονομικής και οικιστικής ανάπτυξης ενώ για τους παριζιάνους αντιπροσώπευε το πιο ορατό δείγμα δεσποτισμού. Το τείχος επίσης ήταν αναποτελεσματικό μπροστά στα πυροβόλα. Η κατεδάφιση του θα συζητηθεί όλο και πιο επιτακτικά από τότε που τα κανόνια στόχευσαν τις λαϊκές γειτονιές του Παρισιού. Μέχρι και το 1848 οδοφράγματα έφραζαν τον ιστό της πόλης σε κάθε ταξική εξέγερση δημιουργώντας αδιαπέραστες μη ελέγξιμες συνοικίες.

ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΞΕΥΓΕΝΙΣΜΟΣ

Η ολόένα και πιο έντονη παρουσία προβλημάτων, επαναστατικών κινήσεων καθώς και οι πόλεμοι των κρατών σημαδεύουν βαθιά το περιαστικό τοπίο δημιουργώντας ζητήματα ανάπτυξης υποδομών, βελτίωση της εργατικής κατοικίας, ελέγχου της ρύπανσης, βελτίωσης των συνθηκών γειτνίασης με την κατοικία και ζητήματα οικιστικής και διοικητικής οργάνωσης του προαστιακού χώρου. Μέσα από αυτά τα προβλήματα αναδεικνύεται το συνδικαλιστικό κίνημα και ηγετικές φυσιογνωμίες θα στελεχώσουν τις τοπικές αυτοδιοικήσεις. Δρομολογούνται λοιπόν οι δημόσιες πολιτικές στέγασης που αφορούσαν εκτός από τους εξαθλιωμένους εργάτες τους τιμημένους τραυματίες πολέμου, τις χήρες και τα ορφανά των ηρώων, τους φυγάδες από τα πεδία των μαχών και τους χωρικούς που δεν μπορούσαν πια να γυρίσουν στα κατεστραμμένα σπίτια τους. **(10)**

(10) Στα προάστια του Παρισιού, Στοιχεία πολεοδομικής εμπειρίας| σημειώσεις για Πολεοδομία II, Ε.Μ.Π|Μαρία Μάρκου| ακαδημαϊκό έτος 2010| σελ :15

Η πολεοδομία των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα, πλαισιώνεται από μια προσπάθεια της εργατικής τάξης να γίνει ρυθμιστής των αποφάσεων. Η πάλη των τάξεων χαρακτηρίζει την εποχή αυτή. Σε πόλεις κυρίως της Αγγλίας και της Γαλλίας οι απαιτήσεις για καλύτερο και υγιεινότερο περιβάλλον διαβίωσης οδήγησαν το αστικό-δημοκρατικό περιβάλλον να προβεί σε ανάλογες μεταρρυθμίσεις. Στην Αγγλία μετά το 1918, μέσα σε μόλις 5 χρόνια, προσφέρθηκαν 170.000 νέες κατοικίες και συνεχίστηκε η κρατική ενίσχυση στη στεγαστική αποκατάσταση (κατεδάφιση των slums).

Η προσπάθεια ανάπλασης και μεταμόρφωσης κεντρικών περιοχών γίνεται είτε μέσω πολιτειακής πρωτοβουλίας είτε μέσω οικονομικών διαδικασιών και συμφερόντων. Στο Παρίσι στο τέλος του 19ου αιώνα συγκεκριμένα, μετά την κατεδάφιση του τείχους υπήρξε σχέδιο επέκτασης της πόλης. Η πόλη διαπραγματεύτηκε με τις στρατιωτικές αρχές την ζώνη που απαγορευόταν η ανέγερση κατασκευών και έτσι κερδήθηκε πολύτιμος χώρος για την επέκταση. Η ιεράρχηση των μεγάλων αυτοκινητοδρόμων, των παρακαμπτήριων οδών, τα μεγάλα αστικά πάρκα και οι οργανωμένες κηπουπόλεις αποτελούν χαρακτηριστικά των αναπλάσεων που μέσω αυτών αποδεικνύεται για ακόμα μια φορά πως ο χώρος ο οποίος διαμορφώνεται μέσω της πολεοδομίας, είναι άμεσα ελεγχόμενος. Είναι η αρχή της μεγάλης αλλαγής, της νέας μορφής "φακελώματος" όπου πια δεν θα είναι το όνομα αλλά η διεύθυνση της κατοικίας που θα καθορίζουν το άτομο.

(11) (Unknown writer), the coming insurrection, (χωρίς τόπο έκδοσης), The Invisible Committee, [March, 2007] στο πρωτότυπο: "every act of government, is nothing but another way to keep from losing control over the population"

"κάθε κυβερνητική πράξη δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένας ακόμη τρόπος να διατηρηθεί ο έλεγχος πάνω στον πληθυσμό " **(11)**

Δεν είναι τυχαίο επίσης πως οι αναπλάσεις του Haussmann⁽¹²⁾ έγιναν στον απόηχο των μεγάλων εξεγέρσεων. Η κυβέρνηση στάθηκε στο έλεος μιας επικίνδυνης κατάστασης αφού στρατευμένες εργατικές τάξεις επαναστατούσαν δημιουργώντας οδοφράγματα και αναταραχές. Πιο συγκεκριμένα οι πυκνοκατοικημένες κεντρικές περιοχές Isle de la Cite και του Λούβρου καθιστούσαν δυσχερή την επέμβαση της κεντρικής εξουσίας λόγω της δαιδαλώδους χάραξης των στενών δρόμων του κέντρου και έτσι ευνοούνταν η δημιουργία ισχυρών οδοφραγμάτων, ενώ η ισχύς του πυροβόλου μακρού βεληνεκούς της αστυνομίας έμενε ανεκμετάλλευτη. Οι παρεμβάσεις όμως του Haussmann που εξυπηρετούσαν την απολυταρχική εξουσία, προέβλεπαν μεγάλες λεωφόρους όπου το πυροβόλο θα ήλεγχε εύκολα κάθε άκρη τους. Το μεγαλύτερο πλάτος των λεωφόρων σήμαινε μεγαλύτερη δυσκολία χτισίματος οδοφραγμάτων αφού οι εργαζόμενοι δεν είχαν ούτε το χρόνο ούτε τα υλικά να χτίσουν τα υψηλά και εντυπωσιακά στέρεα οδοφράγματα που κατασκεύαζαν τόσο αποτελεσματικά μέχρι τότε.

Καθόλου τυχαία επίσης δεν ήταν η ασφαλτόστρωση όλων των οδών με πρόσχημα την κυκλοφοριακή ανάγκη. Η αντικατάσταση των λιθόστρωτων δρόμων του Παρισιού αμέσως μετά τα γεγονότα του Μάη του '68 ⁽¹³⁾ αφαίρεσε από τους εξεγερμένους τα χαρακτηριστικά όπλα μάχης , το σκάμμα και τις πέτρες . Έτσι λοιπόν γίνεται εύκολα αντιληπτό πως τα οδοφράγματα είναι εξαιρετικά δύσκολο να κατασκευαστούν σε ασφαλτοστρωμένους δρόμους.

(12) Georges-Eugène Haussmann (1809 - 1891) , γνωστός και ως Baron Haussmann, ήταν ο νομάρχης του Τμήματος Seine στη Γαλλία και επιλέχθηκε από τον αυτοκράτορα Ναπολέοντα Γ` ως ο κύριος αρμόδιος για το σχεδιασμό και την ανοικοδόμηση του Παρισιού.

(13) Το Παρίσι έζησε ιδιαίτερα έντονα τα γεγονότα του Μάη του 1968. Διαδηλώσεις, οδομαχίες, καταλήψεις πανεπιστημίων, δεν ήταν απλά μια φοιτητική και εργατική εξέγερση, ήταν η εξέγερση ενός ολόκληρου λαού. Η αρχή έγινε με την κατάληψη του Πανεπιστημίου της Ναντέρ και εξαπλώθηκε πολύ γρήγορα στη Σορβόνη.

Εικ. 4.7
Οδοφράγματα στους δρόμους του Παρισιού

4. Ταξικός "πόλεμος"

Εικ. 4.8
Σκίτσο του επαναστατημένου Παρισιού.

(14) Κερέκου Ζωγραφιά, τα τείχη στις πόλεις: η σημασία της ασφάλειας στη διαδικασία της Αστικοποίησης (ερευνητική εργασία του Πανεπιστημίου Πατρών), Πάτρα, [2006], σελ:5

<<Ο Haussmann δημιούργησε πλατιές λεωφόρους, στις οποίες το ιππικό μπορούσε να εφορμήσει εναντίον του εξεγερμένου πλήθους και το πεζικό θα είχε τη δυνατότητα ευθύβολων ρίψεων για να διασπάσει τα οδοφράγματα, ενόσω ισοπέδωνε πολλές λαβυρινθώδεις εξαθλιωμένες συνοικίες, ενώ με το πρόσχημα της κοινωνικής αναμόρφωσης ένα πρόγραμμα κατηγοριοποίησης του χώρου και διασκόρπισης του πληθυσμού, εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της κυβέρνησης, διευκολύνοντας τη μετατροπή της πόλης σε ένα μηχανισμό δεκτικό διαχείρισης και ελέγχου, επιτρέποντας την ταχεία στρατιωτική ανάπτυξη στην καρδιά περιοχών όπου ενδέχεται να συμβούν αναταραχές.>> (14)

Ένα άλλο στοιχείο που φανερώνει την επιβολή της εξουσίας στην σχεδιαστική τακτική του Haussmann ήταν τα κτίρια-παρατηρητήρια. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το κτίριο στη Avenue of the Great Army. Κατά κάποιο τρόπο αυτός ο αυτοκρατορικός οίκος ήλεγχε μεγάλο μέρος του κεντρικού αστικού ιστού, τις περιοχές δηλαδή από τον Λούβρο και κατά μήκος των Ιλισίων Πεδίων έως και τη πύλη του Θριάμβου. **(15)**

(15) Art, War and Revolution in France 1870-1871, Myth, Reportage and Reality| Milner John |New Heaven, Yale University Press 2000, σελ: 5

Τέλος γειτονιές αστυνομικών κτίστηκαν δίπλα αλλά ξεχωριστά από τις εργατικές συνοικίες για να επιτευχθεί τεχνικός διαχωρισμός και για να παρεμποδίζονται οι επικίνδυνες ιδέες που γεννούσαν οι εργάτες.

Τα νέα σχέδια ανάπτυξης πραγματοποιήθηκαν και στη πόλη του Λονδίνου στα πλαίσια της αναδιάταξης του αστικού ιστού εμφανής είναι ο διαχωρισμός των συνοικιών ευκατάστατων στρωμάτων από τους υπόλοιπους. Χαρακτηριστικά με την χάραξη της Regent Street περιχαρακώθηκαν οι αριστοκρατικές περιοχές γύρω από τις πλατείες Cavendish και Hannover στα δυτικά, από τις κακόφημες περιοχές του Soho στα ανατολικά. (16)

(16) Housing Policy in Europe | Balchin | London and New York 1996

Εικ. 4.9
Αριστοκρατική συνοικία. Regent Street

Εικ. 4.10
Σκίτσο φτωχικής συνοικίας. St. Giles ανατολικά του Soho

ΜΕΤΑΠΟ ΛΕΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Κατά το τέλος του 19ου μια νέα περίοδος πολεοδομικής κρίσης ανοίγει για τις πόλεις και τα προάστια. Ο χαμηλός ρυθμός ανοικοδόμησης, η καταστροφή κατοικιών και υποδομών από βομβαρδισμούς, η έξαρση της γεννητικότητας μετά τους πολέμους, η μαζική αγροτική έξοδος, η καταστροφή της υπαίθρου και η ενίσχυση της διεθνούς μεταναστευτικής κίνησης ήταν οι λόγοι της επείγουσας ανάγκης κατασκευής πρόχειρων καταλυμάτων σε όλες τις Ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Οι στεγαστικές πολιτικές στόχευαν στη μαζική, φθηνή και γρήγορη στέγαση και τον συνδυασμό αυτής με την πολιτική αστικής επέκτασης, ανάπτυξης υποδομών και χωροθέτηση δραστηριοτήτων. Έχουν ήδη αρχίσει και κτίζονται πολυόροφα κτίρια κοινωνικής κατοικίας (HBM) που παρόλο που πρόσφεραν στους κατοίκους ζεστό νερό, γκάζι και κεντρική θέρμανση η οργάνωση και η αυστηρή όψη τους θύμιζαν στρατώνες. Και καθώς ο πόλεμος ανέδειξε την ανάγκη ταυτόχρονης αποκέντρωσης της βιομηχανίας και της εργατικής κατοικίας τα HBM διαχέονται στα προάστια των πόλεων και ταυτόχρονα η φθορά των κτηρίων και η εγκατάλειψη βιομηχανικών χώρων οδήγησε στην υποβάθμιση περιοχών και τον εξευγενισμό άλλων.

Εικ. 4.11
Επανάσταση των HBM

4.2 Η Ελλάδα μετά τέλος της οθωμανικής περιόδου

Ο 19ος αιώνας αποτέλεσε σημαντικό σταθμό στην πολεοδομική ιστορία των χωρών της νότιας και της ανατολικής Μεσογείου.

Το μοντέλο της οθωμανικής- ισλαμικής πόλης αντικαθίσταται, περισσότερο ή λιγότερο βίαια, με ή χωρίς τη συναίνεση των τοπικών κοινωνιών, από το δυτικό πολεοδομικό μοντέλο, ως συνέπεια ενός γενικότερου πολιτικο-οικονομικού και κοινωνικού μετασχηματισμού. Η σταδιακή κατάρρευση της οθωμανικής αυτοκρατορίας και ο σχηματισμός των βαλκανικών εθνικών κρατών συνοδεύονται από ριζικές επεμβάσεις στον αστικό χώρο, στο θεσμικό και μορφολογικό επίπεδο, με στόχους τόσο πολεοδομικούς και στρατιωτικούς όσο και ιδεολογικούς. **(1)**

Στις αρχές του 19ου αιώνα το ελληνικό κράτος έχει εισέλθει σε μια διαδικασία προώθησης νέων διαδικασιών κεφαλαιοκρατικής ενσωμάτωσης. Μια σχετικά μακρά περίοδος ειρήνης βοήθησε στην ανάπτυξη πολλών διάσπαρτων κωμοπόλεων στον ελλαδικό χώρο. Ξεπεράστηκαν τα κάστρα και οι οχυρωματικοί περίβολοι και η έξοδος από της οχυρώσεις αποτέλεσε μέλημα των κυβερνήσεων. Η αστικοποίηση του πληθυσμού αρχίζει και γίνεται και στον ελλαδικό χώρο με πολύ γρήγορο ρυθμό. Η Ελλάδα άρχισε να ανοικοδομείται και όπως και στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες η ταξική ψαλίδα μεγάλωσε απότομα. Όσο πλησιάζουμε στο τέλος του αιώνα το φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης που σταδιακά διαμορφώθηκε αποτελούνταν από ένα ευρύ λαϊκό κοινωνικό στρώμα, από ένα διευρυμένο μεσαίο κοινωνικό στρώμα και από την ‘αστική τάξη’. Η κοινωνική δυναμική εκφραζόταν μέσα σε δύο ακραίους πόλους της κοινωνικής ιεραρχίας. **(2)**

(1) Ελληνική πόλη και νεοκλασικισμός| Η ελληνική πολεοδομία 19ου αιώνα| άρθρο από ‘Αρχαιολογία και τέχνες’| Παναγιώτης Τσακόπουλος| σελ:31

(2) Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας 2η έκδοση| Δημήτρης Καρύδης| σελ:52

**ΚΟΙΝΩ
ΝΙΚΗ
ΔΙΑΙΡΕΣΗ
ΤΟΥ
ΧΩΡΟΥ
ΤΗΣ
ΠΟΛΗΣ
ΤΩΝ
ΑΘΗΝΩΝ**

Πολλά σχέδια και αποφάσεις τους κράτους έδειξαν πως εξυπηρετούσαν την ιδεολογία της αναπτυσσόμενης αστικής τάξης που κυριάρχησε επί του χώρου της πόλης. Αυτό εξακριβώνεται μελετώντας την πολεοδομική εξέλιξη της Αθήνας αφού απο τις αρχές του 19ου αιώνα φαίνεται μια στοιχειώδης διαφοροποίηση σε ανατολική και δυτική περιοχή. Άξονας χωρισμού υπήρξε η κατεύθυνση απο βορρά προς νότο, των οδών Αθηνάς και Αιόλου. Αυτή η διαφοροποίηση της πόλης αποδεικνύει πως ο χώρος γίνεται εργαλείο κοινωνικής διάκρισης αφού στοιχεία του πολεοδομικού ιστού την οριοθετούν, διαχωρίζοντας τις περιοχές χαμηλής εισοδηματικής τάξης από τις μεσοαστικές και μεγαλοαστικές περιοχές. Λίγο αργότερα θα σχεδιαστεί η οδός Αλεξάνδρας και σε συνδυασμό με την λεωφόρο Βασιλίσσης Σοφίας, την οδό Πατησίων και Πανεπιστημίου κεντρικές οδοί οριοθετούν και πάλι το χώρο. Αυτή η διάκριση ήταν η βάση πάνω στην οποία εξελίχθηκε η πόλη τα επόμενα χρόνια. Μέσα από αυτόν τον κατακερματισμό του χώρου είναι εύκολο να φανεί στον χάρτη η ιδεολογική λειτουργία της έμμεσης πολιτικής.

Εικ. 4.12
Σχέδιο Αθήνας κατά Κλεάνθη, 1834

**ΔΥΤΙΚΑ
ΠΡΟΑΣΤΙΑ**

Ο λαϊκός χαρακτήρας που διατηρούσε η περιοχή Ψυρρή από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας σιγμάτισε τη λειτουργική διάρθρωση της δυτικής μεριάς της πόλης. Εργατικές κατοικίες και εργοστάσια εξυπηρετούσαν τις στοιχειώδεις παραγωγικές δραστηριότητες των μικροαστικών και αγροτο-λαϊκών στρωμάτων και πολύ σύντομα οι πρόχειροι εργατικοί οικισμοί θα χαρακτηρίζουν την γειτονική περιοχή Γκαζοχωρίου. Σε αυτές τις λαϊκές περιοχές προστίθεται το Μεταξουργείο και ο Κολωνός. Αυτές οι περιοχές δεν φιλοξενούσαν μόνο πληθώρα παραγωγικών δραστηριοτήτων αλλά και τις κατοικίες των χαμηλών οικονομικών στρωμάτων.

Εικ. 4.13
Κάτοψη προαστίων

Τα δυτικά προάστια λοιπόν διαμορφώθηκαν αρχικά από παραδοσιακές περιοχές που βρίσκονταν στις παρυφές της πόλης ανάμικτες με βιοτεχνίες και βιομηχανίες (Γκάζι, Μεταξουργείο, Ψυρρή, Κολωνός, Πετράλωνα, Ρέντης, Μοσχάτο).

Εικ. 4.14
Περιοχή
Μεταξουργίου

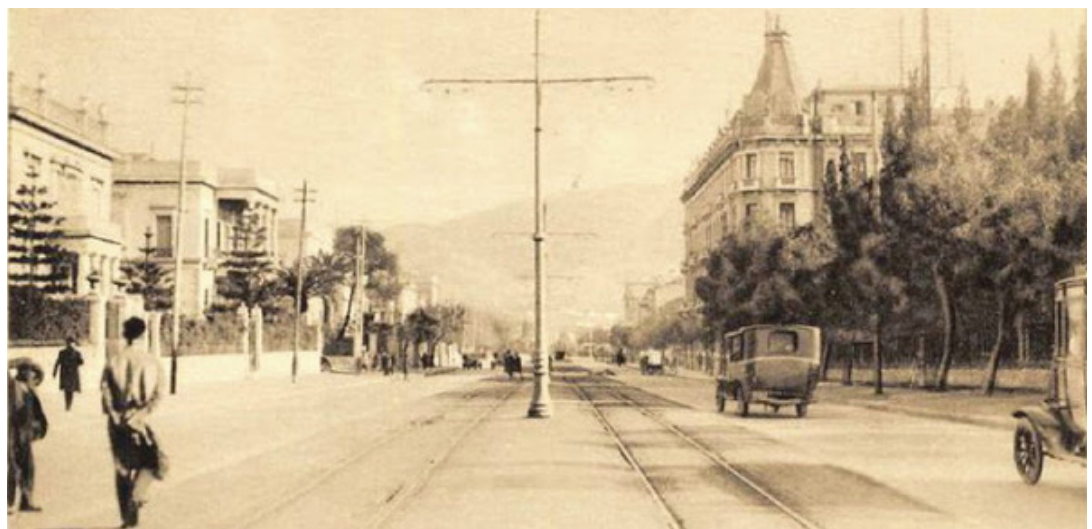

Εικόνα 4.15
Εργατικές κατοικίες
στη Δραπετσώνα

**ΑΝΑΤΟ
ΛΙΚΑ
ΠΡΟΑΣΤΙΑ**

Η λεωφόρος Αλεξάνδρας που συνέδεε την λεκάνη του Κηφισού με την λεκάνη του Ιλισού, η λεωφόρος Βασιλίσσης Σοφίας που έφτανε μέχρι τους Αμπελοκήπους σε συνδυασμό με τις οδούς Πατησίων και Πανεπιστημίου οριοθέτησαν την περιοχή της ανατολικής πόλης. Η περιοχή αυτή φιλοξενούσε δημόσια κτίρια, εμπορικά καταστήματα και κατοικίες μεσαίων και ανωτέρων στρωμάτων. Η Αθηναϊκή αστική τάξη καθιέρωσε μια αποικιοκρατική οργάνωση του χώρου και σαφώς αδιαφορούσε για την μεγάλη μάζα των εξαθλιωμένων λαϊκών στρωμάτων που συγκεντρώνονταν στις δυτικές συνοικίες. Πολλά από τα δημόσια κτίρια της ανατολικής πλευράς που χτίστηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα και που κοσμούσαν τα ανατολικά προάστια, μέσω της εμβληματικής αρχιτεκτονικής τους, υπογράμμιζαν τον κοινωνικό διαχωρισμό. Τέτοια κτίρια είναι το Αμαλίειον Ορφανοτροφείον (1858), το Βαρβάκειον Διδακτήριον (1859), το Πολυτεχνείον (1876), το Θεραπευτήριον Ευαγγελισμός (1881) κ.α.

Περιοχές της μεγάλης αστικής τάξης ήταν η περιοχή του επίσημου κέντρου των Αθηνών, (Πανεπιστημίου, Σταδίου, Ακαδημίας) Ανάκτορα, Κολωνάκι και ως εξοχικές περιοχές τους η Κηφισιά, η Εκάλη, το Νέο και Παλιό Φάληρο, τμήμα της Πατησίων και η Καστέλα. Στον Μεσοπόλεμο έχασε ολοκληρωτικά την αίγλη του το Νέο Φάληρο, η Πατησίων και η Καστέλα, παρέμειναν όμως οι λοιπές περιοχές που επεκτάθηκαν στον άξονα της Λ. Κηφισίας στο Παλαιό Ψυχικό και την Φιλοθέη. Τα μικρομεσαία στρώματα κράτησαν όλες τις περιοχές που κατείχαν από την αρχή της Αθήνας ως πρωτεύουσας (Κυψέλη, Παγκράτι, Καλλιθέα, Νεάπολη) και στον Μεσοπόλεμο επεκτάθηκαν στην Νέα Σμύρνη, την Αργυρούπολη, την Ηλιούπολη, τους Αμπελοκήπους, την περιοχή Πατησίων στο σύνολό της, ενώ μετά τον Εμφύλιο επεκτάθηκαν σε όλες τις «διπλανές» τους περιοχές. Κάπως έτσι λοιπόν δημιουργείται μια κοινωνική σύνθεση διαφορετική σε κάθε προάστιο.

Εικ. 4.16
Νεοκλασική συνοικία
στη λεωφόρο
Κηφισιάς

(3) Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας 2η έκδοση | Δημήτρης Καρύδης | σελ:56

Η διάνοιξη νέων λεωφόρων στην Αθήνα στο τέλος του 19ου αιώνα ήταν μια πολεοδομική δραστηριότητα που εύκολα θα μπορούσε κανείς να πεί πως σκόπευε σε μια πιο λειτουργική κυκλοφοριακή διευθέτηση της πόλης. Από το γεγονός όμως πως τα πολεοδομικά δεδομένα εκείνη την εποχή δεν συνηγορούσαν σε κάτι τέτοιο (3) προκύπτει για ακόμα μια φορά στην ιστορία των σύγχρονων κοινωνιών, το συμπέρασμα πως ένας δρόμος τακτοποιεί και αναπαράγει μια καθορισμένη κοινωνική διάκριση.

Μετά και τις ανακατατάξεις του πληθυσμού εντός των πόλεων αλλά και της βιομηχανίας που αναπτύσσεται, διαχωρίζονται οι πιο αστικές από τις πιο εργατικές συνοικίες. Οι πλουσιότεροι φεύγουν προς τα πιο υγιεινά προάστια, μετά τη συμφόρηση του κέντρου από τα ΙΧ, και οι εργάτες διαμένουν σε συνοικίες κοντά στις βιομηχανίες. Αναντίρρητα υπήρξε η πόλη της αστικής τάξης και η πόλη της εργατικής τάξης.

Τις δεκαετίες του '20 και του τριάντα η έλευση των προσφύγων και η προσπάθεια αποκατάστασης τους μετέβαλαν ριζικά το αρχιτεκτονικό και πολεοδομικό τοπίο της πρωτεύουσας. Ο μεγάλος αριθμός προσφύγων δημιουργεί νέους πυρήνες αστικής εξέλιξης και φυσικά η χωροθέτηση των οικισμών τους κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν. Υπαγορεύτηκε από έναν προμελετημένο γεωγραφικό διαχωρισμό που θύμιζε ένα είδος αποκλεισμού. Οι τέσσερις γωνίες της πόλης Καισαριανή, Βύρωνα, Νέα Ιωνία και Κοκκινιά άρχισαν να φιλοξενούν τους προσφυγικούς οικισμούς και φαίνεται για άλλη μια φορά η έντονη κοινωνική ανισότητα. Η χωροθέτηση σε "απόσταση ασφαλείας" έγινε δηλαδή περιμετρικά του αστικού ιστού. Τα σχέδια απομόνωσης αρχικά φαινόταν πως εξασφάλιζαν ένα ομοιογενές περιβάλλον για τους ανθρώπους που ήρθαν και διασφάλιζαν τους όρους υγιεινής μα με το πέρασμα το χρόνων εξακριβώνεται η πολιτική κοινωνικής απομόνωσης και χειραγώγησης.

ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΑ

Εικ. 4.17

Προσφυγικές κατοικίες στη παλιά Κοκκινιά. Ο αγωγός λυμάτων βρίσκεται έξω από τις εισόδους των σπιτιών

4. Ταξικός “πόλεμος”

Εικ. 4.18:

Σχέση θέσεων των προσφυγικών εγκαταστάσεων και του υπάρχοντος αστικού ιστού.

(4) Ε.Παπαδοπούλου - Γ.Σαρηγιάννης, «Συνοπτική Έκθεση για τις προσφυγικές περιοχές του Λεκανοπεδίου Αθηνών», Αθήνα 2006 |στο ηλεκτρονικό περιοδικό Monumenta τ. 01/2007

(5) Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας 2η έκδοση| Δημήτρης Καρύδης| σελ:257

Παρατηρήθηκε μια στενή σχέση ανάμεσα στη βιομηχανία και τους προσφυγικούς συνοικισμούς αφού τις περισσότερες φορές η εγκατάσταση τους έγινε κοντά σε εργατικές περιοχές (Κερατσίνι, Δραπετσώνα, Υμηπτός) ή σε περιοχές που αμέσως μετά την εγκατάσταση μετατράπηκαν σε βιομηχανικές: (Κορυδαλλός, Νέα Ιωνία, Νέα Φιλαδέλφεια). **(4)** Η εικόνα της Δραπετσώνας, του Σκαρμαγκκά, του Περάματος και του Ταύρου έκαναν για πρώτη φορά ευδιάκριτο τον γεωγραφικό, κοινωνικο-οικονομικό διαχωρισμό ανατολικής και δυτικής Αθήνας. **(5)**

**ΠΟΛΕΟ
ΔΟΜΙΚΕΣ
ΕΠΕΜΒΑ
ΣΕΙΣ
ΣΤΟΝ
ΑΣΤΙΚΟ
ΙΣΤΟ**

Τα χρόνια που ακολούθησαν έντονο ήταν το φαινόμενο της αστικοποίησης. Σε αυτό σίγουρα συνέβαλε η έλευση προσφύγων το '22. Επίσης μετά την λήξη του Β' Παγκόσμιου πολέμου και ενόψει των Δεκεμβριανών του '44 στην Αθήνα και του εμφυλίου πολέμου, κάτοικοι συγκεκριμένων περιοχών εκδιώχθηκαν και οδηγήθηκαν στις πόλεις (κυρίως την Αθήνα και τον Πειραιά) με σκοπό να απογυμνωθούν οι χώροι δράσεις των ανταρτών. Κάπως έτσι η Αθήνα γιγαντώθηκε και οι περισσότερες ελληνικές πόλεις πήραν την μορφή που έχουν σήμερα. Οι οικοδομικές δραστηριότητες άνθισαν και το '55 θεσμοθετείται ο νέος Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός.

Ο Δεκέμβρης του '44 υπήρξε τομή στην πολεοδομική εξέλιξη γιατί η εξουσία διδάχτηκε από τις στρατιωτικές εξελίξεις τις πολεοδομικές ιδιομορφίες και αδυναμίες, τις οποίες και διαμόρφωσε μετέπειτα με πολεοδομικές επεμβάσεις.

Εικ. 4.19
Αγγλικό τανκ
προσπαθεί να περάσει
οδοφράγματα από
ανατιναγμένα κτίρια
στου Ψυρρή.

4. Ταξικός "πόλεμος"

Εικ. 4.20:
Δεκέμβρης 1944.
Βρετανοί στρατιώτες
«καλύπτουν» την
οδό Κριεζώτου στη
γωνία, που βρίσκεται
σήμερα η «Αγροτική
Τράπεζα» και
παλαιότερα το «King's
Palace».

Εικ. 4.21
Κατάσταση στην
Αθήνα τον Δεκέμβρη
του 1944.

Μετά τα Δεκεμβριανά, μια περίοδος όπου η αστική τάξη είχε βρεθεί εγκλωβισμένη, σχεδιάζεται η ίδρυση νέου διοικητικού κέντρου της πόλης των Αθηνών (στα Μέγαρα ή στον Κηφισό) με σκοπό να έχουν οι 'ανώτερες' κοινωνικές ομάδες τα νώτα τους φυλαγμένα. Μέσα στα νέα σχέδια ήταν το άνοιγμα δρόμων μέσα από συνοικίες (π.χ. του Ψυρρή που τόσο είχε δυσκολέψει τους Άγγλους στην κατάληψη του, αφού οι αντάρτες ανατίναζαν τα γωνιακά κτίρια για να φράξουν τα στενά δρομάκια και να μη μπορούν να διέρθουν τα άρματα μάχης του εχθρού) και το μπάζωμα ρεμάτων που λειτουργούσαν ως φράγματα προστατεύοντας τις εργατικές συνοικίες (π.χ. την Καισαριανή από την επέλαση των στρατευμάτων). Αυτά τα ρέματα θα μετατρέποντουσαν σε φαρδιούς δρόμους πάντα με το πρόσχημα της καλύτερης κυκλοφορίας των ΙΧ. Κάποια από τα σχέδια υλοποιήθηκαν και κάποια άλλα για οικονομικούς λόγους όχι. (6) Πάντως και στην Αθήνα η πολεοδομία από τη βιομηχανική επανάσταση και μετά είχε επηρεαστεί από τη συνειδητή προσπάθεια της αστικής τάξης να αποφεύγει τις εξεγέρσεις.

(6) Το δικαίωμα στην πόλη| κείμενο του Harvey| μεταφρασμένο κείμενο στο ηλεκτρονικό πεδίο: <http://kompreser.espinblogs.net/files/2011/04/kompreser-kai-stin-Ellada.pdf>

Τα γεγονότα του '67 αλλά και του '73 συνέβησαν σε μια Αθήνα διαφορετική αυτής του εμφυλίου. Οι πολεοδομικές αλλαγές αποτέλεσαν τον σημαντικότερο παράγοντα που προσδιόριζε την τακτική της οποιασδήποτε δυναμικής ενέργειας που επακολούθησε. Ο κρατικός μηχανισμός δεν αρκέστηκε μόνο στις παραπάνω αλλαγές σαν μοναδικό όπλο για την αναμόρφωση και τον επανέλεγχο της Αθήνας αλλά και στη σωστή τοποθέτηση των στρατοπέδων. Όλα ήταν τοποθετημένα σε μεγάλες λεωφόρους που οδηγούσαν απευθείας στο κέντρο. Από την περίοδο της μεταπολίτευσης και μετά όμως επιβλήθηκε η πολιτική της απομάκρυνσης του στρατού από την εξουσία και της ανάθεσης των ανάλογων ευθυνών στην αστυνομία. Τις θέσεις των στρατοπέδων θα πάρουν μεγάλες λεωφόροι.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 4ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Ταξικός "πόλεμος"

Την εποχή του 19ου αιώνα έχουν την αφετηρία τους ορισμένες μεταβολές δομικού χαρακτήρα που στιγμάτισαν την μεταγενέστερη μορφή των πόλεων. Αυτές οι μεταβολές είχαν τόσο θετικά όσο και αρνητικά συμπτώματα στην πολεοδομική ανάπτυξη και τις μορφές αστικοποίησης. Ισχυρές μορφές κοινωνικού διαχωρισμού όπως η κοινωνική αποξένωση και αλλοτρίωση ήταν κάποια από τα αρνητικά στοιχεία της εξελικτικής πορείας που ακολούθησε η Ελλάδα και η υπόλοιπη Ευρώπη και αποτέλεσαν τα όπλα του ταξικού "πολέμου".

Οι επεμβάσεις του Hausmann στη Γαλλία έγραψαν μια νέα σελίδα στην ιστορία της σύγχρονης πόλης. Τόσο τα έργα στο Παρίσι όσο και εκείνα στο Λονδίνο για πρώτη φορά συνέδεσαν έντονα την κοινωνική διάσταση και την πολιτική σκοπιμότητα μέσα από την αρχιτεκτονική και πολεοδομική αντίληψη. Μια απολυταρχική διακυβέρνηση που επικεντρώθηκε στον κοινωνικό διαχωρισμό ήταν η αιτία των επαναστάσεων και των εξεγέρσεων.

Ο στρατηγικός χαρακτήρας των πολεοδομικών παρεμβάσεων αποτυπώθηκε στην πόλη του Παρισιού πολύ έντονα από τις άνισες μορφές τόσο της κοινωνικής ζωής όσο και της οργάνωσης του κτισμένου χώρου. Ανθυγιεινές συνθήκες διαβίωσης και συνωστισμός μεταναστών και ανέργων χαρακτήριζαν τις παραγκουπόλεις (slums) της πόλης . Από την άλλη περιμετρικές λεωφόροι και βασιλικές πλατείες συνέθεταν έναν αστικό χώρο κατοικίας και αναψυχής για μια άλλη, "ανώτερη" μερίδα πληθυσμού. Όλη αυτή η δυσαρέσκεια που βίωναν οι άνθρωποι του μόχθου ,τους οδήγησε σε συχνές συγκρούσεις με την ανώτερη εξουσία. Η ταξική πάλη φέρνει στο προσκήνιο την στρατηγική των οδοφραγμάτων. Αυτοσχέδια τείχη στήνονταν σε στενούς και δαιδαλώδεις δρόμους και έκαναν ατελέσφορη την επέμβαση του στρατού.

Για την αντιμετώπιση των ταξικών εξεγέρσεων οι παρεμβάσεις προέβλεψαν την διάνοιξη λεωφόρων και την απομόνωση των επαναστατών. Οι νέοι μεγαλύτεροι δρόμοι διευκόλυναν την κίνηση των μηχανισμών καταστολής και την χρήση πυροβόλων μακρού βεληνεκούς. Παραδείγματα τέτοιων δρόμων ήταν οι οδοί Magenta, Rue des Ecoles και Voltaire στο Παρίσι, καθώς και η Regent Street στο Λονδίνο.

Γύρω στο 1900 η πόλη της Αθήνας αντιμετώπισε προβλήματα υπερσυγκέντρωσης και έντονης αστικοποίησης. Η έλευση των προσφύγων, η ανταλλαγή πληθυσμών και οι νέες παραγωγικές σχέσεις έφεραν νέες κοινωνικές ταξικές διαφοροποιήσεις. Οι προσφυγικές

κατοικίες ηθελημένα παραγκωνίστηκαν και αυτή κοινωνική απομόνωση για λόγους πολιτικής χειραγώγησης υπήρξε παράγοντας διαμόρφωσης του χώρου.

Επίσης δρόμοι όπως η οδός Αθηνάς, η λεωφόρος Αλεξάνδρας και άλλες αποτέλεσαν τους κεντρικούς άξονες διαχωρισμού των προαστίων. Απο την μια τα δυτικά προάστια ήταν για τις εργατικές τάξεις και απο την άλλη τα ανατολικά προάστια στέγαζαν τα ανώτερα στρώματα. Ο βαθύς κοινωνικός διαχωρισμός ήταν η αιτία που και στην Ελλάδα, οι συγκρούσεις και η τάξη των πάλεων στιγμάτισαν την ιστορία και τον πολεοδομικό ιστό της.

Οι διαδικασίες λοιπόν που ενεργοποιήθηκαν στα πλαίσια των παραμβάσεων και των ρυθμίσεων στόχευαν στην ανάδειξη και επιβολή της κοινωνικής ισχύος. Μέσα απο τις δομές των αστικών ιστών και τον έντονο διαχωρισμό των κοινωνικών τάξεων βλέπουμε τις τραγικές συνέπειες του ταξικού ' ' πολέμου ' '.

Συμπέρασμα Εργασίας

Κάθε εποχή διαθέτει διαφορετική οπτική και την χαρακτηρίζουν διαφορετικά πρότυπα και κανόνες πολεοδομησης. Μέσα απο μια ιστορική αναδρομή μελετήθηκαν σημαντικές πόλεις με σκοπό να τεκμηριωθεί το αν και το πόσο οι απειλές του πολέμου επηρέασαν τη διαμόρφωση τους. Αφετηρία αυτής της εργασίας είναι η πρώιμη εποχή του Χαλκού στα διάφορα μήκη και πλάτη του πλανήτη ενώ κλείνει με τις πολεοδομικές εξελίξεις που στιγμάτισαν τον 19ο αιώνα.

Τα πρώτα χρόνια της ιστορίας της ανθρωπότητας η αναζήτηση καταφυγίου σε γόνιμες περιοχές φυσικά προστατευμένες άλλοτε από ερήμους και θάλασσες και άλλοτε από ποτάμια και απότομες πλαγιές ήταν το κύριο μέλημα των ανθρώπων. Οι πρώτοι οικισμοί οργανώθηκαν πάνω σε φυσικούς λόφους, απότομες πλαγιές, χερσονήσους και ακρωτήρια ενώ σταδιακά ολόκληρες πόλεις

δομήθηκαν απο τους πρώτους σημαντικούς πολιτισμούς. Μελετώντας τις προϊστορικές κοινωνίες ένα πρώτο πολύ σημαντικό συμπέρασμα διεξάχθηκε όσο αναφορά την διαμόρφωση του χώρου. Πιο αυστηρή δόμηση και οργάνωση φαίνεται να είχαν οι πόλεις-κράτη των οποίων η καθημερινότητα των ανθρώπων ήταν στενά συνδεδεμένη με τον πόλεμο από αυτές που η ευημερία ήταν εξασφαλισμένη για πολλά χρόνια .

Οι Αιγυπτιακές πόλεις και οι Μινωικοί οικισμοί αποτελούν σημαντικά παραδείγματα όπου τα φυσικά εμπόδια σε συνδυασμό με τα μη εξηληγμένα θαλάσσια και χερσαία μέσα που διέθεταν οι εχθροί, εξασφάλιζαν μια ήρεμη καθημερινότητα στην οποία δεν άρμοζαν τα τείχη, τα βλοσυρά οχυρά και ο συνωστισμός των οικισμών. Αντίθετα, οι υπόλοιποι πολιτισμοί κληροδότησαν οχυρωμένες πόλεις, εξέλιξαν τα πολιορκητικά συστήματα και επικεντρώθηκαν σε μια αυστηρή διαμόρφωση του χώρου. Επίσης παρατηρείται μια πρώτη μορφή διαρθρωμένων κοινωνιών αφού διαφορετικός ήταν ο χώρος για τους δούλους, τις φτωχικές τάξεις, τους πλούσιους κατοίκους και τους ευγενείς η τοποθεσία των οποίων εξαρτιόταν από την απόσταση τους απο το τείχος.

Σημαντική είναι η πολεοδομική εξέλιξη που παρατηρήθηκε και στον μεσογειακό χώρο. Οι πυκνοδομημένοι οικισμοί εντός των τειχών φαίνονται να ακολουθούν ένα πιο συγκροτημένο σύστημα ρυμοτομίας αφού ο δομημένος χώρος διαμορφώνεται από λειτουργικές αρτηρίες δρόμων που όχι μόνο εξυπηρετούσαν την συλλογική ζωή αλλά ήταν και μέρος της αμυντικής τεχνικής. Οι πειρατικές απειλές και οι αιφνίδιες εισβολές δεν αντιμετωπιζονταν μόνο με ισχυρά οχυρά και τάφρους αλλά και με μια μορφή στρατηγικής δόμησης.

Λίγο αργότερο οι Έλληνες άρχισαν μια σπουδαία πολιτισμική πορεία και με τα νέα πολεοδομικά συστήματα που καθιέρωσαν (ιπποδάμειο σύστημα) οργάνωσαν ισχυρές πόλεις-κράτη. Τόσο στοιχεία από την ελληνική πολεοδομική στρατηγική όσο και από τα κελτικά καταφύγια πήραν αργότερα οι Ρωμαίοι και έφτιαξαν μια απέραντη και ισχυρά

προστατευμένη αυτοκρατορία.

Η ιστορία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας αποτελεί μια βασική γέφυρα μετάβασης από την αρχαία κοσμοθεωρία στη μεσαιωνική αντίληψη. Η στρατηγική της εδαφικής άμυνας ξεφεύγει από την τοπική αυτοδιοίκηση των πόλεων- κρατών κάτι που διαμορφώνει τελείως διαφορετικά τον δομημένο χώρο. Η ιδεολογία της συνεχούς επέκτασης των εδαφών οδήγησε στην ανάγκη για ισχυρή προστασία των συνόρων. Οι λίμες ήταν ένα νέο στοιχείο πολεοδομικής στρατηγικής και όπλο της αυτοκρατορικής δύναμης. Βέβαια τα καλά φρουρούμενα και οχυρωμένα σύνορα δεν εξασφάλιζαν την απόλυτη ευημερία. Έτσι ολόκληρη η ενδοχώρα της τεράστιας αυτοκρατορίας προσαρμόστηκε σε καινοτόμες εγκαταστάσεις (οδικά δίκτυα, υδραγωγεία κ.α) και μια ξεχωριστή χωροταξική οργάνωση. Κατά την Βυζαντινή εποχή, μια περίοδος που η ιδεολογία της συνεχούς επέκτασης των εδαφών σταματάει ο συνοριακός στρατός εξασθενεί και αποτραβιέται στο εσωτερικό της συνεχώς συρρικνωμένης αυτοκρατορίας. Αυτή η αλλαγή θα φέρει σημαντικές αλλαγές στην οργάνωση και διαμόρφωση του δομημένου χώρου, αφού κατ' αρχάς επανέρχονται τα τοπικά βλοσυρά οχυρά των πόλεων και την εμφάνιση τους κάνουν οι καστροπολιτείες.

Από τον 14ο αιώνα και έπειτα τόσο οι πόλεις της Κίνας όσο και της Δυτικής Ευρώπης παρουσίασαν μεγάλο πολεοδομικό ενδιαφέρον. Παρά το γεγονός πως και στις δύο αυτές περιοχές του πλανήτη οι πολεοδομικές εξελίξεις συμπίπτουν χρονικά, δεν είναι σίγουρο πως ταυτίζονται ή αλληλοσυνδέονται. Από την μία ο πολιτισμός της Κίνας μοιάζει σαν να έχει ακολουθήσει μια εξέλιξη διαφορετική από την υπόλοιπη ανθρωπότητα και αυτό γιατί υπακούει σταθερά στο παρελθόν. Παρόλο που δεν υστερεί από τους υπόλοιπους πολιτισμούς ως προς την πολιτισμική και τεχνολογική ανάπτυξη, κάθε άλλο μάλιστα, παρουσιάζει μια αργή και σταθερή πορεία σε βάθος χρόνου.

Αυτό που κάνει εμφανή την μεγάλη διαφορά των κινεζικών πόλεων από τις πόλεις που μέχρι τώρα έχουν μελετηθεί είναι ο τόσο έντονος διαχωρισμός των κοινωνικών τάξεων στον χώρο. Κάθε καινούργιος αυτοκράτορας διατηρούσε τον απολυταρχικό χαρακτήρα και αυτό φαίνεται από την έκφραση των δομών. Μελετώντας την πόλη Πεκίνο φάνηκε πως το παλάτι είχε ιδιαίτερη θέση στο κέντρο της πόλης και ίση απόσταση από τις τέσσερις πλευρές των τειχών. Το κεντροβαρικό παλάτι ήταν περιτειχισμένο με το πιο ψηλό τείχος και όριζε την απαγορευμένη για τους πολίτες πόλη. Μεγάλες λεωφόροι οδηγούσαν στις κεντρικές πύλες και σπουδαία οικοδομήματα υπογράμμιζαν την υποταγή. Όσο η πόλη ανοιγόταν από την Απαγορευμένη πόλη προς τα έξω, τα τείχη και οι δρόμοι μικραίνουν. Ακόμα και στις περιοχές των πολιτών τοίχοι απομόνωναν τις γειτονικές κατοικίες. Αυτός ο τόσο έντονος διαχωρισμός των ανθρώπων συνδέεται απόλυτα με τον πόλεμο και ότι απορρέει από αυτόν αφού η υποταγή των πολιτών στους άρχοντες για αιώνες εξασφάλιζε την ευημερία.

Η χρήση της πυρίτιδας, στον ευρωπαϊκό χώρο, επέτρεψε στους μηχανικούς να φτιάξουν πόλεις σύμφωνα με το ακτινοκεντρικό σχέδιο το οποίο και εξυπηρετούσε στις

νέες στρατιωτικές ανάγκες. Σε αυτό το μοντέλο διαμόρφωσης του χώρου, οι τάφροι, που άλλοτε είναι γεμάτες νερό και άλλοτε όχι, καθώς επίσης και τα τείχη με τους πύργους και τους επιβλητικούς προμαχώνες ρυθμίζουν την ρυμοτομία. Η ιδανική πόλη δεν είναι αυτή που βρίσκεται σε λόφους και απόκρημνα σημεία αλλά σε κατάλληλα διαμορφωμένες πεδιάδες. Η καινούργια οχύρωση απαιτεί να διαμορφώσει ολόκληρη τη πολεοδομία αφού τα τείχη παύουν να αγκαλιάζουν τα πολεοδομικά όρια. Η αυστηρή γεωμετρία, η μορφολογική πρωτοτυπία καθώς επίσης και οι συμμετρικές αναλογίες που έδιναν σχήμα στον οικισμό, εκτός ότι διαχώριζαν τη πόλη από τα τείχη, εξασφάλιζαν αποτελεσματική αμυντική τεχνική. Τα οχυρά σε σχήμα αστεριού ήταν η κατάλληλη μορφή που θα επέτρεπε την αντεπίθεση από τα προεξέχοντα άκρα.

Όμως με τον πέρασμα των χρόνων η αυστηρή στρατιωτική μηχανική και γεωμετρική οργάνωση της 'αστεροειδούς' πόλης-φρούριο γίνεται το μέσο πολιτικής εξουσίας στο πλαίσιο μιας αυστηρής ιεραρχίας τάξεων που ελέγχονται από τον απόλυτο μονάρχη. Είναι η απαρχή της εφαρμογής της έμμεσης πολιτικής βίας που θα καθορίσει στη συνέχεια τη μορφή των πόλεων και τη θέση των κοινωνικών τάξεων σε αυτή. Φάνηκε ήδη πως η πολεοδομική διάταξη των παραπάνω πόλεων συνδυάζει την ευθεία ακτινοκεντρική οδό με το ορθοκανονικό σύστημα συνοικιών στο εσωτερικό. Υπάρχει δηλαδή το παιχνίδι ανοιχτών και κλειστών χώρων όπου αναπτύσσονται κοινωνικές σχέσεις συλλογικότητας όπως άλλωστε δίδαξαν οι διαφωτιστές και οι εκπρόσωποι της αναγέννησης, αλλά υπάρχει και ο στρατιωτικός έλεγχος των γειτονιών μέσω των ευθειών οδών.

Τέλος, την εποχή του 19ου αιώνα έχουν την αφετηρία τους ορισμένες μεταβολές δομικού χαρακτήρα που στιγμάτισαν την μεταγενέστερη μορφή των πόλεων. Ισχυρές μορφές κοινωνικού διαχωρισμού όπως η κοινωνική αποξένωση και αλλοτρίωση ήταν κάποια από τα αρνητικά στοιχεία της εξελικτικής πορείας που ακολούθησε η Ελλάδα και η υπόλοιπη Ευρώπη και αποτέλεσαν τα όπλα του ταξικού 'πολέμου'.

Μια απολυταρχική διακυβέρνηση που επικεντρώθηκε στον κοινωνικό διαχωρισμό ήταν η αιτία των επαναστάσεων και των εξεγέρσεων. Για την αντιμετώπιση των ταξικών εξεγέρσεων διάφορες πολεοδομικές παρεμβάσεις πόλεων, με χαρακτηριστικές τις επεμβάσεις του Haussmann στο Παρίσι προέβλεψαν την διάνοιξη λεωφόρων και την απομόνωση των επαναστατών. Οι νέοι μεγαλύτεροι δρόμοι διευκόλυναν την κίνηση των μηχανισμών καταστολής και την χρήση πυροβόλων μακρού βληνεκούς. Παραδείγματα τέτοιων δρόμων Magenta, Rue des Ecoles και Voltaire στο Παρίσι, καθώς και η Regent Steet στο Λονδίνο και οι οδοί Αθηνάς, Αλεξάνδρας, Αιόλου στην Αθήνα.

Οι διαδικασίες λοιπόν που ενεργοποιήθηκαν στα πλαίσια των παραμβάσεων και των ρυθμίσεων στόχευαν στην ανάδειξη και επιβολή της κοινωνικής ισχύος. Μέσα από τις δομές των αστικών ιστών και τον έντονο διαχωρισμό των κοινωνικών τάξεων βλέπουμε τις τραγικές συνέπειες του ταξικού 'πολέμου'.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 1ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Οι πρώτες κοινωνικές ομάδες οργανωμένες σταδιακά σε πόλεις - κράτη

1.1 Πολιτισμοί της Μέσης Ανατολής

Βιβλία

- Η Ιστορία του Πολέμου | John Keegan| εκδόσεις Νέα Σύνορα Α.Α Λιβάνη
- Ιστορία της Ανθρωπότητας |τόμοι,1,2,3,4| Hawkes, Jacquetta | γενική εποπτεία Γεώργιος Κουρνούτος | μετάφραση: Κώστας Αλάτσης | Ελευθεροτυπία, Αθήνα
- Παγκόσμιος ιστορικός άτλας : απαρχές του ανθρώπου και πρώιμοι πολιτισμοί| Barraclough, Geoffrey| τεύχη 1-18| Καθημερινή 1994
- Αίγυπτος, οι θησαυροί| National Geographic Society (U.S.)| 4Π Ειδικές Εκδόσεις
- Ιστορία του αρχαίου κόσμου| Λάμπρου, Ελένη| εκδόσεις Μεταίχμιο,2000
- Οι πιο λαμπροί αρχαίοι πολιτισμοί : ανακαλύψτε τους αρχαίους λαούς και τον πολιτισμό που δημιούργησαν | Brooks Philip| εκδόσεις Ιριδα,2003

Πηγές εικόνων

- **1.1** <http://www.hellinon.net/ANEOMENA/Iviriki.htm>
- **1.2** http://www.bible-history.com/babylonia/BabyloniaNebuchadnezzars_Babylon.htm
- **1.3** <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-A109/355/2385,9137/>
- **1.4** http://www.bibliotecapleyades.net/sociopolitica/newworldorderscam/newworldorderscam07//http://www.kingsacademy.com/mhodes/05_World-Cultures/02_Ancient-Eastern-Civilizations/02a_Mesopotamia-2.htm
- **1.5** http://www.uncp.edu/home/rwb/lecture_ancient_civ.htm
- **1.7** http://www.thelivingmoon.com/43ancients/02files/Assyrian_Empire_City_of_Ashur-Assur.html
- **1.8** Ιστορία της Ανθρωπότητας», Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεοναρντ Γούλει, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Σουμερία", εικόνα 67, σελ.542
- **1.10** Ιστορία της Ανθρωπότητας», Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεοναρντ Γούλει, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Σουμερία", εικόνα 68, σελ.544

- **1.11** <http://www.imninalu.net/maps.htm>
- **1.12** <http://karenswhimsy.com/babylonia.shtm>
- **1.14** <http://proteus.brown.edu/cityfestival/1311>
- **1.15** http://www.bible-history.com/babylonia/BabyloniaThe_Ziggurat.htm
- **1.16** <http://www.bible-architecture.info/Jericho.ht>
- **1.17** http://www.uncp.edu/home/rwb/lecture_ancient_civ.htm
- **1.19** 8 Ιστορία της Ανθρωπότητας», Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεοναρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Σουμερία", εικόνα 71, σελ.548
- **1.20** http://s292.photobucket.com/user/iam733_photos/media/PHONECIA/BYBLOS.jpg.html
- **1.21** http://www.google.gr/imgres?imgurl=http%3A%2F%2F3.bp.blogspot.com%2F-q13OHXPw-Sg%2FUtu8-si03cI%2FAAAAAAAAAABo%2F6CULN1p4Mo8%2Fs1600%2FTyre_Phoenicia_10thCenturyBC.jpg&imgrefurl=http%3A%2F%2Fwww.twcenter.net%2Fforums%2Fshowthread.php%3F625834-City-of-Tyre&docid=eZmHAdDrQ2dsFM&tbid=j65Mr_0Hva2CqM%3A&w=730&h=470&ei=IEnZUvyCMYWEtAbDw4HoCA&ved=0CAIQxiAwAA&iact=c
- **1.22** 8 Ιστορία της Ανθρωπότητας», Τζακέτα Χόουκς και Σερ Λεοναρντ Γούλεϊ, Τόμος 2, Κεφάλαιο 2, "Σουμερία", εικόνα 64, σελ.537

1.2 Πολιτισμοί στον Ελλαδικό χώρο

Βιβλία

- οι Κυκλάδες εποχή του χαλκού |R.L.N. BARBER|
- Εννετοί και Ιωαννίτες Ιππότες| Δίκτυα Οχυρωματικής Αρχιτεκτονικής| Πειραματική Ενέργεια AECHI MED|Υπουργείο Πολιτισμού , 2001
- ΜΥΚΗΝΑΙ |Τα μνημεία και η Ιστορία τους| Γεώργιος Ε. Μυλωνάς|
- Town-planning in classical age| W.Hoepfer
- Αλεξάνδρεια | των Πτολεμαίων| Andre Bernand
Ηλεκτρονικές πηγές- Άρθρα- Σύνδεσμοι
- Η Ελληνική Πόλις από την Προϊστορία ως τη Ρωμαϊκή Εποχή| Άρθρο του Κ. Καλογερόπουλος
|(MA) in Anthropology
- Η πολεοδομία της κλασσικής περιόδου| Prof. Dr. W. Hoepfner| Ινστιτούτο Κλασικής Αρχαιολογίας, Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βερολίνου

- Η Πόλις, κοινωνία των ελευθέρων Εστίν , η περίπτωση της αρχαίας Μιλήτου| ερευνητική εργασία, ΜΑΥΡΙΚΗ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ

-Αριστοτέλης | Άπαντα Πολιτικά| Τόμος Πρώτος, Πολιτικών Α| εκδόσεις ΚΑΚΤΟΣ

Πηγές εικόνων

- **1.23** <http://mapsof.net/map/greece-municipalities#.UklrzYbIY6k>

- **1.24** <http://www.archaeologyillustrated.com/file/131/the-palace-of-knossos-on-the-island-of-crete.-1500-bc.html>

- **1.25** Naumann, R., Architektur Kleinasiens von ihren Anfaengen bis zum Ende der het-hitischen Zeit, Verlag Ernst Wasmuth, Tuebingen 1971, σ. 222, εικ. 286.

- **1.26** Naumann, R., Architektur Kleinasiens von ihren Anfaengen bis zum Ende der het-hitischen Zeit, Verlag Ernst Wasmuth, Tuebingen 1971, σ. 223, εικ. 287.

- **1.27** Naumann, R., Architektur Kleinasiens von ihren Anfaengen bis zum Ende der het-hitischen Zeit, Verlag Ernst Wasmuth, Tuebingen 1971, σ. 224, εικ. 288.

- **1.28** www.ideografmata.gr

- **1.29** <http://www.theslideprojector.com/art3/art3lecturepresentationssummer/art3lecture11.html>

- **1.30** <http://www.hippodamos.edu.gr/topografiko.htm>

- **1.31** άρθρο της εφημερίδας καθημερινής τεύχους 1998.

- **1.32** άρθρο της εφημερίδας καθημερινής τεύχους 1998.

- **1.33** Η Πόλις, κοινωνία των ελευθέρων Εστίν, η περίπτωση της αρχαίας Μιλήτου| ερευνητική εργασία, ΜΑΥΡΙΚΗ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ| σελ: 16

- **1.34** http://www.emersonkent.com/map_archive/athens_piraeus.htm

- **1.35** http://www.eie.gr/archaeologia/gr/02_DELTIA/Fortification_Walls.aspx

- **1.36** Η πολεοδομία της κλασσικής περιόδου|Prof. Dr. W. Hoerpfner| Ινστιτούτο Κλασσικής Αρχαιολογίας, Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βερολίνου| σελ :27

- **1.37** Η πολεοδομία της κλασσικής περιόδου|Prof. Dr. W. Hoerpfner| Ινστιτούτο Κλασσικής Αρχαιολογίας, Ελεύθερο Πανεπιστήμιο Βερολίνου| σελ :30

- **1.38** Η Πόλις, κοινωνία των ελευθέρων Εστίν, η περίπτωση της αρχαίας Μιλήτου| ερευνητική εργασία, ΜΑΥΡΙΚΗ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ| σελ: 17

- **1.39** <http://sofiaoriginals.com/oc128egiptoantiguoylosptolomeos.htm>

1.3 Κελτικός πολιτισμός

Βιβλία

- Die Fibeln aus dem Oppidum von Manching | Gebhard R | Stuttgart 1991
- The Iron Age in Western Spain (800 BC- AD 50)| Álvarez-Sanchís, J.R.| Oxford Journal of Archaeology| 2000.
- Rethinking the oppida| Woolf, G| Oxford Journal of Archaeology| 1993
- Pagan Celtic Ireland| Raftery, B| Thames and Hudson, London 1994

Ηλεκτρονικές πηγές - Άρθρα - Σύνδεσμοι

- <http://www.penn.museum/documents/publications/expedition/PDFs/45-1/The%20Celts%20and%20Urbanization.pdf>

Πηγές εικόνων

- **1.40** The Iron Age in Western Spain (800 BC- AD 50): an overview. Oxford Journal of Archaeology 19(1): 65-89
- **1.41** <http://en.wikipedia.org/wiki/Heuneburg>
- **1.42** http://www2.iath.virginia.edu/Barbarians/Sites/Heuneburg/Heuneburg_main.html
- **1.43** <http://mythicmysteriesmiscellany.devhub.com/blog/category/oppidum/>
- **1.44** <http://permastoreom6.files.wordpress.com/2008/12/opptiumn.jpg>
- **1.45** http://permastoreom6.files.wordpress.com/2010/02/pl_oppidumbibracte.jpg

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 2ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Οι Αυτοκρατορικές επεκτατικές στρατηγικές ορίζουν νέα δεδομένα

2.1 Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία

Βιβλία

- Ιστορία της Δυτικής Αρχιτεκτονικής| David Watkin| Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης| Αθήνα 2007
- Ρωμαϊκή Τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο| Nancy H.Ramage & Andrew Ramage| Univercity Studio Press |Θεσσαλονίκη 2000
- The Site and its Monuments |Mitchell. St., Waelkens. M.| London 1998
- Η Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία| Averil Cameron| Ινστιτούτο του Βιβλίου- Α.Καρδαμίτσα| Αθήνα 2000
- Ρωμαϊκή Ιστορία|M. Rostovtzeff| εκδόσεις Παπαζήση| 1984
- Ο κόσμος της Ύστερης Αρχαιότητας 150-750μ.Χ| Peter Brown| Εκδόσεις Αλεξάνδρεια
- Ρωμαϊκές Αποικίες στη Μ. Ασία| Καντηρέα Μαρία| Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία | 2002

Ηλεκτρονικές πηγές - Άρθρα - Σύνδεσμοι

- Infrastructure Protection in the Ancient World| Michael J. Assante|proceedings of the 42nd Hawaii International Conference on System Sciences, 2009

Πηγές Εικόνων:

- **2.1** http://www.totalwar.com/en_us/rome2/
- **2.2** [http:// www.eternityready.com/ bibleready/RaptureForum/BibleMapsCharts/index.html](http://www.eternityready.com/bibleready/RaptureForum/BibleMapsCharts/index.html)
- **2.3** Ρωμαϊκή Τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο| Nancy H.Ramage & Andrew Ramage| Univercity Studio Press |Θεσσαλονίκη 2000, σελ:220
- **2.4** <http://www.custermen.com/Maps/ArmyMaps.htm>
- **2.5** <http://elenaherstory.com/maps/>

- **2.6** <http://www.car-d.fr/historiques.php?lng=en&PHPSESSID=c6dbe8665076c77bfc6c9fdced39a520>
- **2.7** Ρωμαϊκή Τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο| Nancy H.Ramage & Andrew Ramage| Univercity Studio Press |Θεσσαλονίκη 2000, σελ:108
- **2.8** Ρωμαϊκή Τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο| Nancy H.Ramage & Andrew Ramage| Univercity Studio Press |Θεσσαλονίκη 2000, σελ: 204
- **2.9** Ρωμαϊκή Τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο| Nancy H.Ramage & Andrew Ramage| Univercity Studio Press |Θεσσαλονίκη 2000, σελ:220
- **2.10** Ρωμαϊκή Τέχνη από τον Ρωμύλο έως τον Κωνσταντίνο| Nancy H.Ramage & Andrew Ramage| Univercity Studio Press |Θεσσαλονίκη 2000, σελ:173

2.2 Βυζαντινή Αυτοκρατορία

Βιβλία

- Εισαγωγή στην Βυζαντινή Ιστορία|Rarph-Johannes Lilie |Εκδόσεις Ηρόδοτος, Αθήνα, 2011
- Η Ιδεολογική Δομή των πόλεων| Ιωάννης Δεσποτόπουλος| Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π, Αθήνα, 1997
- Η Βυζαντινή Πόλη |ENNIO KONTΣΙΝΑ| Βιβλιοπωλείον της "Εστίας", Ι.Δ ΚΟΛΛΑΡΟΥ& ΣΙΑΣ Α.Ε, Αθήνα, 2009
- Ο Βυζαντινός Κόσμος| Τόμος Α', Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (330-641)| CECILE MORRISSON|Εκδόσεις ΠΟΛΙΣ, Αθήνα, 2007
- Οι πόλεις του Μεσαίωνα| ANPI ΠΙΡΕΝ| Εκδόσεις ΒΙΒΛΙΟΡΑΜΑ, Αθήνα
- Η παρακμή του Μεσαιωνικού Ελληνισμού στη Μικρά Ασία και η διαδικασία εξισλαμισμού(110ς -150ς αιώνας)| ΣΠΥΡΟΣ ΒΡΥΩΝΗΣ| Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1996
- Εννεοί και Ιωαννίτες Ιππότες| Δίκτυα Οχυρωματικής Αρχιτεκτονικής| Πειραματική Ενέργεια AECHI MED|Υπουργείο Πολιτισμού , 2001
- Ιστορικός Άτλας των Σταυροφόρων| Angus Konstam|Εκδόσεις Σαββάλας

Ηλεκτρονικές πηγές - Άρθρα - Σύνδεσμοι

- Πολεοδομία των μεσοβυζαντινών και υστεροβυζαντινών πόλεων| Χαράλαμπος Μπούρας |Αθήνα 1999|

- Η ύστερη Βυζαντινή πόλη| Τόνια Κιουσοπούλου, λέκτορας Βυζαντινής Ιστορίας, τμήμα Ιστορίας- Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης
- Παραπομπή: Μπάκου Ελένη, «Τραπεζούς (Βυζάντιο), Παλάτι», 2003, Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού, Μ. Ασία

Πηγές εικόνων

- **2.11** [http:// digitalschool.minedu.gov.gr / modules / ebook / show.php / DSDIM-E105 /157/1111,4048/](http://digitalschool.minedu.gov.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-E105/157/1111,4048/)
- **2.12** <http://www.dictyo.gr/index.php/component/k2/item/2435-nikaia-vithynias-mia-periigisi-stin-istoria-tis>
- **2.13** <http://gregzer.pbworks.com/w/page/6694996/%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B5%CF%82>
- **2.14** <http://gregzer.pbworks.com/w/page/6694996/%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B5%CF%82>
- **2.15** <http://gregzer.pbworks.com/w/page/6694996/%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B5%CF%82>
- **2.16** http://stin-e-taxi.blogspot.gr/2012/04/blog-post_7900.html
- **2.17** [http:// www.lakonikos.gr/ article /100132-i-monembasia-apo-tous-buzantinous-hronous-os-simera-br-ihira-onomata-sto-sunedrio-tis-kastropoliteias](http://www.lakonikos.gr/article/100132-i-monembasia-apo-tous-buzantinous-hronous-os-simera-br-ihira-onomata-sto-sunedrio-tis-kastropoliteias)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 3ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Οι πόλεις από 14ο έως 17ο αιώνα

3.1 Κίνα

Βιβλία

- Sustainable neighbourhoods—a qualitative model for resource management in communities| Berg, P. G, & Nycander, G. |1997
- Illustrated history of the Chinese Courtyard. China Water Power Press. Beijing| Han Guangqu |2008
- Fengshui theory in urban landscape planning. Urban Ecosystems. | Hong S. ,K. Song, I. J., Wu, J| 2007
- Beijing Lishi Dituji, Volume 1 (The historical maps of Beijing). Beijing Publishing Press, Beijing| Hou, Renzhi |1989

Ηλεκτρονικές πηγές- Άρθρα- Συνδέσμοι

- UNESCO, The Peking Man World Heritage Site at Zhoukoudian:
- <http://www.unesco.org/ext/field/beijing/whc/pkm-site.htm>. Data visited 10 May 2013.
- U.S. Green Building Council. 2008: LEED for homes Rating System. <http://www.usgbc.org/redirect.php?DocumentID=3638>
- Wang, Jun, 2004: The city record. Beijing Sanlian Bookstore Press, Beijing
- Wang, Qiheng, 1992: The research of Fengshui Theory. Tianjin University Press, Tianjin.
- Wikipedia: The Chinese calendar, 2013: http://en.wikipedia.org/wiki/Chinese_calendar. Data visited 10 May 2013.
- Wikipedia: Mortise and Tenon, 2013: http://en.wikipedia.org/wiki/Mortise_and_tenon. Data visited 10 May 2013.

Πηγές εικόνων

- **3.1** http://authoringtools2011.blogspot.gr/2013/02/blog-post_15.html

- **3.2** www.chinapage.com/map/map.html
- **3.3** [entertainmentdesigner.com/news/theme-park-design - news/dubais - mini - attraction-is-a-metaphor-for-the-city-itself/attachment/12378](http://entertainmentdesigner.com/news/theme-park-design-news/dubais-mini-attraction-is-a-metaphor-for-the-city-itself/attachment/12378)
- **3.4** <http://www.dinfo.gr/η-απαγορευμένη-πόλη/>
- **3.5** Hou, Renzhi, 1989: Beijing Lishi Dituji, Volume 1 (The historical maps of Beijing). Beijing Publishing Press, Beijing
- **3.6** Zhu, Wenyi, 1993: Space, symbol, city. China Architecture & Building Press, Beijing.
- **3.7** http://www.kinabaloo.com/forbidden_city.html
- **3.8** [http:// www.drben.net / ChinaReport/Beijing/LandmarksHotspots/City_Walls/Beijing_Ming_Dynasty_City_Walls-Menu.html](http://www.drben.net/ChinaReport/Beijing/LandmarksHotspots/City_Walls/Beijing_Ming_Dynasty_City_Walls-Menu.html)
- **3.9** Liu, Ji, Zhou, Bo, & Chen, Lan, 2007: Analysis on the Chinese ancient urban form in Lifang System – a case study on Chang’an in Tang Dynasty. Sichuan Building Science . 6, 043.

3.2 Δυτική Ευρώπη

Βιβλία

- Στοιχεία πολεοδομίας| Γεωργίου Σ. Παπαγεωργίου |Αθήνα 1997
- Περιγραφή της εικόνας της πόλης| Ιουλία Στεφάνου, Ιωσήφ Στεφάνου| Πανεπιστημιακές εκδόσεις Ε.Μ.Π Αθήνα 1999
- Ιστορία της πόλης και της Πολεοδομίας| Ευάγγελος Π. Δημητριάδης| εκδόσεις παρατηρητής, Θεσ/νίκη 1987
- Ιστορία της πόλης και της Πολεοδομίας| Ευάγγελος Π. Δημητριάδης| εκδοτικός οίκος Αδερφών Κυριακίδη Α.Ε, Θεσ/νίκη 1995
- Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής | Michel Foucault| Εκδόσεις Ράππα, 1976
- Ανατρεπτικός πόλεμος |Μπράτσος Ιωάννης| Αθήνα 1971

Ηλεκτρονικές πηγές - Άρθρα - Σύνδεσμοι

- Πολεοδομία και δημόσια τάξη, Αθήνα οχυρωμένη πόλη | Έκδοση της Λέσχης Κατασκόπων 21ου αιώνα| Ιούνιος 2002

Πηγές εικόνων

- **3.10** [http:// commons.wikimedia.org / wiki / File:Bourtange_- _Bovrtang_ \(Atlas_van_ Loon\).jpg](http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bourtange_-_Bovrtang_(Atlas_van_Loon).jpg)
- **3.11** http://en.wikipedia.org/wiki/Star_fort
- **3.12** Ιστορία της πόλης και της πολεοδομίας |Ευάγγελος Π. Δημητριάδης| εκδοτικός οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 1995, σελ: 264
- **3.13** http://en.wikipedia.org/wiki/Star_fort
- **3.14** <http://en.wikipedia.org/wiki/Nicosia>
- **3.15** [http:// www.reddit.com/ r/pics/comments/1rcwna/naarden_a_star_fort_village_ in_the_netherlands/](http://www.reddit.com/r/pics/comments/1rcwna/naarden_a_star_fort_village_in_the_netherlands/)
- **3.16** <http://akea2011.wordpress.com/2013/02/13/arhitektonikifilakonapomonosis/>

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 4ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Ταξικός "πόλεμος"

Βιβλία

- Ιστορία της πόλης και της Πολεοδομίας| Ευάγγελος. Π. Δημητριάδης| εκδοτικός Οίκος Αδερφών Κυριακίδη Α.Ε|Θεσσαλονίκη 1995
- Κοινωνική Γεωγραφία των Πόλεων| Paul Knox, Steven Pinch| Εκδόσεις Σαββάλας|
- Οι νέοι Πόλεμοι| Χερφριντ Μυνκλερ| Εκδόσεις Καστανιώτη|
- Οι πόλεις του Μεσαίωνα| Pirrenne Henri| Βιβλιόραμα ,2003
- Ο κόσμος των πόλεων| Pinoi Jean-Luc| Πλέθρον, 2000
- Στρατηγικά προβλήματα του επαναστατικού πολέμου| Μάο τσε Τουνγκ|Άπαντα, Αθήνα 1960
- Τα επτά βιβλία της Πολεοδομίας | Δημήτρης Καρύδης| 2Η έκδοση, εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα 2008
- Η Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία| F. Engels| μετάφραση Λ. Αποστόλου, Αθήνα 1974
- Εισόδων Πόλεων| Ερευνητικό πρόγραμμα για το ΥΠΕΧΩΔΕ| ΕΜΠ Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών |Πολεοδομική και κυκλοφοριακή κατάσταση |Αθήνα 2000
- Το φαινόμενο του εξευγενισμού Κεντρικών Περιοχών των Πόλεων | Α. Ορέστης, Κ. Ματίνα | Αθήνα, Ακ. Έτος 2007-2008
- The city of To-Morrow and its Planning | Le Corbusier| New York 1987
- Κυριαρχία και Υποτέλεια- η εξέλιξη της μοντέρνας πόλης | Carlo Aymonino | μετάφραση Γ. Λαζαρίδης, Αθήνα 1979
- Μάθημα: Μεταλλαγές των ιδεών για την πόλη | Ντ. Βαΐου, Μ. Μαντουβάλου, Μ. Μαυρίδου |Ακ.Έτος 2007-2008, Αθήνα 2008

Ηλεκτρονικές πηγές - Άρθρα - Σύνδεσμοι

- Στα προάστια του Παρισιού, Στοιχεία πολεοδομικής εμπειρίας| Μαρία Μάρκου| σημειώσεις μαθήματος "Οικοδομική ΙΙ", Ε.Μ.Π| 2010
- Η Ελληνική Πόλη και Νεοκλασικισμός| Παναγιώτης Τσακόπουλος | πηγή άρθρου:

Αρχαιολογία και Τέχνες

- Ερευνητική εργασία Δημοκριτείου Πανεπιστημίου | Κοινωνικές Διεκδικήσεις στο Δημόσιο χώρο| Αποστολίδης Κωνσταντίνος, Γιαννακόπουλος Δημήτρης|
- ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Μάθημα: Όψεις του αστικού τοπίου στον αστικό χώρο
- Τα όρια της πόλης | Bookchin M.| Θεσσαλονίκη, Παρατηρητής
- Αρχιτεκτονική – Περιβάλλον και Πολιτική | Παναγιώτα Ράπη | εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1994|
- Κερέκου Ζωγραφιά, τα τείχη στις πόλεις: η σημασία της ασφάλειας στη διαδικασία της Αστικοποίησης (ερευνητική εργασία του Πανεπιστημίου Πατρών), Πάτρα, [2006]
- Art, War and Revolution in France 1870-1871, Myth, Reportage and Reality| Milner John |New Heaven, Yale University Press 2000
- Housing Policy in Europe |Balchin| London and New York 1996
- Το δικαίωμα στην πόλη| κείμενο του Harvey| μεταφρασμένο κείμενο στο ηλεκτρονικό πεδίο: <http://kompreser.espinblogs.net/files/2011/04/kompreser-kai-stin-Ellada.pdf>
- «Συνοπτική Έκθεση για τις προσφυγικές περιοχές του Λεκανοπεδίου Αθηνών»| Ε.Παπαδοπούλου-Γ.Σαρηγιάννης| Αθήνα 2006|στο ηλεκτρονικό περιοδικό Monumenta τ. 01/2007
- Στρατηγικές Ελέγχου στην Αρχιτεκτονική: από τη μονάδα στο πλήθος| Τεγκελίδης Αδαμάντιος| Ερευνητική εργασία , Πανεπιστήμιο Πατρών Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών| Ακαδημαϊκό Έτος 2010-1011

Πηγές εικόνων

- **4.1** <http://allotriosi.wordpress.com/2009/04/05/karlmарxhistory/>
- **4.2** <http://ottoblotto.squidoo.com/History-of-Plumbing>
- **4.3** <http://www.referenced.co.uk/lost-london-75-early-photographs/>
- **4.4** [http:// www.arthistoryarchive.com /arthistory /architecture/Haussmanns-Architectural-Paris.html](http://www.arthistoryarchive.com /arthistory /architecture/Haussmanns-Architectural-Paris.html)
- **4.5** <http://www.parismetropolitaine.fr/naissancedes20arrondissementspariens/>
- **4.6** <http://www.parismetropolitaine.fr/naissancedes20arrondissementspariens/>
- **4.7** <http://sfrang2.blogspot.gr/2010/05/1968.html>
- **4.8** <http://www.antiquaprintgallery.com/france-disturbances-paris-barricade-belleville-1870-94336-p.asp>

- **4.9** http://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Quadrant_-_Regent_Street_-_Emund_Walker.png
- **4.10** <http://www.gettyimages.co.uk/detail/news-photo/the-rookery-a-notorious-slum-in-st-giles-london-circa-1875-news-photo/52982396>
- **4.11** <http://cueep102.univ-lille1.fr/atemem/nvr bx/2012/10/15/renovation-des-hbm/>
- **4.12** <http://teegeeessays.blogspot.gr/2010/07/athens-1999-2004-continued-monat-eraki.html>
- **4.14** <http://metaxourgeio.wordpress.com/category/αρθρογραφια/>
- **4.15** <http://mlp-blo-g-spot.blogspot.gr/2013/11/MaxhParagkas.html>
- **4.16** <http://psaxoulenios.blogspot.gr/2012/11/1850-1920.html>
- **4.17** <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-C105/65/524,1927/>
- **4.18** Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας 2η έκδοση| Δημήτρης Καρύδης| σελ:261
- **4.19** <http://sfrang2.blogspot.gr/2010/12/xi.html>
- **4.20** <http://apantelakis.forumotion.net/t481-topic>
- **4.21** https://panosz.wordpress.com/2011/04/07/civil_war-104/

Περίληψη

Σημαντικό στοιχείο της κουλτούρας κάθε πολιτισμού είναι ο τρόπος και ο λόγος που δομεί τις πόλεις του. Η έκφραση των δομών στο χώρο εξαρτήθηκε σημαντικά εκτός άλλων και από τον φόβο της κατάκτησης και της εξολόθρευσης. Καθώς όμως η ανθρωπότητα πέρασε από την πρώτη μορφή βίαιων εχθροπραξιών στο οργανωμένο πόλεμο, η τεχνολογία εξελίχτηκε, οι κοινωνίες άλλαξαν και ο δομημένος χώρος υπήρξε πεδίο στρατηγικής έκφρασης.

Η μελέτη επικεντρώνεται στην ιστορία των πόλεων σε διάφορα μήκη και πλάτη του πλανήτη από την προϊστορία έως την σύγχρονη εποχή. Κάθε πολιτισμός και κάθε εποχή προσθέτουν το δικό του ξεχωριστό στοιχείο στην έρευνα η οποία γίνεται με γνώμονα τον τρόπο διαμόρφωσης του πολεοδομικού ιστού υπό την απειλή του πολέμου. Η συγκεκριμένη εργασία επιχειρεί να εξετάσει δηλαδή, το πώς οι οχυρώσεις, οι κοινωνικοί διαχωρισμοί και τα πολεοδομικά κατασκευάσματα εξυπηρετούσαν την στρατηγική άμυνα και πως αυτή με τη σειρά της επηρέασε και συνεχίζει να επηρεάζει τις εξελίξεις. Δεν παραβλέπεται φυσικά πως κάθε εποχή αντιλήφθηκε τη βία του πολέμου διαφορετικά.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αναλύεται η οργάνωση των πρώτων πόλεων-κρατών. Οι τάφροι τα βαριά οχυρά οριοθετούν και προστατεύουν τις κοινωνίες και η στρατηγική εδαφικής άμυνας αρχίζει να φαίνεται στα σχέδια των πόλεων. Η τοποθεσία τους, οι φάσεις ανάπτυξης τους, οι λειτουργίες και η πολεοδομία τους μαρτυρούν στρατηγικές άμεσα συνδεδεμένες με τον πόλεμο. Πιθανών βέβαια, η έννοια της λέξης πόλη να μην είναι τόσο ξεκάθαρη κατά την προϊστορική εποχή και αυτό γιατί τόσο τα οικονομικά, θρησκευτικά, κοινωνικά όσο και τα ιδεολογικά και πολιτισμικά κριτήρια της συνύπαρξης των ανθρώπων δεν ήταν παντού ίδια. Σίγουρα πάντως η πόλη περιγράφει έναν οικισμό μόνιμου χαρακτήρα, δομημένου έτσι ώστε να εξυπηρετεί τη συλλογική ζωή. Επίσης ο όρος πόλη-κράτος χρησιμοποιείται ως αναφορά για κάθε κοινωνική ομάδα που έχει πετύχει μεγάλο βαθμό ανεξαρτησίας, καθαρή πολιτισμική ταυτότητα και τα όρια της είναι σαφή .

Στη συνέχεια εξετάζονται οι αλλαγές που ήρθαν με την επεκτατική πολιτική. Οι μεγάλες αυτοκρατορίες σπάνε τα τοπικά όρια των πόλεων και ορίζουν νέα σύνορα. Μελετώντας τις στρατηγικές της εδαφικής άμυνας παρατηρείται πως η ιδέα μιας πιο συγκεκριμένης χωροταξικής οργάνωσης, πολεοδομικής εξέλιξης και καινοτόμων στρατηγικών μεθόδων καθόρισαν σημαντικά την ευημερία των αυτοκρατοριών και την διαμόρφωση του χώρου τους.

Στο τρίτο κεφάλαιο προσεγγίζονται οι πόλεις που άκμασαν το 14^ο -17^ο αιώνα. Εκείνη την εποχή στην Κίνα, η πόλη του Πεκίνου ολοκληρώνεται λαμβάνοντας το τίτλο της πρωτεύουσας και έχοντας έναν άρτιο πολεοδομικό ιστό που φέρει τη σφραγίδα της κλασικής κινέζικης αρχιτεκτονικής. Στον αντίποδα του γεωπολιτικού χάρτη η Ευρώπη εκείνη την περίοδο βγαίνει από τα μαύρα χρόνια του μεσαίωνα. Ταυτόχρονα με εφιαλτήριο την πυρίτιδα δίνει μια νέα μορφή στην οχυρωματική διάταξη και κατ' επέκταση στον πολεοδομικό ιστό .

Τέλος η ιστορική αναδρομή μας φτάνει όλο και πιο κοντά στο σήμερα. Στην εποχή που τα βαριά οχυρά και τα ψηλά προπύργια δεν έχουν καμιά σημασία μιας και ο πόλεμος αλλάζει

μορφή. Θεμελιώδεις ανακατατάξεις στην μορφή των κοινωνιών και νέοι όροι στην ανάπτυξη των πόλεων ενισχύουν τις κοινωνικές ανισότητες .Φανερώνονται άμεσες αλλά και έμμεσες πολιτικές στρατηγικές οι οποίες εκφράζονται μέσω της επιστήμης της πολεοδομίας και διαμορφώνουν τον δομημένο χώρο όπως τις εξυπηρετεί. Η αδιάκοπη πάλη των τάξεων οδηγεί στον ταξικό “πόλεμο” και δεν είναι οι στρατιωτικές εκστρατείες και τα όπλα αυτά που τον ορίζουν αλλά οι αντιδράσεις, οι εξεγέρσεις και οι επαναστάσεις.

Είναι γεγονός πώς τα πολεοδομικά κατασκευάσματα αποτελούσαν και αποτελούν το κέλυφος των κοινωνιών, ανεξαρτήτου εποχής. Ένα κέλυφος που σχεδιάστηκε άλλοτε για να υπερασπίζει το χώρο από τις στρατηγικές πολέμου και άλλοτε για να τις εξυπηρετεί.